

Fórum

ochrany přírody

- / OPŽP
- / TEORIE I PRAXE
- / ZAHRANIČNÍ
OCHRANA PŘÍRODY
- / INSPIRACE A ZKUŠENOSTI

04
2017

Vážení čtenáři a čtenářky,

pamatujete teorii Václava Klause o ochraně přírody jako „třešnička na dortu“, podle které bez bohaté společnosti nelze chránit přírodu? Přináší skutečně růst investic do ochrany přírody odpovídající zlepšení jejich stavu?

S růstem bohatství naší země rostly i vnitřní zdroje pro ochranu přírody, ke kterým se postupně přidaly evropské dotace, především v podobě Operačního programu životní prostředí.

Ale přesto nám řada druhů mizí před očima. Podle teorie „třešničky na dortu“ je nejkvalitnější příroda v Německu, Holandsku, ve Francii. Skutečně? Proč, když chceme vidět bohatou přírodu, jedeme (snad s výjimkou řídce osídlené Skandinávie) na Balkán, Ukrajinu nebo do dosud relativně chudých regionů EU?

Bohaté země Evropy vydávají obrovské prostředky jen na to, aby udržely alespoň to základní, co ještě zbylo po staletích nekompromisního ekonomického drancování. V chudších zemích dosud existují území s vysokým přírodním potenciálem. Důvodem je nízká úroveň urbanizace a především minimální industrializace zemědělství a lesnictví.

Vstup do EU sice novým členům otevírá významné zdroje pro ochranu přírody, ale současně přináší zdroje pro industrializaci zemědělství a lesnictví. Výsledkem jsou ukázková chráněná území v sousedství pustého zbytku krajiny. My jsme tím prošli, kandidátské země to čeká.

Cílem mého zamyšlení není znevážit prostředky, které do ochrany přírody proudí, nebo výzva ke zchudnutí. Chci jen připomenout, že pouhé ekonomické zdroje problémy ochrany přírody nevyřeší. Minimálně do té doby, dokud stejné ekonomické zdroje budou vytvářet problémy nové.

Vlastimil Kostkan

soudní znalec v oboru ochrana přírody

OBSAH

// EDITORIAL

Vlastimil Kostkan

2

// AKTUALITY A ZAJÍMAVOSTI

Šedá, nikoli zelená lodní doprava

Jan Dušek

3

Ministerstvo životního zemědělství? Vojtěch Kotecký

3

Za Janem Čeřovským Jan Plesník

4

Nálezová data druhů zveřejněna Karel Chobot

4

Program Podpora obnovy přirozených funkcí krajiny (POPFK)

Markéta Laštovičková

4

// VÝSTUPY ZE SETKÁNÍ FÓRA

Sputaná divočina Jan Dušek

5

// ANALÝZY A KOMENTÁŘE

O monitoringu hnědáka osikového Pavel Bína

8

Financování ochrany a péče o přírodu a krajinu prostřednictvím OPŽP 2014–2020 Anna Limrová

10

Operační program životní prostředí 2014–2020 očima státního zaměstnance Implementační agentury Jan Matějka

14

Očekávání a zklamání Zdeněk Vermouzek

16

Stopa nevládních organizací v současných evropských fondech Ondřej Pašek

19

Zkušenost spolku s OPŽP Filip Šálek

21

Zkušenosti národních parků Jakub Kašpar, Handrij Härtel, Tomáš Rothrockl, Pavel Hubený, Martin Starý

24

Natura 2000 v zahraničí – několik postřehů Petr Roth, Jan Dušek

28

Správy NP a CHKO – unikátní model v rámci EU Petr Roth

31

Boj o záchranu bosenských řek Zuzana Vachůnová, Vlastimil Karlík

33

Druhová ochrana v Česku a ve Švédsku Pavel Bína

36

Databáze výskytu druhů a jejich využití Karel Chobot

45

Faremní environmentální plánování – má u nás vůbec budoucnost? Martin Střelec

48

// ROZHOVOR

Bez tlaku EU by mnoho věcí nefungovalo

Jan Dušek, rozhovor s Rastislavem Rybaničem

52

Samička hnědáka osikového. Valkrör, kraj Uppsala. Foto Pavel Bína

Fórum ochrany přírody 4/2017 ● ročník 4 ● vychází elektronicky 4x ročně ●

zdarma ● vydává Fórum ochrany přírody, Slezská 125, 130 00 Praha 3 ●

IČO 227 19 466 ● redaktorka Markéta Dušková ● grafický návrh a úprava

Edita Hruběšová ● redakční rada Jan Dušek, Michael Hošek, Jaroslav Obermajer,

Simona Poláková, Tomáš Rothrockl, Petr Roth a David Storch ●

kontakt: info@forumochranyprirody.cz, +420 604 503 856 ●

ISSN 2336-5056 ● číslo vychází 27. 11. 2017

ŠEDÁ, NIKOLI ZELENÁ LODNÍ DOPRAVA

Neuvážlivé splavnosti Labe nebrání jen ochrana přírody, ale zejména příroda sama. Stále častější pohled na řeku v Dráždanech. Foto Christian Gebhardt

O tlaku ze strany Ministerstva dopravy na nezařazení říčních náplavů (typ evropského stanoviště Bahnitě říční břehy řek s vegetačními typy (*Chenopodium rubri* a *Bidention*) mezi předměty ochrany EVL Porta Bohemica jsme již informovali <http://www.casopis.forumochranyprirody.cz/magazin/aktuality/ricni-naplavy-labske-ho-udoli>. Jelikož tento tlak, vyvíjený od roku 2004 v rozporu s povinnostmi České republiky vůči Evropské unii, je stále účinný, sklízí zastánci výstavby jezů na dolním Labi významné plody své práce. Schvalovaná Koncepce vodní dopravy pro období 2016–2023 přes obecný charakter dokumentu zcela nesystémově obsahuje i konkrétní záměr na vybudování děčínského jezu. Dokument prošel procesem

SEA, v jehož rámci ale nebylo provedeno přeshraniční hodnocení, které by bralo v potaz navazující německý úsek Labe, a to z pohledu ochrany přírody, hydrologických podmínek i veřejných zájmů. V rámci SEA byly konstatovány významně negativní vlivy na říční náplavy v EVL Labské údolí a na bobra evropského v EVL Labské údolí a EVL Porta Bohemica. V druhé jmenované lokalitě zahrnující část Labe, která bude zatopena po případné výstavbě jezu, říční náplavy coby předmět ochrany účelově chybí. Vyhodnocené významné vlivy lze podle směrnice o stanovištích za určitých podmínek v případě převážujícího veřejného zájmu kompenzovat. Podle usnesení vlády ke Koncepci lodní dopravy (č. 685/2017) dojde v průběhu

listopadu 2017 k posouzení veřejného zájmu (probíhá zcela netransparentně a bez součinnosti s německou stranou). V polovině října byla navíc zaslána žádost ministra dopravy na AOPK ČR a Správu Národního parku České Švýcarsko o stanovení kompenzačních opatření. Na obě organizace je logicky vyvíjen významný tlak, aby taková opatření navrhly, přestože se jeví, že říční náplavy po jejich zatopení v nadjezí kompenzovat nepůjde. Je těžké předjímat, zda může být na úrovni koncepčního dokumentu potvrzen převážující veřejný zájem, když není brána v potaz situace v Německu, neexistuje detailní socio-ekonomická analýza a podle mnohých nebyla dostatečně zvažena alternativní řešení. Ukazuje se ale v plně šíři mezinárodní rozměr české politiky, připravenost respektování pravidel v EU, zvažování smysluplných investic (zde investice min. 6 miliard) a také realnost úvah o napojení na další megalomanské zájmy (jako je kanál Dunaj-Odra-Labe). Aktuálně také finalizuje proces přípravy nového územního plánu města Děčín, kde záměr výstavby jezu také figuruje. Na odlehčení stojí za připomenutí výroky primátorky Děčína, že Natura 2000 zkomplikuje i umístění nových laviček ve městě. Rozdíl mezi lavičkami a jezem je ale snad jasný i široké veřejnosti.

Jan Dušek

MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ?

Několikrát se v minulosti před volbami objevily návrhy na sloučení ministerstev životního prostředí a zemědělství. Ale po každých volbách rychle skončily. Příjmenším jednou celý plán v jednáních o koalici vetovala TOP09; jindy nejspíše skončil proto, že bylo potřeba dostatek ministerských křesel k rozdělení. Tentokrát by to mohlo být jinak. ANO v srpnu tuto myšlenku oživilo ve svém volebním programu. Což může být důležité, protože v jakékoli příští vládě bude Babišova strana očividně hrát velmi dominantní roli. Nejprve se sice zdálo, že jde o laciný slogan od stranických mágů politického marketingu na motiv S méně úředníky ušetříme. Ale během podzimu se postupně ukazovalo, že není. S návrhem totiž přišel současný

ministr životního prostředí. A myslí jej naprosto vážně. Richard Brabec argumentuje, že sloučení by pomohlo tam, kde se agendy překrývají, ale oba resorty neumí pracovat společně. Evidentně to myslí upřímně. Úvaha v principu dává smysl. Má však dvě důležité mezery. Za prvé nevyřeší institucionální nerovnováhu dvou resortů. Ani sebelepší ministr nedosáhne do nižších pater úřadu, kde by agrární aparát měl obrovskou početní i mocenskou převahu nad ochranou přírody. Řečeno jazykem byznysu, spíše než o fúzi by šlo o nepřátelské převzetí. A za druhé šéf nového resortu bude především ministrem zemědělství. Český stát by napříště měl ministra životního prostředí na čtvrtúvazek. Přitom osobní čas a pozornost

šéfa ministerstva bývají ve vládních jednáních hodně důležité. Dvacítka vědců, podnikatelů a zástupců neziskových organizací napsala v září Andreji Babišovi dopis, který vysvětluje, proč sloučení ministerstev není dobrý nápad. Prozatím (v polovině listopadu) není žádná nová vláda na obzoru, takže celý plán spí. Nicméně neměl by se považovat za zažehnaný. Během pár týdnů se může opět vynořit v plné parádě. A pak by šlo patrně o největší institucionální hrozbu pro českou ochranu přírody za poslední čtvrtstoletí. Proto bude potřeba mu věnovat pozornost.

Vojtěch Kotecký

ZA JANEM ČEŘOVSKÝM

Většinu oborů lidské činnosti, ne-li všechny, do značné míry ovlivňují výrazné osobnosti. Ani ochrana přírody nezůstává v tomto směru výjimkou.

Mezi skutečné osoby nejen československé a české ochrany přírody a krajiny se bezpochyby řadí také Jan Čeřovský. V celosvětovém měřítku patřil mezi zakladatele výchovy k rozumnému vztahu k přírodě, ať už jí budeme říkat jakkoli. Sám sebe označil sportovním výrazem libero. Skutečně, po celou dobu své profesní činnosti se snažil propojovat vědu a výzkum s ochrannou praxí, pomáhat jiným uplatnit se v aréne mezinárodní ochrany přírody a získávat nejširší veřejnost i cílové skupiny pro péči

o přírodní a krajinné dědictví. Omezený prostor nám nedovolí zmínit všechny Janovy nesporné přínosy, zastavme se proto alespoň u některých z nich. Patřil k těm, kteří do moderně pojatého zákona o ochraně přírody a krajiny prosadili, aby zvláště chráněná území měla rozumné plány péče nebo ochranné pásmo. V té době samozřejmě chyběly i v zemích s vyspělou legislativou na ochranu životního prostředí, jako jsou Norsko, Nizozemsko, USA či Spojené království. Do Československa Čeřovský uvedl koncepci červených seznamů ohrožených druhů a už před čtyřiceti lety usiloval při výběru prioritních taxonů pro ochranu o to, aby byl v úvahu brán nejen jejich stu-

peň ohrožení, jak tomu bylo obvyklé, ale i význam pro fungování ekosystémů. Ve světě i u nás doma je uznáván také jako zapálený propagátor přeshraniční spolupráce jak v územní, tak druhové ochraně. Z Janova rozsáhlého portfolia nesmíme opomenout jeho roli neúnavného popularizátora, za nímž stojí kromě slušné řadky knih také stovky přednášek, ať už v akademické aule nebo v hasičské klubovně, článků a rozhlasových a televizních pořadů.

Jan Čeřovský zesnul 7. září 2017 ve věku 87 let.

Jan Plesník

NÁLEZOVÁ DATA DRUHŮ ZVEŘEJNĚNA

Nálezová databáze ochrany přírody, kterou provozuje Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, je cenným zdrojem informací především pro úřady a odborníky. Obsahuje více než dvacet jedna milionů lokalizovaných a datovaných údajů o přibližně 24 tisících druzích. Tři čtvrtiny údajů tvoří záznamy o výskytu rostlin, údaje o živočišných čtvrtinu, houby a lišejníky v součtu nepřesahují jedno procento. Většina záznamů pochází od expertů na jednotlivé skupiny organismů, rostoucí význam má i zapojení laických zájemců.

Databáze byla od svého vzniku přístupná pouze smluvně, expertům a úřadům, ovšem zájem veřejnosti, stejně jako princip otevřených dat, vedl k revizi takového omezení a AOPK ČR se rozhodla data, která nejsou

citlivá, zveřejnit. Jako první byly zveřejněny síťové mapy rozšíření na stránkách karet druhů [<http://portal.nature.cz/kartydruhu/>], jež shrnují rozšíření druhu v ČR, ale umožňují i srovnání s publikovanými atlasy. Druhým krokem zveřejnění bylo uvolnění veřejné podmnožiny dat uživatelům aplikace BioLog [<http://biolog.nature.cz/>], kteří nástrojem Mé okolí mohou prohlížet záznamy z databáze již od letošního června.

S přelomem října a listopadu byl spuštěn i nový veřejný Filtr nálezových dat, kde je k dispozici registrovaným uživatelům pod licencí Creative Commons (uvedte autora, zachovejte licenci) celý zveřejněný obsah databáze. Na adrese [<http://portal.nature.cz/nd/>] je možné se pustit do jejího prozkoumá-

vání. Po jednoduché on-line registraci stačí zadat jméno druhu, vědecké nebo české, popř. využít dalších možností filtru. Vyhledat si je tak možné například všechny záznamy v okolí domovské obce, pokud jste to ještě nevyzkoušeli v aplikaci BioLog. Veřejnosti zůstává doposud ukryta množina jinde nepublikovaných pozorování ohrožených a chráněných druhů (přibližně tři čtvrtě milion údajů). I zde však v blízké budoucnosti dojde k revizi, u některých skupin nejde o citlivé údaje.

Karel Chobot

PROGRAM PODPORA OBNOVY PŘIROZENÝCH FUNKCÍ KRAJINY (POPFK)

Program POPFK poskytuje podporu opatření vyplývajících z plánovacích a koncepčních dokumentů, dále je zaměřen na opatření přispívající k adaptaci krajiny na změnu klimatu. Podpora je členěna na opatření ve vodních, nelesních a lesních ekosystémech. Program zabezpečuje Ministerstvo životního prostředí ČR spolu s Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR. Program umožňuje podporu do výše 100 % vynaložených nákladů. Maximální výše podpory na projekt mimo vodní ekosystémy činí 250 tis. Kč, v rámci vodních ekosystémů je maximální výše podpory 1 mil. Kč. V minulých letech

se na realizaci opatření v podobě výsadeb dřevin či tvorby a obnovy mokřadů a tůní rozdělilo mezi jednotlivé žadatele (vyjma resortní organizace) 60 mil. Kč (cca 20 mil. Kč/rok). Žádosti o podporu stavebních akcí jsou přijímány celoročně, příjem ostatních žádostí probíhá od 1. března do 30. září aktuálního roku. Žadatelem mohou být fyzické a právnické osoby, územní samosprávné celky (obce i kraje), nestátní neziskové organizace, obecně prospěšné organizace, příspěvkové organizace, organizační složky státu, státní organizace a státní podniky.

Podrobnější informace a příručku pro žadatele lze nalézt na <http://www.dotace.nature.cz/popfk-programy.html>

Markéta Laštovičková

SPOUTANÁ DIVOČINA

JAN DUŠEK

DVANÁCTÝ DÍL CYKLU „SETKÁNÍ FÓRA OCHRANY PŘÍRODY“

Mgr. JAN DUŠEK
Ředitel Integra Consulting, pracuje
v DHP Conservation, spolupracuje
s řadou nevládních, veřejných
i soukromých organizací. Zabývá se
zejména ochranou vod a implementací
směrnice o stanovištích. Stál u zrodu
FOP a je v něm aktivní po celou dobu
jeho činnosti.

Příspěvek v minulém čísle časopisu byl
věnován výstupům z jedenáctého setkání
Fóra ochrany přírody zaměřeným na cíle
a smysl adaptačních a mitigačních opat-
ření. V tomto čísle se vracíme k tématu
divočiny, které bylo v rámci jarního setkání
také diskutováno.

Pojem divočiny již několik let hýbe českou
ochranou přírody, a proto se k němu Fórum
ochrany přírody opět vrátilo. Téma totiž
již bylo na setkání diskutováno [na podzim
roku 2015](#). Tentokrát byl pro diskuzi úmyslně
zvolen konfrontační základ založený
na kritice a obhajobě konceptu divočiny.
„Divočinou“ se přitom rozumí území po-
nechaná samovolnému vývoji (bezzásahovému
režimu), toto označení považují
účastníci setkání za praktické a vhodné.

PROČ DIVOČIT?

Diskutující postupně vyslovili a obhajovali
několik důvodů, proč některá území
v České republice ponechat samovolnému
vývoji. Zdaleka ne všechny z argumentů
jsou obecně přijímány, ale jsou více či méně
respektovány. I mezi těmi, kdo soudí, že
by divočina měla být nedílnou součástí
ochrany přírody, ale panuje zjevná pluralita
motivací.

Mezi takové motivace patří vytvoření
podmínek pro ochranu fenoménů, které
v krajinně intenzivně ovlivňované člověkem
nemohou vzniknout, a na ně navázané biodi-
verzity. Jde tedy o podporu tzv. přírodních
procesů, které pro některé ochranáře mají
samy o sobě vysoký význam. Vytvoří se
tak metaforická laboratoř, kde bude možné
sledovat, jak příroda reaguje mimo jiné (ale
nejen) na měnění se klima. Klíčové jsou také
kulturní důvody, pro mnohé diskutující je
princiipiálně důležité, aby člověk do části
přírody nezasahoval. Vyhrazená místa
pro divočinu bez intervencí mohou také
společnosti pomoci akceptovat samotnou
přítomnost přírody v krajinně.

Všechny naznačené motivace lze ale pod-
stoupit kritickému pohledu. Obzvláště
sporné jsou otázky spojené s přínosem
divočiny k ochraně středoevropské přírody.

Bezzásahový režim pomáhá biodiverzitě
jen v případě některých stanovišť. Je otáz-
kou, zda máme dost prostoru na vymezení
divočiny na úkor zásahů na podporu kon-
krétních druhů a společenstev. Argumenta-
ce ekosystémovými službami je i v případě
samovolného vývoje sporná a v praxi zatím
obtížně uchopitelná.

Na příkladu pokračujících sporů v NP Šu-
mava vyvstávají otázky, nakolik se budou-
cí území divočiny mohou opřít o záruky
dlouhodobé kontinuity přístupu k ochraně,
která je pro jejich smysl nezbytná.

K prosazení dalších území pro divočinu
bude třeba také podpora širší veřejnosti.
Je otázkou, zda vytvoření dalších referenč-
ních ploch (charakteru přírodní laboratoře)
je pro společnost dostatečně silným ar-
gumentem, zejména uvážíme-li vnímání
mediálně známých a negativně prezento-
vaných aspektů, jako jsou kůrovcové kala-
mity. Stávající podmínky územní ochrany
většinou veřejnosti takové plochy uzavírají,
ale přirozený vývoj by měla mít možnost
sledovat právě co nejširší informovaná
veřejnost. Samostatnou otázkou je, kolik
lidí vlastně takový prožitek z pozorování
vůbec zajímá. Při probírání možností vzdě-
lávání veřejnosti na názorných příkladech
narazily diskuzní skupiny na limity dané
hlavně obtížnou srozumitelností problema-
tiky vyžadující pokročilé znalosti z oblasti
přírodních věd.

Zcela specifickým charakterem přístupu
k divočině je eticko-estetický pohled. Pro
část diskutujících je významným hledis-
kem ponechání svobody přírodě, ostatní
považují ponechání samovolnému vývoji
za typ ochrannářského managementu a pro
argumentaci emocionální hledisko praktic-
ky vylučují.

CUI BONO?

Divočinu není možné prosadit pro každý
typ biotopu a ani to nemá význam. Pro
bezzásahový režim se hodí vzorky lesních
stanovišť, které reprezentují naši přírodu.
Jedná se o notoricky probírané horské lesy
v celé škále typů stanovišť (případně s na-

Divočící řeky mohou být i pomalu tekoucí. Foto Martin Veselka

vazujícím primárním bezlesím), ale také o méně často diskutované lesní plochy. Mezi ty patří rozsáhlé suťové lesy, bučiny nebo smíšené lesy s bukem, doubravy a dubohabřiny a také lužní lesy. V případě lužních lesů má takový režim smysl pod podmínkou, že součástí lokality bude neregulovaná řeka s aktivním záplavovým územím. V doubravách a dubohabřinách má význam pro divočinu vymezit neoplocené plochy bez umělého doplňování velkých herbivorů nebo naopak oplocené plochy se zubry, koni nebo pratury.

Shoda panuje na tom, že alespoň vybrané vodní toky a jejich nivy by měly být ponechány samovolnému vývoji, protože zde je předpoklad kumulace všech pozitivních aspektů takové péče. Určujícím kritériem by mohla být morfologie koryta a ovlivnění zastavěných území. V ideálním případě by byla ochráněna říční krajina jako celek, ale smysl má pro takový účel hledat i dílčí části povodí. V souvislosti s mokřadními stanovišti vhodnými pro ponechání samovolnému vývoji byla na setkání zmíněna i vrchoviště. Mezi území divočiny by někteří účastníci zařadili i vzorky antropogenní krajiny, na kterých by bylo možné sledovat postupný vývoj. Taková potenciální území reprezentují smrkové monokultury, většina lesů středních a nižších poloh a další velice specifická stanoviště. Mezi ty patří louky zatížené vysokým přínosem dusíku (řada diskutujících takové plochy pro divočinu nepreferuje), postindustriální prostory, které je možné ponechat sukcesi, nebo post-imisní plochy, u kterých je nezbytné prokázat, že jejich součástí nejsou lokality, ve kterých je kvůli druhové ochraně nezbyt-

né aktivně bránit sukcesi. Samostatným a vysoce specifickým územím pro divočinu jsou podzemní prostory.

STAČÍ „NALAJNOVAT“ HŘIŠTĚ

Účastníci hodnotili vhodnost konkrétních území, jejichž části by bylo možné vymezit pro samovolný vývoj. Jako lokality hodné dalšího prověření byly jmenovány mokřady a lesy na Dokesku, Litovelské Pomoraví, vrcholové platě Krušných hor, bukové lesy na svazích Krušných hor, Křivoklátsko, oblast Soutoku Moravy a Dyje, Český les (konkrétně Havran, Velký Zvon a okolí), Chříby, dílčí místa v Beskydech a Javorníkách, Doupovské hory, nerekvultivované výsypky na Mostecku, Chomutovsku a Sokolovsku nebo komplex dosud územně nechráněných doubrav a dubohabřin jako je část Bobravské vrchoviny.

Divočina potřebuje hlavně čas. Foto Lubor Ferenc

Diskutující se shodli, že ochranné aktivity by v územích divočiny měly být minimální. I proti invazním nepůvodním druhům by se mělo zasahovat jen v odůvodněných případech. Myslivost by měla být vyloučena. Každé území by mělo mít „narázníkovou zónu“, kde budou moci probíhat aktivity směřující k tlumení vlivů z území divočiny i opačným směrem.

Z pohledu využití stávajících právních nástrojů je pro ochranu možné použít kategorii národního parku (v rozsáhlých územích) nebo národní přírodní rezervace. Z právního hlediska může být nejjednodušší využití smluvní ochrany, která je ale vhodná jen pro území s několika málo vlastníky. Do úvahy připadá také zavedení nové formy zvláště chráněného území, k jejímuž prosazení by ale vedla obtížná cesta, a proto je vhodnější plně využít stávající nástroje. Klíčové je jasné formulování požadavků, které by měla právní ochrana zajistit, a současné zmapování a návrh řešení pro legislativní bariéry.

ZÁVĚREM

Účastníci setkání vyjádřili mnoho různorodých názorů na pojetí ochrany divočiny v ČR. Ani druhé setkání věnované tomuto tématu tak nevedlo k jednoznačným konsenzuálním závěrům. O to důležitější ale závěry ze setkání jsou pro jakékoliv navazující úvahy, protože ukazují směr, který by mohl být plně akceptovaný nejen v ochranné komunitě, ale také v celé společnosti.

O MONITORINGU HNĚDÁSKA OSIKOVÉHO

KDYŽ SE VYTRÁCÍ SELSKÝ ROZUM

PAVEL BÍNA

Mgr. PAVEL BÍNA
 Studoval a pracoval ve Švédsku v rámci záchranných programů, následně pracoval na AOPK ČR v Praze jako koordinátor záchranných programů. Od roku 2012 působí ve Švédsku v ArtDatabanken (Swedish Species Information Centre) na SLU (Swedish University of Agricultural Sciences) v Uppsale. Dlouhodobě se zabývá problematikou ochrany přírody a druhové ochrany, působí v realizačních týmech záchranných programů denních motýlů ve Švédsku.

V časopisu Fórum ochrany přírody č. 1/2017 byl publikován poměrně kritický [článek o monitoringu](#) hnědáška osikového (Čížek 2017). Hlavní tezí článku je kritika změny metodiky monitoringu, kdy dle autora není prováděn relevantní monitoring po roce 2011, protože není každoročně prováděn monitoring metodou zpětných odchytů. Dle názoru autora není v současné době ani možné hodnotit úspěšnost zásahů, protože neznáme celkový stav populace. Autor tvrdí, že současná metodika nepřináší důvěryhodné informace o velikosti a vývoji populace a péče o lokalitu běží bez funkčního monitoringu. Pojďme si některá tvrzení osvětlit.

SOUČASNÝ MONITORING

V první řadě je dobré říci, že v Česku běží funkční monitoring v rámci záchranného programu po celou dobu a je jím monitoring housenčích hnízd a hnízdních stromů. Ten je nezbytný pro plánování, realizaci a vyhodnocování managementu, což je dostatečně rozebráno v dalším článku o hnědáškově v tomto čísle. Že to spoluautor záchranného programu opomíjí, je poněkud zvláštní. Striktně vzato není k realizaci záchranného programu jiný typ

monitoringu potřeba. Mnoho jiných druhů motýlů a hmyzu monitoring housenek (larev) neumožňuje kvůli jejich skrytému životu, ačkoliv i u těchto druhů je management samozřejmě primárně zaměřen na stanoviště. Biologie hnědáška v tomto naopak sledování ochranných opatření usnadňuje.

CELKOVÁ VELIKOST POPULACE

Je v případě hnědáška pro praktického ochránáře jakýmsi vodítkem, v první řadě dává informaci o celkovém stavu a o trendech. Metapopulační dynamika hnědáška přináší opravdu výrazné fluktuace, takže velikost populace je potřeba brát jako signál a jde o to pracovat s trendy. Praktický ochránář potřebuje především kontinuální srovnatelná data. Velikost populace lze vyjádřit několika metodami a ve svém textu autor v podstatě zamítá použití jiných metod než zpětného odchytu dospělců. Při posuzování je autorovým primárním kritériem přesnost, stejně relevantní jsou ovšem i další kritéria jako čas, nároky na lidské zdroje, finanční náklady či invazivnost metody. Jednoduchým srovnáním lze metody u každého kritéria seřadit a získat tak ucelenější obrázek (viz tabulka).

Dospělci hnědáška osikového se často pohybují v korunách stromů a samičky mohou klást snůšky poměrně vysoko. Zde housenčí hnízdo (zakroužkováno) ve Švédsku na vzrostlém jasanu, trpícím nekrózou, ve výšce asi 16 m. Valkrör, kraj Uppsala, září 2017. Foto Pavel Bína

Kritéria	Pořadí	Typ monitoringu		
		Hnízda/stromy	Transekty	Zpětné odchyty
Přesnost	1 = největší	2	3	1
Čas	1 = časově nejméně náročné	1–2	1–2	3
Nároky na lidské zdroje	1 = nejmenší	1–2	1–2	3
Finanční náklady	1 = nejmenší	1	2	3
Invazivnost metody	1 = neinvazivní	1	2	3

Tab. Jednoduché srovnání jednotlivých typů monitoringu hnědáška. U každého kritéria jsou typy monitoringu navzájem seřazeny, nejlepší má 1.

Zpětné odchyty "bodují" pouze v přesnosti a vzhledem k přirozeným výrazným fluktuacím počtu jedinců je otázka, zda toto kritérium má být tím rozhodujícím.

POZNÁMKY KE ZPĚTNÝM ODCHYTŮM

Jak vypadala data z monitoringu na počátku roku 2011 (tedy v době schválení záchranného programu, kdy byl monitoring upraven)? V tabulce níže jsou výsledky monitoringu ze závěrečných zpráv, kde se uvádí, že v letech 2007 až 2009 probíhaly zpětné odchyty pouze ve 3x2 dnech, tedy tzv. extenzivním značením (Čížek 2010). V roce 2008 autor neuvádí žádné samice, protože se nepodařily žádné zpětné odchyty samic a do modelu tedy nebyly zahrnuty. Autor odhadoval velikost populace přes poměr pohlaví (Čížek 2008), ale není jasné jak. V roce 2010 je zaznamenána 1 samice a 13 hnízd. Tolik hnízd ovšem nemohlo pocházet ze snůšek jedné samice a na lokalitě jich muselo být nejméně 5–7. U hnědáška je známo, že dospělci se často pohybují v korunách stromů. Pravděpodobnost, že samičky tak unikly autorově pozornosti, je poměrně velká. Autor sám uvádí: "Celkový odhad velikosti populace je vzhledem ke struktuře dat velmi přibližný..." (Čížek

2008, 2010). Proč autor nyní prezentuje výsledky jako vědecky exaktní (Čížek 2017), není jasné.

Intenzivní značení, tedy zpětné odchyty dospělců po celou dobu letu, které přináší přesnější výsledky, je extrémně náročné na čas, lidské zdroje, samozřejmě finance a značně zvyšuje opakovanou manipulaci s motýly. Pokud populace není stabilní, tak nelze vyloučit, že může snížit jejich přežívání, což je těžko akceptovatelné v okamžiku, kdy ochrana přírody investuje ročně do záchrany tohoto druhu minimálně statisíce korun z veřejných peněz. Žádné výsledky z testování míry přežívání označených jedinců nebyly a stále nejsou k dispozici. Vzhledem k silné ohroženosti druhu a jeho silné právní ochraně (viz box) by v každém případě měla být samozřejmostí předběžná opatrnost, zvláště pokud na lokalitě jsou přítomny pouze desítky jedinců, jako tomu pravděpodobně bylo v letech 2010–2011. Tento aspekt je bohužel opakovaně bagatelizován, ačkoliv populace má i v současné době stále daleko k tomu, aby se dala označit za stabilní.

MONITORING HNĚDÁŠKA V ZAHRANIČÍ

V Evropě lze těžko najít země s větší zku-

šeností se záchranou druhu, než je Německo a Švédsko. V Německu na lokalitách hnědáška probíhá kontinuálně desítky let lesní hospodaření formou středního lesa (nyní upraveného k ochraně druhu) a Německo je v tomto našem tradičním vzoru. Ve Švédsku probíhá aktivní management na lokalitách hnědáška od roku 2004, záchranný program běží od roku 2007, jednotný monitoring je ale prováděn již od roku 1992. V obou zemích je monitoring prováděn podle schválené národní metodiky (BfN 2009, Ottvall 2013) a je jím monitoring hnízd a hnízdních stromů. Ten se také používá k odhadu velikosti populace. Metoda zpětných odchytů nebyla ani v jedné zemi použita (M. Dolek, C. Eliasson pís. kom.).

V dalších zemích (Finsko, Rakousko, Maďarsko, Slovinsko, Itálie) je celková velikost populace odhadována na základě dat dobrovolníků a monitoringu pomocí transektů (K. Saarinen, M. Strauzs, B. Zakšek, S. Bocelli pís. kom.). V roce 2016 byl v Itálii proveden monitoring zpětnými odchytů jako kontrola zjištěného propadu počtu pozorovaných jedinců v předcházejícím roce. Podíváme-li se na to, jaký monitoring pro hnědáška osikového používají země Evropské unie v rámci závazného sledování druhů Směrnice o stanovištích, kde je hnědášek součástí přílohy II a IV (každá země posílá hodnotící zprávu každých šest let, naposledy v roce 2013), zjistíme, že žádná země k monitoringu nepoužívá metodu zpětných odchytů (EEA 2013).

NA ZÁVĚR

Veskrze akademická diskuze o monitoringu hnědáška se dá shrnout následovně: je hezké mít doma Mercedes, ale k bohatému rodinnému životu úplně stačí i Škodovka.

Maďarská lokalita hnědáška a ty nejmenší jasan, které tam samičky mají k dispozici ke kladení snůšek (kolem 13 m). Snůšky jsou s největší pravděpodobností kladeny i na mnohem vzrostlejší jasan. Motýli se tedy také vyskytují v korunách stromů. Mária út, Bük, květen 2017. Foto Pavel Bina

Rok	Počet				
	hnízd	samců	samic	dospělců celkem	
2005	117	498	428	926	značení dospělců po celou dobu letu
2006	156	1520	983	2503	značení dospělců po celou dobu letu
2007	103	255	306	561	značení dospělců ve 3x2 dnech
2008	45	133		341	značení dospělců ve 3x2 dnech
2009	13	29	47	76	značení dospělců ve 3x2 dnech
2010	13		1		značení dospělců 17 dní

Tab. Počty hnízd a dospělců ze závěrečné zprávy z monitoringu (Čížek 2010).

BOX 1: LEGISLATIVNÍ OCHRANA HNĚDÁSKA V ČESKU

Hnědásek osikový je na seznamu druhů chráněných dle zákona o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb., dále je v Příloze II. a IV. Směrnice o stanovištích a v Příloze II Bernské úmluvy. V Červeném seznamu bezobratlých ČR je zařazen do kategorie druh kriticky ohrožený (CR).

Zákon o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb.

Hnědásek osikový je zvláště chráněný druh živočicha, dle prováděcí vyhlášky č. 395/1992 Sb. k tomuto zákonu je to druh kriticky ohrožený (KO). Zvláště chránění živočichové jsou chráněni ve všech svých vývojových stádiích. Chráněna jsou jimi užívaná přirozená i umělá sídla a jejich biotop (§ 50 odst.(1), 114/1992 Sb.). Je zakázáno škodlivě zasahovat do přirozeného vývoje zvláště chráněných živočichů, zejména je chytat, chovat v zajetí, rušit, zraňovat nebo usmrčovovat. Není dovoleno sbírat, ničit, poškozovat či přemísťovat jejich vývojová stádia nebo jimi užívaná sídla. Je též zakázáno je držet, chovat, dopravovat, prodávat, vyměňovat, nabízet za účelem prodeje nebo výměny (§ 50 odst.(2), z. č. 114/1992 Sb.). Stejně jako zvláště chráněný živočich je chráněn i mrtvý jedinec tohoto druhu, jeho část nebo výrobek z něho, u něhož je patrné z průvodního dokumentu, obalu, značky, etikety nebo z jiných okolností, že je vyroben z části takového živočicha nebo rostliny (§ 48 odst.(4), z. č. 114/1992 Sb.).

Směrnice č. 92/43/EHS, o ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin (Směrnice o stanovištích, Habitats Directive)

Citace části článku 6(3) a 6(4): Jakýkoliv plán nebo projekt, který s určitou lokalitou přímo nesouvisí nebo není pro péči o ni nezbytný, avšak bude mít pravděpodobně na tuto lokalitu významný vliv, a to buď samostatně, nebo v kombinaci s jinými plány nebo projekty, musí být předmětem odpovídajícího hodnocení jeho důsledků pro lokalitu z hlediska cílů její ochrany. Jestliže se na dotyčné lokalitě vyskytují prioritní typy přírodních stanovišť a/nebo prioritní druhy, pak mohou být uplatněny pouze důvody související s ochranou zdraví lidí a veřejné bezpečnosti s nesporně příznivými důsledky mimořádného významu pro životní prostředí nebo jiné naléhavé důvody převažujícího veřejného zájmu podle stanoviska Komise.

Příloha II. - druhy živočichů a rostlin v zájmu Společenství, jejichž ochrana vyžaduje vyznačení zvláštních území ochrany (NATURA 2000).

Příloha IV. - druhy živočichů a rostlin v zájmu Společenství, které vyžadují přísnou ochranu.

Členské státy přijmou nezbytná opatření pro vytvoření systému přísné ochrany živočišných druhů uvedených v příloze IV a) v jejich přirozeném areálu rozšíření, který zakazuje: a) všechny formy úmyslného odchytu nebo zabití jedinců těchto druhů v přírodě; b) úmyslné vyrušování těchto druhů, zejména v období rozmnožování, výchovy mláďat, zimního spánku a migrace; c) úmyslné ničení nebo sběr jejich vajec ve volné přírodě; d) poškozování nebo ničení míst rozmnožování nebo míst odpočinku. U těchto druhů členské státy zakáží držení a chov, dopravu a prodej nebo výměnu a nabízení za účelem prodeje nebo výměny jedinců odebraných z volné přírody s výjimkou těch, kteří byli z přírody legálně odebráni ještě před prováděním této směrnice.

Zákazy uvedené v odstavci 1 písm. a) a písm. b) a odstavci 2 platí pro všechna životní stádia živočichů, na něž se vztahuje tento článek.

Zdroj: www.zachraneprogramy.cz

LITERATURA

Bfn 2009. Überarbeitete Bewertungsbögen der Bund-Länder-Arbeitskreise als Grundlage für ein bundesweites FFH-Monitoring. Auftrag des Bundesamtes für Naturschutz, Planungsbüro für angewandten Naturschutz GmbH, Institut für Landschaftsökologie, AG Bioökologie (ILOK), 206 pp.

Čížek O. 2008. Monitoring hnědásk osikového (*Euphydryas maturna*) v ČR – rok 2008. Závěrečná zpráva. Depon in AOPK ČR, Praha, 16 pp.

Čížek O. 2010. Monitoring hnědásk osikového (*Euphydryas maturna*) v ČR – rok 2010. Závěrečná zpráva. Depon in AOPK ČR, Praha, 7 pp.

Čížek O. 2017. O hnědásku osikovém a monitoringu. Fórum ochrany přírody 01/2017: 17–21.

EEA 2013. *Euphydryas maturna*. Report under the Article 17 of the Habitats Directive. European Environment Agency, European Topic Centre on Biological Diversity, 8 pp. <http://art17.eionet.europa.eu/article17/reports2012/species/progress/>

Ottvall R. 2013. Handledning för biogeografisk uppföljning av fjärilar – larvkolonitaxering (v 0.4, juni 2013). Biologiska institutionen, Lunds universitet, 12 pp.

FINANCOVÁNÍ OCHRANY A PÉČE O PŘÍRODU A KRAJINU PROSTŘEDNICTVÍM OP ŽP 2014–2020

ANNA LIMROVÁ

Ing. ANNA LIMROVÁ

Ředitelka Samostatného odboru OPŽP na Agentuře ochrany přírody a krajiny ČR. Podílela se na přípravě projektů AOPK ČR z národních, ale zejména evropských dotačních programů a na přípravě nového programového období OP ŽP 2014–2020 a od května 2014 vede samostatný odbor OP ŽP, kde nadále zajišťuje administraci OP ŽP, koordinuje v této činnosti regionální pracoviště AOPK ČR a vytváří dokumentaci programu.

NEJPRVE SI OPŽP 2014–2020 PŘEDSTAVME

Operační program Životní prostředí v programovém období 2014–2020 (dále také OPŽP 2014–2020) je financován z Evropských strukturálních a investičních fondů, konkrétně z Evropského fondu pro regionální rozvoj a Fondu soudržnosti, které jsou cíleny právě na životní prostředí a udržitelný rozvoj. Alokace celého programu tj. objem finančních prostředků určených na realizaci projektů je 2,6 mld. Eur, na ochranu a péči o přírodu a krajinu je z rozpočtu programu alokováno bohužel nejméně financí, něco málo přes 13 % celkové alokace, tedy 351 mil. Eur. Přestože je konec programového období vymezeno rokem 2020, na základě tzv. pravidla n+3 je realizace a financování projektů umožněno na další 3 roky, uvedené finanční prostředky mohou být příjemci dotace tedy využity až do konce roku 2023.

OPŽP 2014–2020 je členěn do 5 prioritních os (dále také PO) zaměřených na zlepšení kvality vod a snižování rizika povodní (PO 1), zlepšování kvality ovzduší v lid-

ských sídlech (PO 2), odpady, materiální toky a ekologické zátěže a rizika (PO 3), **ochranu a péči o přírodu a krajinu (PO 4)** a energetické úspory (PO 5). Pod každou prioritní osu jsou přiřazeny specifické cíle, které představují širší skupinu opatření podle toho, co jejich realizací dosáhneme, např. zlepšíme kvalitu prostředí v sídlech, posílíme biodiverzitu atd. Nejnižší jednotkou ve struktuře OPŽP je podporovaná aktivita, což je konkrétní opatření, které lze z programu financovat např. výsadba a ošetření dřevin, budování a obnova tůň a mokřadů apod.

Při nastavování OPŽP 2014–2020 byla snaha poučit se z chyb a nedokonalostí starého období a některé podmínky tak změnit. Některé změny byly vyvolány i vnějšími vlivy např. pravidly Jednotného metodického prostředí nastaveného Ministerstvem pro místní rozvoj. Mezi takovou změnu, a jedná se o změnu zásadní, patří nové elektronické prostředí Jednotný monitorovací systém MS2014+, resp. informační systém konečného příjemce ISKP14+, který slouží pro podání žádostí, úkony v realizaci, financování

Výsadby stromů a keřů tvořících remízky a rozdělující velké plochy především orné půdy. K výsadbě byly použity především sazenice listnatých dřevin. Foto Jiří Nyklíček

Kolem polních cest byly vysázeny ovocné dřeviny. Aleje jsou tvořeny především odrůdami jabloní. Vytvořené široké zatravněné pásy s výsadbou ovocných stromů jsou vhodným opatřením proti vodní erozi. Foto Elena Bočevová

vání, změny i ukončování projektů. Z věcného hlediska došlo v programu např. ke snížení počtu podporovaných aktivit, změnám výše podpory u vybraných opatření, k možnosti realizovat projekty svépomocí a k tomu využít i provozní a režijní výdaje. Výrazná změna se dotkla i oprávněných žadatelů, z nichž byly vyloučeny fyzické osoby nepodnikající.

Podrobné informace naleznou žadatelé a příjemci v dokumentaci programu. Podmínky jsou zakotveny v Programovém dokumentu a Pravidlech pro žadatele a příjemce podpory v OPŽP 2014–2020 (dále také Pravidla). Navíc k těmto dokumentům bude muset žadatel prostudovat ještě text výzvy a její přílohy, které mohou obsahovat další důležité údaje nezbytné pro podání žádosti.

SUBJEKTY OPŽP 2014–2020

Žadatelé a příjemci podpory se v OPŽP budou setkávat se třemi subjekty: s Ministerstvem životního prostředí (dále také MŽP), které představuje Řídicí orgán programu (dále také ŘO), Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR a Státním fondem životního prostředí, které jsou zprostředkujícími subjekty. ŘO dohlíží např. na plnění věcných a finančních cílů programu, koordinuje a metodicky vede zprostředkující subjekty, vydává právní akty o poskytnutí dotace a zajišťuje komunikaci s Evropskou komisí. V mnohem užším kontaktu však budou žadatelé a příjemci se zprostředkujícími subjekty. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR (dále také AOPK ČR) zajišťuje

v PO 4 konzultace žádostí a jejich příjem, dále formální a věcné hodnocení, v rámci něhož stanovuje specifické podmínky pro realizaci a fázi udržitelnosti projektů. Plnění těchto podmínek poté také kontroluje, dále vydává závazná stanoviska ke změnám projektů a k jejich závěrečnému vyhodnocení. V tomto okamžiku je nutné zdůraznit možnost konzultací žádostí PO 4, které jsou poskytovány pracovníky regionálních pracovišť AOPK ČR. Díky odborné znalosti i znalosti místních podmínek mohou tito pracovníci projekty směřovat tak, aby byly optimální z hlediska ochrany přírody a krajiny a tudíž i z hlediska poskytované podpory. Po ukončení hodnocení a schválení žádostí se strany ŘO však hlavní roli hraje druhý zprostředkující subjekt Státní fond životního prostředí (dále také SFŽP). Ten se žadateli připravuje právní akt o poskytnutí podpory, proplácí finanční prostředky, provádí kontroly projektů a vydává závěrečné vyhodnocení akce.

PODROBNĚJI O PRIORITYNÍ OSE 4 „OCHRANA A PÉČE O PŘÍRODU A KRAJINU“

Priority osa 4 je zaměřena na řešení poměrně širokého spektra problémů naší přírody a krajiny. Financuje např. péči o předměty ochrany zvláště chráněných území včetně návštěvnické infrastruktury, péči o vzácné druhy a biotopy, likvidaci invazních druhů, zlepšování vodního režimu, vznik krajinných prvků a péči o ně, realizaci ÚSES, zprostřednění migračních překážek, zlepšování prostředí v lesích,

protierozní opatření i zlepšování kvality prostředí v sídlech. Priority osa 4 je, ze kterého jsou projekty podpořeny nejméně 60 % celkových způsobilých výdajů (výdaje, které lze z dotace zaplatit), v mnoha případech ale i dotací 100 %. O dotaci si mohou požádat téměř všichni, kromě fyzických osob nepodnikajících. Projekty lze realizovat jak dodavatelsky, tak svépomocí tj. vlastními silami příjemce dotace. Osobní náklady mohou být navíc doplněny náklady na provoz a režie, které s osobními náklady vznikají. PO 4 se člení na následující specifické cíle.

SC 4.1 ZAJISTIT PŘÍZNIVÝ STAV PŘEDMĚTU OCHRANY NÁRODNĚ VÝZNAMNÝCH CHRÁNĚNÝCH ÚZEMÍ (CHKO, NP, NPR, NPP A LOKALITY SOUSTAVY NATURA 2000)

Podpora ve SC 4.1 se vztahuje na činnosti nutné pro vyhlášení a plánování péče o ZCHÚ, financovat je možné zpracování plánů péče, souhrnu doporučených opatření, podkladových studií a průzkumů, monitoring a mapování, ale i samotný proces vyhlášení a značení území v terénu.

Druhou skupinou projektů, které jsou ze SC 4.1 podpořitelné, jsou projekty zajišťující péči a zlepšení zdejšího prostředí. Patří sem především obnova ploch managementovými zásahy (kosení, pastva, výřez náletů), výsadby původních dřevin, ale i likvidace nepůvodních a nežádoucích druhů rostlin a živočichů. ZCHÚ jsou často ovlivňována vysokou návštěvností turistů, proto se podpora týká i budování návštěvnické infrastruktury, která návštěvníky usměrní, omezí jejich negativní dopad a zároveň jim umožní poznat krásy a zajímavosti daného území.

Výše podpory se pohybuje od 85 až do 100 % celkových způsobilých výdajů. 100 % dotace se týká všech opatření orgánů ochrany přírody a Správy jeskyní ČR, dále opatření na budování a obnovu tůň, mokřadů, revitalizaci vodních toků a niv a budování nebo obnovu rybích přechodů vyplývajících z Koncepce zprůchodnění říční sítě ČR nebo plánů dílčích povodí. 90 % získají projekty zaměřené na budování a obnovu malých vodních nádrží. Pro ostatní opatření je připravena dotace ve výši 85 %.

SPECIFICKÝ CÍL 4.2 POSÍLIT PŘÍROZENÉ FUNKCE KRAJINY

Cíl 4.2 se zaměřuje na projekty podporující

Informační panel, který slouží k informování veřejnosti o získané podpoře na realizovaná opatření.
Foto Jiří Nyklíček

vzácné a ohrožené druhy a jejich biotopy, jedná se většinou o obnovní managementové zásahy, ale i specifitější opatření typu strhování drhnu nebo výsev speciálních živných rostlin. V přírodních rezervacích a přírodních památkách lze navíc podpořit budování naučných stezek a tabulí, které chráněné území interpretují. Finanční prostředky dále míří na likvidaci invazních druhů rostlin a živočichů, se kterými se naše příroda potýká, cílem je nejen jejich likvidace, ale hlavně omezení dalšího šíření. Podporu je dále možné využít na prevenci proti škodám způsobených zvláště chráněnými živočichy např. na ochranu stád před útoky velkých šelem pomocí nebo na budování ochranných prvků hrází proti působení bobra evropského.

Většina opatření bude podpořena ve výši 85 % celkových způsobilých výdajů, výjimku tvoří budování a obnovu tůní, mokřadů, revitalizace vodních toků a niv a budování nebo obnova rybích přechodů vyplývajících z Koncepce zprůchodnění říční sítě ČR nebo plánů dílčích povodí, která získají 100 %.

Projekty zaměřené na obnovu malých vodních nádrží v PP a PR obdrží podporu 90 %.

SC 4.3 POSÍLIT PŘIROZENÉ FUNKCE KRAJINY

Tento cíl řeší obnovu a zlepšení přirozených funkcí krajiny, podporu zaměřuje na migrační prostupnost, krajinné prvky, vodní režim, přirozenou skladbu lesů i erozi půdy. Finance lze získat na budování propustků

a přechodů pod silnicemi a instalaci naváděcích trvalých bariér, které každé jaro zachrání stovky obojživelníků. Podporu migrace ryb lze zajistit budováním rybích přechodů, ty prioritní, vyplývající z Koncepce zprůchodnění říční sítě ČR nebo plánů dílčích povodí dokonce se 100 % dotací.

100 % dotace náleží také projektům na budování a obnovu tůní a mokřadů, revitalizací vodních toků a niv. Mezi další podporované vodní prvky patří malé vodní nádrže (MVN), jejich rekonstrukce, odbahnění i výstavba, cílem realizace však musí být vždy posílení ekologicko – stabilizačních prvků (vytvoření dostatečné plochy mělčin

s pobřežním pásmem, vytvoření vhodných podmínek pro život obojživelníků, hnízdění vodního ptactva apod.). V případě, že se MVN realizuje v ZCHÚ, biocentru nebo vyplývá z plánů dílčích povodí, je finanční příspěvek ve výši 90 %, ostatní nádrže získají dotaci 60 %.

Z naší krajiny v posledním stolení zmizela rozptýlená zeleň, která zajišťovala její pestrost i schopnost zadržovat vodu. Rozsáhlé lány orné půdy jsou ohroženy vodní a větrnou erozí. Podporovány jsou proto výsadby alejí, remízků, obnova mezí, větrolamů i zakládání krajinných prvků. Výsadby ve výši 80 %, způsobilé výdaje na protierozní opatření budou proplaceny ve výši 75 % a v případě, že se jedná o založení ÚSES, bude dotace 100 %.

Mezi podporované aktivity patří i zlepšování druhové, věkové a prostorové struktury lesů, nesmí se však jednat o lesy v ZCHÚ a lesy státní, naopak je nutné, aby byly zařízeny dle LHP. Pokud jsou splněny tyto podmínky a projekt správně zacílen, získá podporu ve výši 75 %.

SC 4.4 ZLEPŠIT KVALITU PROSTŘEDÍ V SÍDLECH

Nedílnou součástí naší krajiny je i sídelní prostředí, na jehož zlepšování je možné využít specifický cíl 4.4. Nejde však o vylepšování jeho kvality z pohledu estetického nebo kulturního, při realizaci projektů musí být vždy zohledněny požadavky na zvýšení biodiverzity, zapojení přírodních nebo přírodě blízkých prvků apod. Podporovaná opatření zahrnují zakládání a obnovu ploch

Realizace přírodě blízkého obtokového koryta rybího přechodu na Klabavě ř. km 2,269.
Foto Kateřina Kujanová

a prvků veřejné zeleně, skupinové i solitérní výsadby stromů, travnatých ploch, výsadby keřů i ošetření dřevin. Dále přeměna nepropustných ploch na plochy propustné a polopropustné a budování přírodně blízkých drobných vodních prvků. Mezi způsobilé výdaje je možné zahrnout i pořízení či instalaci nového nebo rekonstrukci stávajícího mobiliáře. Projekty SC 4.4 mají pro získání dotace několik zásadních omezení, např. realizace může probíhat pouze v sídlech nad 500 obyvatel a plochy realizace musí být uvnitř zastavěného území nebo na zastavitelné ploše mimo zastavěné území, na které od doby schválení územního plánu došlo k realizaci zástavby či bylo vydáno stavební povolení (v projektu se mohou vyskytovat menšinově plochy i mimo tato území, veškeré náklady na nich však budou nezpůsobilým výdajem). Dotace je pro všechny projekty podpořené ve SC 4.4 60 %.

Detail vtokového objektu, rychlost proudění vody budou regulovat palisády z kulatiny.
Foto Kateřina Kujanová

JAK PODAT ŽÁDOST O PODPORU V PO 4

Před podáním žádosti je potřeba znát veškeré podmínky stanovené až do úrovně podporovaných aktivit. Jak je popsáno již v úvodu, žadatelé se musí seznámit s dokumentací programu, zejména s Pravidly pro žadatele a příjemce, a mohou využít formální a věcné konzultace s pracovníky AOPK ČR nebo emailovou adresu dotazy-PO4@nature.cz. Pro otázky, které se týkají např. financování projektů, kontrol realizace, právních záležitostí a veřejných zakázek, doporučujeme využít call centrum OPŽP nebo dotazy@sfpz.cz. Žádosti o podporu je možné podávat v okamžiku vyhlášení tzv. výzvy pro předkládání žádostí, která stanovuje, jaké aktivity bude možné financovat, kdo může žádat a v jakých lhůtách. Termíny vyhlášených výzev jsou uvedeny v ročním harmonogramu, který mohou žadatelé sledovat na webové stránce programu www.opzp.cz. Samotná žádost vč. povinných příloh se vyplňuje a odesílá v elektronickém formuláři v prostředí MS2014+ resp. ISKP14+.

SOUČASNÝ STAV PO 4

V současné chvíli jsme ve čtvrtém roce implementace OPŽP 2014–2020, reálně však teprve v roce druhém. Zdlouhavá příprava, vyjednávání a schvalování programu zapříčinily jeho zpoždění a první výzvy PO 4 byly vyhlášeny až v druhé polovině roku 2015. Ke schválení prvních projektů a jejich

realizaci tak došlo až v roce následujícím. Ze strany Evropské komise byly stanoveny pro konec roku 2018 věcné a finanční milníky neboli hodnoty pro čerpání financí a plnění indikátorů, které i přes zpoždění programu musí být splněny. Do této chvíle bylo v PO 4 vyhlášeno 28 výzev, z toho 8 výzev průběžných a další dvě výzvy v rámci komunitně vedeného místního rozvoje. Výzvy byly vyhlášeny o celkové alokaci 8,413 mld. Kč, požadavek na příspěvek EU v prozatím podaných žádostech činí něco málo přes 5 mld. Kč. Celkem ještě 14 vyhlášených výzev je však stále pro podávání žádostí otevřených a požadavky se tak postupně zvedají.

Ve schválených žádostech je v současnosti rezervováno přes 1 mld. Kč, v realizaci jsou již projekty za více než 600 tis. Kč. Zásadní vliv na rozdíl mezi požadavkem v podaných a schválených žádostech má 13. kontinuální výzva zaměřená na revitalizace vodních toků a niv vyplývajících z plánů dílčích povodí, která byly vyhlášena jako dvoukolová a její ukončení je plánováno na konec letošního roku. V prvním kole byly podány pouze investiční záměry, pokud splnily požadované podmínky, jsou dopracovány do finální žádosti ve druhém kole, až poté je žádost schválena k financování. V této výzvě byly podány žádosti za téměř 2 mld. Kč. V rámci prvních výzev bylo také mnoho žádostí zamítno zejména z důvodu formálních nedostatků - špatně vyplněné žádosti či chybějících povinných

příloh. Zpočátku si žadatelé zvykali na nové elektronické prostředí MS2014+, kde přípravu a podání žádosti komplikovaly časté technické problémy i jeho nepříliš přívětivá uživatelská funkčnost. Zvykali si též na nové podmínky oproti OPŽP 2007–2013. Postupně se kvalita žádostí vylepšuje a je zamítáno čím dál tím méně projektů. Finanční milníky stanovené EK se váží k certifikovaným výdajům, což jsou zjednodušeně řečeno proplacené prostředky příjemcům dotace. Proplacené výdaje v PO 4 jsou nyní ve výši 15 mil. Kč. Projekty PO 4 jsou malého rozsahu, ale s poměrně dlouhou dobou realizace a žádosti o platbu jsou podávány většinou pouze jednou, až při ukončování projektu. Proto jsou částky proplacené příjemcům podpory zatím na tak nízké úrovni. Predikce na základě údajů z projektů, komunikace s příjemci a vývoje PO 4 napovídá, že čerpání financí se bude postupně zvyšovat a milníky EK by mohly být naplněny.

OPERAČNÍ PROGRAM ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ 2014–2020 OČIMA STÁTNÍHO ZAMĚSTNANCE IMPLEMENTAČNÍ AGENTURY

JAN MATĚJKA

Ing. JAN MATĚJKA

Ředitel odboru ochrany přírody na Státním fondu životního prostředí ČR. Podílí se na nastavování pravidel pro výběr a administraci projektových žádostí v rámci Operačního programu životní prostředí.

Nechce se uvěřit, že Operační program životního prostředí 2014–2020 (dále také OPŽP 2014–2020) se již přehoupl do své druhé poloviny, protože se to zdá být jako včera, kdy se pilně pracovalo na nastavení jeho pravidel tak, aby bylo možné co neefektivněji podpořit široké spektrum projektů, které přispějí ke zlepšení stavu všech složek životního prostředí v tomto programovém období. Nicméně je tomu skutečně tak, a proto je snad na místě přinést několik postřehů k dosavadnímu fungování OPŽP 2014–2020 z pohledu člověka, jehož každodenní náplní práce je administrace projektů realizovaných s jeho podporou.

UMĚNÍ POUČIT SE

OPŽP 2014–2020 nebyl tvořen tak říkajíc na zelené louce, když svým rozsahem a zaměřením navazoval na Operační program životního prostředí 2007–2013. Dalo by se tedy očekávat, že na všech úrovních řízení bude vyvinuta maximální snaha využít nabyté zkušenosti z předchozího programového období k eliminaci nedostatků, které brzdily či omezovaly efektivní a uživatelsky komfortní administraci projektů a následné plynulé čerpání finančních prostředků. Je spravedlivé si přiznat, že toho se podařilo dosáhnout pouze částečně. Zkušenosti z předchozího programového období se podařilo využít při nastavování věcné náplně OPŽP 2014–2020, kdy se snad vyplnily mezery z předchozího programového období v paletě podporovaných projektů. Současné portfolio podporovaných projektů plně pokrývá potřeby a strategické záměry resortu životního prostředí, samozřejmě v mantinelech umožňujících čerpat podporu ze strukturálních fondů EU. Určitě se stabilizovaly personální kapacity se zkušenostmi z předchozího programového období, takže Státní fond životního

prostředí ČR a věřím, že i další rezortní organizace disponují kompetentními řadovými zaměstnanci i řídicími pracovníky, kteří jsou schopni poskytovat informace, rady a součinnost příjemcům dotace při administraci jejich projektů. Naopak vytvoření a nasazení nového centrálního informačního systému, který je nepřehledný, uživatelsky nekomfortní a minimálně zpočátku ne zcela funkční a stabilní, lze považovat v lepším případě za krok stranou. Znehodnotit léty nabyté zkušenosti a zažité postupy na straně příjemců dotace, zprostředkovatelských agentur i správců jednotlivých operačních programů, byť možná s dobrým úmyslem sjednotit administrativní procesy napříč všemi operačními programy, se ukazuje jako ne příliš šťastný krok. Jednotný centrální informační systém není schopen zohlednit specifické potřeby jednotlivých operačních programů, navíc řešení jakýchkoliv požadavků na úpravu či zefektivnění přes několik schvalovacích úrovní snižuje pružnost a rychlost reakcí na vzniklé potřeby.

UMĚNÍ MOŽNÉHO

Přestože se podařilo nastavit pravidla OPŽP 2014–2020 tak, že umožňuje podpořit opravdu široké portfolio typů projektů, jedná se pouze o nabídku možností. OPŽP 2014–2020 je ovšem ze své podstaty programem se žadatelským systémem, kde o úspěšnosti programu rozhoduje nejen nabídka tvořená pravidly programu, ale i poptávka na straně potencionálních příjemců dotace a jejich ochota a motivace projekty vytvářet, realizovat, žádat o prostředky na jejich financování a v neposlední řadě do nich investovat v určité míře i vlastní prostředky. Z tohoto pohledu je velmi citlivým a obtížným úkolem správce operačního programu vybalancovat své priority vyjá-

dřené kupříkladu výši poskytované dotace a poptávkou na straně příjemců dotace po určitých typech projektů. Vysoká míra podpory u „prioritních“ typů projektů, o které ale není na straně příjemců dotace zájem a příliš nízká míra podpory u jinak „populárních“ typů projektů může v konečném důsledku vést k jedinému cíli – nečerpání finančních prostředků a jejich nevratné ztrátě. S touto optikou je vhodné vždy pohlížet na skladbu podpořených projektů. Často zaznívají výtky, že nebyl podpořen dostatek těch „dobrých“ projektů. Je ovšem třeba si přiznat, že se tak v případě vhodně nastavených pravidel dotačního programu děje pouze z důvodu, že potenciální příjemci dotace negenerují dostatečné množství těchto „dobrých“ projektů. Pak samozřejmě podporu získají i projekty, jejichž přínos je možná menší, ale které v plné míře splňují stanovená pravidla. Dobrým příkladem mohou být projekty revitalizací vodních toků v oblasti projektů cílených na vodní ekosystémy, kdy tomuto typu projektů byla v minulém programovém období stanovena jasná priorita jak vysokou mírou dotace, tak nastavením hodnotících kritérií. Jelikož však nebylo

ze strany příjemců dotace vygenerováno dostatečné množství projektů zaměřených na revitalizaci vodních toků, významná část prostředků byla vyčerpána jinými typy projektů.

UMĚNÍ KONSENSU

Je jasné, že stejně jako v běžném životě, tak rovněž v dotační oblasti platí, že konat „dobro“ z čistě altruistických pohnutek je bohužel jevem velmi ojedinělým. Zároveň realizovat projekt s dotační podporou znamená vždy administrativní zátěž navíc, zvýšený dohled kontrolních orgánů a vždy existuje riziko nechtěných chyb. S ohledem na tyto skutečnosti je přirozené, že příjemci dotace při přípravě projektů kladou důraz na to, aby realizace projektu přinesla přidanou hodnotu pro ně samé. Nemělo by proto být překvapivé, když kupříkladu starosta obce očekává, že vytvořením tůně vznikne nejenom biotop vhodný pro organismy vázané na vodní prostředí, ale zároveň místo, které obyvatelé obce budou vnímat jako příjemné k trávení volného času. S tímto záměrem bude projekt tvořen třeba i s částečným omezením přínosu pro biodiverzitu. Správci dotačního titulu

musí naproti tomu dohlížet na to, aby realizované projekty dobře plnily účel, za kterým je dotace poskytována, ale zároveň je z důvodu motivace příjemců dotace nezbytné, aby byly schopni nalézt a přistoupit na konsensuální řešení prospěšné pro obě strany a netrvali na řešení, které je prospěšné pouze z jejich pohledu. Jedině aplikace win-win strategie může zajistit dostatečné množství kvalitních projektů do OPŽP 2014–2020.

Závěrem je určitě na místě zopakovat mnohokrát vyřčenou tezi, že OPŽP 2014–2020 je jedinečná a pravděpodobně poslední příležitost, díky které mohou do ochrany životního prostředí směřovat prostředky v takovémto finančním objemu. Bylo by proto potěšitelné, kdyby subjekty participující na OPŽP 2014–2020 napnuly veškeré síly a společným úsilím umožnily v budoucnu označit tuto příležitost za využitou a ne promarněnou.

POZNATKY Z ČESKÉ VĚDY A VÝZKUMU

Kolář J., Kučerová A., Jakubec P., Vymazal J. (2017): Seed bank of *Littorella uniflora* (L.) Asch. in the Czech Republic, Central Europe: does burial depth and sediment type influence seed germination? *Hydrobiologie* 794: 347-358

POBŘEŽNICE JEDNOKVĚTOU OHROŽUJE EUTROFIZACE RYBNÍKŮ, RYCHLÁ SEDIMENTACE A ABSENCE LETNĚNÍ

Pobřežnice jednokvětá (*Littorella uniflora*) u nás silně ubývá od padesátých let 20. století, a to především díky eutrofizaci rybníků. V této studii byl analyzován vliv typu sedimentu a hloubky, ve které se nachází semena tohoto druhu, na jejich klíčivost. Vzorky byly získány z 8 současných a 10 historických lokalit. Míra klíčivosti byla velmi nízká (0-13,3 %). Nejlépe semena klíčila na filtračním papíru, relativně vysoká úspěšnost byla i v živinově bohatých rybníčních sedimentech. V sedimentech obsahujících písek s příměsí různých substrátů se semena vyvíjela velmi špatně. Co se týče hloubky, nejvhodnější byl povrch až max. hloubka 1 cm sedimentu. V hloubce 3-5 cm už k žádnému klíčení nedocházelo. Tyto výsledky ukazují, že kromě nízké průhlednosti vody v rybnících může výskyt pobřežnice v rybnících ovlivňovat i rychlá sedimentace a absence letnění.

-simpolak-

OČEKÁVÁNÍ A ZKLAMÁNÍ

ZDENĚK VERMOUZEK

Mgr. ZDENĚK VERMOUZEK

Ředitel České společnosti ornitologické.

Od roku 2010 zabývá výzkumem a ochranou ptáků v České společnosti ornitologické. Koordinuje Jednotný program sčítání ptáků a všeobecně propaguje koncept občanské vědy.

Psát škaredé věci se mi obvykle nechce, ale bohužel jsem popis zkušeností s Operačním programem Životní prostředí (OPŽP) redakci slíbil. Tak nějak by se daly vyjádřit pocity při psaní tohoto článku. Moc pozitivního toho v něm opravdu nebude. OPŽP byl složitý a nepříjemný na administraci už v předcházejícím programovém období, v tom současném se ale použité nástroje na odrazení žadatelů blíží dokonalosti. Anebo máme smůlu, jsme zcela neschopní, všem ostatním šlapou projekty jak na drátkách a jen my se plácáme stále v nějakých problémech. Tento článek není totiž objektivním hodnocením situace, ale jen popisem mých osobních zkušeností.

První překvapení přišlo na podzim 2015, kdy byla konečně vyhlášena výzva na podávání projektů v ochraně přírody. A nebyla tříměsíční, jak bylo do té doby zvykem, ale zkrácená na dva měsíce. Připravit a sehnat všechna potřebná povolení, když úřad má na vyřízení 30 dní a víc, bylo nemožné. Projekt na obnovu mokřadních luk jsme odložili na další výzvu.

Na jaře roku 2016 jsme již byli připravení. Projektová území byla vybraná, jednání s vlastníky byla za námi, obstarali jsme potřebné výjimky od správy CHKO i písemné souhlasy vlastníků. Vyhodili jsme propagaci a všechnu práci svépomocí, aby byl projekt co nejjednodušší a vyhovoval podmínkám OPŽP. V květnu jsme po několika konzultacích s odpovědnou osobou na AOPK, která převzala dohled nad věcnou stránkou projektů, projekt podali. Dva měsíce se nedělo nic, až v polovině července jsme dostali 6 (slovy šest) dní na doplnění žádosti. Bez ohledu na to, že v žádosti skutečně byly některé drobné věcné nejasnosti, valná většina připomínek byla zcela off-topic. Navíc všechny mohla AOPK vznést již v době před podáním projektu, kdy jsme projekt konzultovali. Ani zdaleka zde nebudu vypisovat všechny připomínky, uvedu jen ty nejkřiklavější případy zbytečnosti a nekompetence, se kterými jsme se setkali v tomto i v dalších projektech:

SICE TO CHCEME ZJEDNODUŠIT, ALE POŘÁDEK MUŠÍ BEJT...

Existuje rozumný důvod pro to, aby žadatel

musel elektronicky podepisovat již jednou oficiálně elektronicky podepsané veřejné listiny stažitelné z veřejně přístupného státního informačního systému, například výpis ze spolkového rejstříku? A existuje vůbec rozumný důvod pro to, aby žadatel přikládal jakékoli kopie stažené z veřejných informačních systémů? Vždyť pro jakoukoli kontrolu a pro jakékoli právní jednání je závazný právě ten oficiální zdroj, nikoli jeho kopie. Úplně absurdní je potřeba dokládat dokumenty, které byly podkladem pro vydání platných rozhodnutí (územního rozhodnutí, povolení ke kácení apod.). AOPK se tak de facto snaží kontrolovat činnost stavebních a jiných úřadů, přičemž ovšem komplikuje život především žadatelům.

Zcela mimo sféru rozumného chápání je požadavek na zdůvodnění, proč má žadatel udělené souhlasy a výjimky na větší území, než jakého se týká předkládaný projekt. Pokud přistoupíme na argument, že AOPK/SFŽP musí zkontrolovat, že žadatel nežádá o něco nelegálního, mělo by přece stačit zjištění, že žadatel potřebné výjimky má. A že je má i na jiné lokality je přece z hlediska projektu irelevantní.

Za úvahu ale stojí i sama potřeba dokládat veškerá úřední rozhodnutí již v okamžiku žádosti o projekt. Zajímavé je, že některé jiné evropské dotační programy, například LIFE, něco podobného nepožadují. Předpokládají zkrátka, že žadatel si vše potřebné včas vyřídí a hlavně si povolení shání až ve chvíli, kdy je zřejmé, že dotaci dostal přidělenou, takže nedělá zbytečnou práci. Pokud by žadatel nevyřídil potřebná povolení, nemohl by projekt realizovat a ztratil by nárok na dotaci. Donor tedy odpovědnost přenáší na žadatele, což je dle našeho názoru motivující i ekonomicky nejefektivnější. Některé došlé připomínky bychom si mohli vyložit i jako navádění k padělání listin: V úředních povoleních k žádosti nám chyběl jeden pozemek, k tomu se vztahující připomínka zněla doslova: „je nezbytné doplnit s datem do konce termínu výzvy,“ který ovšem uběhl před dvěma měsíci. Nejhorší je, že většina lidí se nad takovým požadavkem ani nepozastaví a má tendenci považovat jej za vstřícnost úředníka; nesmyslné úřední požadavky jsou přece

normální a vyhovět jim podvodem považujeme taky za normální.

Ve výčtu nesmyslných administrativních požadavků by šlo pokračovat dlouho, takže již jen letem světem: Proč chce úřednice po žadateli zdůvodnění vyšší ceny kácení v mokřadu, když si jí v textu připomínky zdůvodňuje sama a fakticky je jí tedy nutnost vyšších nákladů evidentně jasná? Proč je třeba dodávat čestné prohlášení, že dřevo zůstane vlastníku pozemku, když toto je součástí vydaného souhlasu vlastníka – jak sama úřednice v připomínce uvádí? Proč je potřeba podrobně rozepisovat propagaci („jak často budete informovat a ko-ho...a kde“), když propagace není součástí projektu? Proč se složité výpočty procent vedlejších rozpočtových nákladů nekontrolují ve formuláři automaticky a proč je potřeba dokládat rozpočet současně ve dvou formátech pdf i xls?

AOPK MĚLA PROJEKTY ADMINIS-TROVAT, PROTOŽE VĚCI ROZUMÍ...

Alespoň tak znělo oficiální zdůvodnění, proč žádosti OPŽP bude nejdříve hodnotit AOPK a až následně SFŽP. Člověk by tedy předpokládal, že projekt dostanou k hodnocení kompetentní osoby s biologickými znalostmi. Opak je bohužel pravdou, anebo úřední šiml řehtá a stejně chce všechno pro jistotu po žadateli. Jinak si totiž nelze vysvětlit, proč například nestačí prosté odkazy na odbornou literaturu, proč je potřeba články skenovat a vkládat do systému. A korunu tomu nasadil stejný požadavek týkající se knihy vydané samotnou AOPK. Za důkaz nekompetentního přístupu (biologicky vzdělaného) hodnotitele považuji například požadavek na zdůvodnění, proč je z obnovované vlhké louky potřeba vyta-hovat kořeny pokácených vrb, ale i výtku, že plánované aktivity neodpovídají vnitřní metodice AOPK – která ovšem platí pro AOPK, ale pro ostatní subjekty je irelevantní. Podobně nepochopitelné je i požadavek, aby byl popsán nejen cílový biotop, o jehož obnovu usilujeme, ale i výčet předpokládaných druhů a jejich odhadovaná početnost, to vše ve srovnání s podrobným popisem aktuálního zastoupení a četnosti. AOPK tak po žadateli chce detailní kvantitativní befo-re-monitoring, o čemž není v podmínkách programu ani zmínka a který samozřejmě není hrazen. A opět zlatý hřeb: Požadavek zdůvodnit, proč byla lokalita (v NPR vyhlášené pro ptáky) vybrána, zda nikde v okolí nejsou vhodné podmínky pro hnízdění cí-

lových druhů a odkud je předpoklad, že se budou šířit. Otázky snad pochopitelné, pokud by projekt hodnotil železničář nebo jaderný fyzik, ale odborník na příslušném krajském středisku AOPK?

VDÁNÍ ROZHODNUTÍ – NEVER ENDING STORY

Jeden projekt nám ale prošel. Již v prosinci 2016, tedy jen něco málo přes půl roku po podání žádosti a doplnění v šibeničním šes-tidenním termínu, jsme dostali zprávu, že je projekt přijat a je potřeba doložit podklady pro vydání rozhodnutí o přidělení dotace. Dodavatele projektu s jedinou aktivitou jsme vysoutěžili celkem rychle a bez komplikací. Též objednávky na autorský i stavební dozor jsme odeslali dle pokynů. Jak šeredně jsme se ale mýlili, když jsme si představovali, že vydání rozhodnutí bude otázkou několika dnů nebo týdnů a budeme se moci plně soustředit na realizaci projektu. Bohužel jsme si nepsali počet hodin, které jsme od té doby na úpravách a opravách již mnohokrát upravených a opravených dokumentů strávili. Faktem ale je, že nyní je konec listopadu 2017, projekt je prakticky dokončený, brzy nám přijde faktura na 2 000 000 Kč a vydání rozhodnutí je stále v nedohlednu.

Část problémů při doplňování podkladů padá na vrub systému MS2014+, který bohužel působí, jako by ho v devadesátých letech vytvořila o víkendu parta studentů. Pracovat s ním vyžaduje silné nervy, a pokud jsme správně pochopili, nejsou z něj nadšení ani pracovníci AOPK/SFŽP. My jsme se pravidelně museli obracet na projektovou manažerku, protože jsme na něj byli prostě krátkí – nebo spíše ne dost chytří... Některé problémy jsme museli řešit s technickou podporou systému, kde čekací doba tři týdny není žádná míra.. MS2014+ je zřejmě nastavený na projekty jiného typu, takže projekty v ochraně přírody se musejí nesmyslně přizpůsobovat. Proč máme například stanovovat termín kolaudace u projektu, který nemá stavební povolení a tedy ani kolaudaci? Systém nám při kontrole také hlásil, že nesedí data výběrového řízení a uzavření smlouvy, přestože vše bylo v pořádku. Po zoufalém hledání, kde je chyba, jsme se dozvěděli, že to hlásí chybně a že to máme ignorovat. Spoustu času jsme ztráceli tím, že při jakékoliv změně v dokumentu se znovu elektronicky podepisuje nejen daný dokument, ale i celá žádost, dokola a dokola. Kdo někdy viděl

podání žádosti ve výše zmíněných a řádově větších mnohamilionových projektech k Evropské komisi (kde se prostě podepíše celá žádost – tímto podpisem statutár stvrzuje celou žádost včetně všech příložených dokumentů), musel nechápavě kroutit hlavou: žadatel v OPŽP se upodepisuje k smrti.

Příkladem absurdity při předkládání podkladů k RoPD může být pokyn: „Kumulativní rozpočet musí na haléře sedět na smlouvy. Bohužel vzor není zcela dokonalý a žadatelům se nedaří upravit si kumulativní rozpočet zaokrouhlením. V tomto případě je nutné vypracovat si v excelu svůj.“ Fajn nápad, žadatelé jsou šikovní a jistě si rádi ve volném čase (každý sám pro svůj projekt) připraví to, co placení úřední programátoři nezvládli.

Nepochopili jsme také, jak je možné, že se zásadní připomínka o nedodržení povolených procent vedlejších nákladů (když už se nekontrolují v rozpočtu automaticky) objevila až při bůhvíkolikáté kontrole třičtvrtě roku potom, co byl projekt schválen a co jsme předložili veškeré dokumenty včetně uzavřených smluv a objednávek. Že taková připomínka znamená nové kolo úprav několika dokumentů, ručních kontrol, aby vše „na haléře sedělo“, nahrávání příloh do systému a nekonečně se točících modrých hvězdiček a sluníček (rozuměj elektronického podepisování dokumentů), ani netřeba dodávat.

Bylo by možné pokračovat, ale jako ukázka to zřejmě stačí.

NAVRCH HUJ, VESPOD FUJ

Kritizovat přebujelou administrativu se v posledních letech stalo národním sportem. Věnují se mu jak strejcové po hospodách, tak vrcholní politikové, nejsem tedy v tomto nijak originální. Ale přidáme-li k administrativní náročnosti i k nevládkám vysloveně nepřátelské nastavení některých podmínek programu, jako je velmi omezená možnost financování práce svépomocí nebo nutnost shánění vlastního podílu kofinancování, není se co divit, že se stále častěji setkáváme s lidmi (nejen z nevládního sektoru, ale například i z menších obcí), kteří po jedné zkušenosti s OPŽP říkají, že již nikdy podobnou chybu neudělají. Velké obce a státní organizace s celými odděleními projektových manažerů možná zvyšující se administrativní náročnost ani nepocítují, ale spočítat s ní spojené náklady by rozhodně stálo za to. Důležitější by ale bylo kompletně zrevidovat požadavky, proškrtat

zbytečnosti, zabránit duplicitním kontrolám těch samých věcí a dát větší zodpovědnost jak žadatelům a realizátorům projektů, tak jednotlivým zaměstnancům SFŽP i AOPK. A není k tomu zapotřebí ani nová vláda ani nový ministr, valná většina věcí, které kritizují, je v kompetenci resortních organizací. Pokud se ovšem současný trend nezmění a administrativní náročnost bude nadále růst, negativní dojmy budou i nadá-

le překrývat to pozitivní, co se díky OPŽP podařilo uskutečnit.

Nejhorší na celé věci je, že si na tuto absurditu začínáme zvykat. Že vlastně nikomu nepřípadá divné, že k vykácení křoví tam, kde měla být louka, nebo k vykopání díry na vlastním pozemku není příliš důležitá pila nebo bagr, ale především správně vyplněné kolonky v obrovském fasciklu nesrozumitelných formulářů. O efektiv-

ním využívání peněz nemůže být ani řeč. A protože jde o evropské peníze, negativní pocity se pak, třeba neúmyslně, přenášejí na celou Evropskou unii. A to je věc, kterou v současnosti můžeme potřebovat ze všeho nejméně.

BOX 1: NEJVÍC ADRENALINOVÁ POČÍTAČOVÁ HRA NA TRHU SE JMENUJE MS2014+

Se souhlasem Michala Medka přejímám jeho text z Facebooku, kterým si vybíjel frustraci z projektové aplikace MS2014+. Byť se týká jiného dotačního programu, zcela přesně ilustruje i naše zkušenosti s touto aplikací. (Pro úplnost je třeba dodat, že MMR po stížnosti uznalo znevýhodnění žadatele a věc řeší.)

- 7:21 po dvou hodinách snahy dostat se do záložky rozpočet píšu na MAS (vyhlašovatel výzvy)
- 7:50 dostávám telefonát, že se to bude řešit
- 9:01 už víme, že je to systémový problém a technici v Praze na něm pracují (zdá se, že zapomněli do systému zadat skupinu oprávněných žadatelů)
- 10:32 technici na tom stále ještě pracují, umožňují jim přístup na můj účet
- 12:00 končí oficiální deadline pro podání projektů
- 12:05 na MAS píše pán z MMR, že už ten problém odstranili a prodlužují deadline o hodinu, ovšem jak sám píše „je to dost šibeniční termín“
- 12:15 dozvídám se výše uvedené
- 12:16 zjišťuji, co všechno během opravy smazali
- 12:20 znovu se nedostanu na záložku rozpočtu, ale tentokrát už si umím poradit a znovu nahrávám data žadatele a znovu doplňuji přemazaná data
- 12:20 – 12:53 trhám si žíly
- 12:53 slavnostně finalizují projekt
- 12:54 přichází mi depeše, že jej mám elektronicky podepsat, hledám tlačítko na podpis
- 12:55 hledám tlačítko za pomoci manuálu (má tam být nějaká „oblast soubor“, která nikde není, tedy uživatelsky nikde není, ale chápu, že programátoři systému tak říkají určité nabídce)
- 12:59 panikařím, klikám na všechno, co jde, jestli tam někde bude to tlačítko podpisu, tak pěkně vyobrazené v manuálu
- 13:03 vzdávám to a volám na MAS, kde se dozvídám, že příjem žádostí byl ukončen
- 13:10 nacházím to tlačítko (samozřejmě se nově objevilo VLEVO DOLE)

STOPA NEVLÁDNÍCH ORGANIZACÍ V SOUČASNÝCH EVROPSKÝCH FONDECH

ONDŘEJ PAŠEK

Mgr. ONDŘEJ PAŠEK

Působí v Českém svazu ochránců přírody Vlašim na projektech mimo jiné z OPŽP. Zastupuje nevládní organizace v Monitorovacím výboru OPŽP. V době přípravy nového programového období pracoval v organizaci CEE Bankwatch Network na národní kampani pro udržitelné využití evropských fondů, koordinoval spolupráci zástupců Zeleného kruhu při přípravě operačních programů.

Čerpání z evropských fondů se rozjíždí pozvolna a s mnoha zádržely, inkoust na pravidlech pro žadatele sotva zaschnul a z veřejných prostředků, které nám Evropská unie nabízí, jsou proplaceny jednotky procent. V české realitě nic nenasvědčuje tomu, že uběhla již polovina času ze sedmiletého programového období. Evropská komise nicméně zveřejnila své první představy o podobě kohezní politiky na další období a v Evropském parlamentu probíhají debaty o jejích detailech.

V podobné situaci jako právě dnes jsme se nacházeli i v roce 2011. Oproti dnešku stály ale environmentální organizace a také kohezní a strukturální fondy v relativně lepší situaci. Nové kolo evropských fondů vzbuzovalo naděje na oživení ekonomiky po krizi a mezi čistými plátcí do rozpočtu EU měla prominentní místo Velká Británie. Už v roce 2010 zveřejnila Evropská komise Strategii Evropa 2020, od níž se odvíjelo stanovení cílů kohezní politiky v období 2014-2020. Jedním z pěti jejích hlavních, měřitelných cílů byly cíle klimatické, které se shodovaly se známými cíli 20-20-20 evropské klimatické politiky. Chyběly naopak konkrétní cíle v oblastech ochrany biodiverzity, snižování znečištění nebo odpadů. V roce 2011 se v Bruselu zrodila neformální Coalition for Sustainable EU funds organizací Birdlife International, Friends of the Earth Europe, WWF a dalších. Organizace ze střední a východní Evropy zastupovala CEE Bankwatch Network. Koalice prosazovala ozelenění víceletého finančního rámce EU a nařízení o evropských strukturálních a kohezních fondech.

Prvním výrazným úspěchem, na kterém se koalice podílela, bylo vyčlenění 20 % prostředků evropského rozpočtu na výdaje související s mitigací a adaptací na změnu klimatu – samozřejmě ve významu tak širokém, jak široké je tematické rozkročení evropského rozpočtu. Podařilo se navíc odvrátit riziko, že do tohoto dílu bude započítána také podpora jaderné energie, naopak podpora pro nákladnou technologii jímání a ukládání oxidu uhličitého (CCS) zůstala.

Vyčlenění prostředků na klima se později promítlo například ve vzniku samostatných klimatických výzev programu LIFE, který je financován přímo rozpočtem EU.

U dalších požadavků byly úspěchy střídavé. Začlenění principů udržitelného rozvoje do všech úrovní plánování a realizace investic z evropských fondů je sice zakotveno v Nařízení 1303/2013 o společných podmínkách fondů EU, jeho reálný dopad je ale mizivý. Při žádosti o dotaci tak sice zaškrtneme políčko o přínosu pro udržitelnost, jde ale čistě o formalitu. Česká vláda šla navíc cestou nejmenšího odporu a tak Dohoda o partnerství, řídicí dokument fondů EU u nás, nejde v začleňování udržitelnosti nad minimální rámec platné legislativy.

Podařilo se ale, a z hlediska dalšího vývoje šlo o významný úspěch, prosadit v Nařízení o společných podmínkách silnou roli nevládních organizací při plánování a monitorování využití evropských fondů v rámci principu partnerství. Environmentální organizace dokonce mají v nařízení vlastní zmínku – Evropská komise pochopila, že role nevládních organizací, které se zaměřují na realizaci projektů a čerpání je zcela jiná než role organizací, které kritizují problematické záměry. A po zkušenostech s vládami členských států východní Evropy dobře chápala, že bude snaha ty druhé od informací odstavit.

A právě silný princip partnerství zakotvený v tomto nařízení otevřel českým environmentálním organizacím možnost se na další vývoji fondů EU podílet. V roce 2012 se CEE Bankwatch Network obrátila na Ministerstvo místního rozvoje s žádostí o možnost spolupráce na přípravě operačních programů. Odpověď, kterou nám osobně sdělila tehdejší ředitelka odboru přípravy programového období 2014-2020 a známá příznivkyň občanské společnosti Karla Šlechtová, byla mírně šokující: „Víte, kolik je v České republice nevládek? 76 000! To si máme pronajmout Sazka Arenu?“

Díky společnému tlaku Zeleného kruhu a dalších střešních organizací a opoře v legislativě EU se během roku 2013 podařilo

Výřez z mapy škodlivých projektů, kterou CEE Bankwatch Network varoval před problematickými investicemi z evropských fondů v roce 2011. Některé záměry se možná objeví na stole opět při plánování období 2021 – 2028.

pod záštitou Rady vlády pro nestátní neziskové organizace zorganizovat společný nominační proces a nominovat zástupce nevládního sektoru do přípravných výborů operačních programů.

V případě Operačního programu Životní prostředí pomohla reprezentaci nevládek také změna na postu ministra. Zatímco ministr Chalupa se snažil dohled veřejnosti minimalizovat, ministr Brabec umožnil v přípravné platformě účast pěti zástupcům nevládních organizací, takže bylo možné odborně pokrýt celou šířku témat operačního programu. Na přípravě OPŽP se tak podíleli mimo jiné zástupkyně a zástupci Zeleného kruhu, Hnutí Duha, Daphne, SEVERU, Rezekvítku, ČSOP a CEE Bankwatch Network.

Hned v počátku se nevládním organizacím společně s představiteli stavebního průmyslu podařilo prosadit vyčlenění úspor energie do samostatné prioritní osy. Podíváme-li se na dnešní převis poptávky po dotacích na snižování průmyslového znečištění ovzduší, je zřejmé, že bez samostatné finanční kapitoly by se zateplování škol a dalších veřejných budov dostalo vedle projektů chemického a metalurgického průmyslu rychle na druhou kolej.

Od počátku přípravy operačního programu se táhne spor o kotlíkové dotace. Nevládní organizace je samozřejmě vítaly, ovšem s velkou výhradou – nesouhlasily, aby bylo možné měnit kotle spalující uhlí opět za kotle na uhlí. Ačkoli podpora závislosti na emisně nejintenzivnějším palivu na dalších několik desítek let životnosti kotle je v přímém rozporu s prohlášeními o nutnosti

přechodu na nízkouhlikovou ekonomiku, kterými se zaštiťuje česká Dohoda o partnerství a dokonce i se Státní energetickou koncepcí, ministerstvo ze své pozice neslevilo. Po soustředěném tlaku Česka, Maďarska a Polska ustoupila nakonec Evropská komise a dotace na uhelné kotle povolila. Uhelné kotle se ale podařilo vyřadit z druhé vlny kotlíkových dotací, která běží v současnosti. Úspěch se dostavil teprve poté, co se k environmentalistům přidal také Svaz průmyslu a dopravy na podnět Teplárenského sdružení, které vidí ve spotřebě uhlí v domácnostech svou konkurenci. Stále ale zůstávají dotace pro kombinované kotle, spalující uhlí a biomasu. Ty mají jednak často horší emisní parametry než kotle biomasové, hlavní problém je ale fakt, že dotace na ně je vyšší, než byla původní dotace na kotle uhelné. Kdo chce tedy topit uhlím, pořídí si v druhém kole kotlíkových dotací kombinovaný kotel a ještě na tom vydělá. Konec podpory vytápění uhlím v lokálních topeništích tak stále zůstává důležitým úkolem pro zástupce v Monitorovacím výboru OPŽP. V oblasti ochrany přírody se nevládní organizace soustředily zejména na podmínky podpory. Od počátku jsme apelovali na výrazné zjednodušení administrace projektů – požadovali jsme systém blokových grantů pro malé projekty, průběžné financování a zvýšení jistoty ohledně uznatelnosti výdajů. Největší střet se odehrál u možnosti realizace projektů svépomocí, která je pro zapojení nevládních organizací a také pro čerpání OPŽP v ochraně přírody zcela klíčová. Zejména představitelé Státního fondu pro životní prostředí byli od počátku proti,

zřejmě z obavy ze zvýšení administrativy. Podařilo se tak prosadit možnost realizace svépomocí jen u části prioritní osy 4. Teprve po začátku čerpání – a po evidentním nedostatku projektů v této prioritní ose – se podařilo vyjednat také uplatnění režijních výdajů u svépomocí. Tím došlo k faktickému vyrovnání s projekty realizovanými dodavatelsky, ve kterých si soutěžící firmy své režie samozřejmě účtují. Výzvou ale stále zůstává vysoká administrativní náročnost a zdlouhavé procesy před i po vydání rozhodnutí o poskytnutí dotace. Stále se zdá, že administrativa dotací nepočítá s realizací svépomocí a staví tak žadatele před nesmyslné požadavky jako jsou údaje o výběrových řízeních na vlastní práci nebo smlouvy o dílo sama se sebou.

Významnou roli hrály nevládní organizace také v oblasti odpadů. Evropská komise stanovila jako jednu z ex-ante podmínek financování odpadového hospodářství existenci plánu odpadového hospodářství a jeho soulad s Rámcovou směrnicí o odpadech a jejími cíli. Ačkoli cíl Evropské unie je recyklovat 65 % komunálního odpadu do roku 2030, plány odpadového hospodářství jednotlivých krajů, jejichž vypracování financovalo ministerstvo, požadují výstavbu nových spaloven na celkem 52 % produkce komunálních odpadů. Právě tlak nevládek a neustálé upozorňování na fakt, že výstavba nových spaloven není v souladu s evropskou legislativou, vedl nakonec Evropskou komisí k tomu, že rozhodla výstavbu spaloven nefinancovat. Díky tomu se jednak uvolnil velký objem prostředků pro všechny typy odpadového hospodářství, které stojí nad spalováním v odpadové hierarchii a mají tedy menší dopady na životní prostředí, jednak se nebude opakovat situace z minulého období, kdy byly prostředky dlouho blokovány pro spalovny a na jiné odpadové projekty se jich nedostávalo. Stojíme na počátku nového cyklu přípravy kohezní politiky. První scénáře už Evropská komise zveřejnila a svou pozici mají i evropské nevládní organizace, najdete jí na <https://www.peoplesbudget.eu>. Je před námi řada nových výzev a evropské fondy se zřejmě budou od současného období výrazně lišit. Mezi posledními dvěma programovými obdobími se objem prostředků v OPŽP ztenčil asi na polovinu. Pokud chceme zachovat evropský rozpočet jako jeden z významných zdrojů financování ochrany přírody a životního prostředí, je načase se ozvat.

ZKUŠENOST SPOLKU S OPŽP

FILIP ŠÁLEK

Ing. et Ing. FILIP ŠÁLEK

Od roku 2009 působil sedm let na AOPK ČR v Ostravě na pozici vodaře, kde měl na starosti administraci projektů podaných do OPŽP. Momentálně působí na volné noze – projekční činnost, administrace žádostí o dotace, biologická posouzení, realizace výsadeb a EVVO. V roce 2016 se stal členem Monitorovacího výboru OPŽP.

Operační program životní prostředí (OPŽP) je evropský dotační program, který má pomoci naší přírodě. První programovací období probíhalo v letech 2007-2014. Jednalo se tak o první dotační období nejen pro administrující subjekty - Ministerstvo životního prostředí ČR (MŽP), Státní fond životního prostředí ČR (SFŽP), Agenturu ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK), ale i pro samotné žadatele. Tento článek se bude primárně věnovat prioritní ose 4 Ochrana přírody druhého plánovacího období, a to díky mým pracovním i osobním zkušenostem s dotačním programem OPŽP.

Zdálo by se, že první sedmileté období OPŽP bylo dostatečně dlouhé na to, aby bylo možné vycpat všechny lidově řečeno „porodní bolesti“. V druhém plánovacím období 2014-2020 se však ukazuje, že tomu tak zdaleka není.

Stěžejním dokumentem pro žadatele jsou Pravidla pro žadatele a příjemce dotace (PrŽaP). Jedná se v podstatě o takovou kuchařku nejen pro příjemce dotace, ale také pro administrující subjekty. Ke konci prvního plánovacího období byl PrŽaP na základě dřívějších zkušeností a provedených změn „téměř dokonalý“. Bylo zřejmé, jaká je výše podpory, co je možné podpořit, jaké jsou uznatelné a neuznatelné náklady a jaké povinné přílohy pro daný typ opatření je zapotřebí. Nabízelo se tak jednoduše původní pravidla překlomit do nového sedmiletého plánovacího období. Zapracovat jen změny vycházející z nových požadavků Evropské komise a z velké části tak nechat pravidla ve stejném režimu. Bohužel se tak nestalo a pravidla byla sepsána zcela nově bez reflektování již zapracovaných změn v původních pravidlech. Přes mnoho počátečních připomínek ze strany pracovníků AOPK z jednotlivých regionů na začátku nového sedmiletého období (2014-2020), trvalo více jak dva roky, než se podařilo pravidla opět dostat do nějaké srozumitelné podoby. Už jenom fakt, že ke konci října 2017 se jedná už o 14 (!) verzi PrŽaPu, má samo o sobě velkou vypovídací hodnotu o kvalitě dokumentu. Na AOPK jsem pracoval téměř sedm let a momentálně se částečně věnuji externě

či pro vlastní potřebu administraci žádostí v OPŽP, ale i tak mám mnohdy velký problém vůbec pochopit jednotlivé texty v PrŽaPu. Člověk, aby ještě dostal výkladovou příručku, neboť mnohdy není zcela jednoznačně pochopitelné, co se vůbec po žadateli vyžaduje. Stejně tak na výklady nemají jednotný názor ani samotní zaměstnanci AOPK a SFŽP. V mnoha případech se tak liší informace od jednotlivých regionů AOPK a SFŽP na stejnou věc. Ukazatelem špatného nastavení je už jenom skutečnost, že v prvním plánovacím období bylo regionální pracoviště AOPK v rámci jedné výzvy schopno zvládnout zadministrovat např. přes 100 žádostí, momentálně však za stejný čas při stejném počtu lidí jsou rádi za 25 žádostí. Znechuceni jsou z této situace nejen samotní zaměstnanci AOPK, kteří by si svůj čas dokázali představit využít mnohem efektivněji s ohledem na ochranu přírody, ale především samotní žadatelé. Paradoxem a ukázkou nerefluktování nastavených pravidel v prvním sedmiletém období je, že se na některá opatření čerpají minimální finanční prostředky. Jedná se např. o opatření na revitalizaci vodních toků, tvorbu a obnovu mokřadů a tůň mimo akce zařazené v plánech oblastech povodí. V druhém sedmiletém období (až do konce roku 2016) byla podpora na tyto opatření nesmyslně nastavena ve výši 80 % z původních 100 %. Od počátku bylo ze strany zaměstnanců AOPK na tuto jednoznačně kontraproduktivní změnu poukazováno, ale bez počátečního úspěchu. Teprve až po vyhodnocení prvních výzev a zjištění, že na revitalizační opatření, mokřady a tůně se čerpá minimálně, byla dotace zvýšena na 100 %. Otázkou je, zda bylo nutné si nechat utéci dva roky.

Nebylo se čemu divit, neboť jen málokterá obec si byla schopná před občany obhájit výdaje na spolufinancování „děr pro komáry“, jak je mnohdy opatření na obnovu a tvorbu mokřadů a tůň veřejností vnímáno, z obecního rozpočtu. Mnohdy je jednodušší prosadit opravu chodníků, silnic, výsadbu zeleně či budování nebo odbahnění nádrže i přesto, že dotace v tomto případě není 100 %. Nakonec tak zbylo budování tůň na různé nadšence

z řad neziskových organizací či fyzických osob. Fyzické osoby nepodnikající však momentálně nemohou žádat a neziskové organizace mnohdy nemají finance na kofinancování. U řady projektů se však ukázalo, že i 100 % dotace na opatření neznamená, že ve výsledku žadatel nemusel zaplatit část z vlastních zdrojů. Důvodem byla skutečnost, že dotace mnohdy nepokryla vedlejší náklady v plné výši – jedná se např. zpracování projektové dokumentace, výkup pozemků, výběrové řízení, zpracování a administrace žádosti třetím subjektem, autorský a technický dozor, geodetické práce atd. Nebylo výjimkou, že žadatelé se tak po započtení všech uznatelných a neuznatelných nákladů dostali reálně na dotaci ve výši 90-95 %.

Aby toho s ohledem na byrokratickou zátěž nebylo málo, tak se přes veškerou proklamaci o tom, že nové sedmileté období bude ve znamení snižování administrativní zátěže a zrychlování, ukazuje, že tomu tak v zásadě není a ve skutečnosti je tomu právě naopak.

Příkladem může např. být dokládání řady ekonomických příloh, které slouží pro hodnocení podniku v obtížích. Hodnocení, které nezohledňuje o jaký předmět dotace se jedná, výši dotace a subjekt žadatele. Může se tak stát, že řada neziskovek (spolků) se může dostat do kategorie podniku v obtížích, což znamená, že administrace projektu je pozastavena do doby, než budou provedeny nápravná opatření. Např. náš spolek se v rámci žádosti o dotaci na vybudování mokřadů a tůň, kde je dotace 100 %, dostal do kategorie podniku v obtížích. Důvodem je fakt, že náš spolek, aby mohl zafinancovat zpracování projektové dokumentace,

si musí půjčit někde peníze. Neziskovky nejsou zřízeny za účelem zisku a mnohdy tak nedisponují vlastními finančními zdroji. Aby mohly za projektovou dokumentaci zaplatit, tak je nutné si mnohdy někde půjčit. V našem případě od členů sdružení formou bezúročných půjček. Půjčka se však promítá do účetních podkladů, které se dokládají jako povinné přílohy k žádosti o dotaci. Ve vlastních zdrojích tak máme minusovou položku a tím jsme automaticky vyhodnoceni jako podnik v obtížích. Paradoxně i u dotace, na kterou žádáme 100 % dotaci. Jaké je řešení? Místo půjčky dát do sdružení dar a nechat vyhotovit novou účetní uzávěrku a strávit tak dalších několik hodin navíc prací nad novými podklady a zdržení v řádu i několika měsíců. Možná by však stačilo, aby byli žadatelé o těchto možných komplikacích předem informováni a hlavně, aby při hodnocení bylo zohledňováno, o jakou výši dotace se jedná.

S ohledem na snížení administrativní zátěže by mnohdy pomohly „drobnosti“. Může se např. jednat o dokládání povinné přílohy kumulativního rozpočtu. Rozpočtu, který se do systému pro podávání žádostí o dotaci vkládá podepsaný v pdf formátu a formátu xls. Jakékoliv změny pak vedou k potřebě znovu dokument vytisknout, nechat podepsat žadatelem, převést do pdf formátu, nahrát do systému, v systému zároveň upravit roční rozpočet, přehled zdrojů financování a finanční plán. Vše pak finalizovat a elektronicky podepsat. V systému na záložce „roční rozpočet“ jsou však informace, které jsou v kumulativním rozpočtu, uvedeny taktéž. Je tam sice rozdíl, že kolonka „projektová příprava“ není v systému rozepsána na jednotlivá opatření

(zpracování projektové dokumentace, autorský a technický dozor, zpracování žádosti o dotaci, administraci získané dotace a výběrové řízení), ale otázkou je, zda je to potřeba. Při podání žádosti o dotaci není ve většině případů vyhotoveno výběrové řízení na realizaci samotného záměru a předem nevíme, za jaké částky se budou práce za projektovou přípravu realizovat, natož zda daný subjekt bude plátcem či neplátcem DPH. V takovém případě se povinná příloha kumulativního rozpočtu jeví jako zcela irelevantní.

Mnoho věcí se svaluje na Evropskou komisi, ale nejsem o tom na základě svých mnohaletých zkušeností přesvědčen. Řadu pravidel a nastavení si vymýšlíme sami a vytváříme tak složitý systém, kterému už jako celku nerozumí ani samotné administrující subjekty. Ano, každý rozumí té své dané oblasti a vyžaduje její precizní dodržování ze strany žadatele. Na žadatele je tak kladena velká byrokratická zátěž, která vede k tomu, že bez toho, aniž by si zaplatil firmu, která mu žádost zpracuje a následně administruje, to už ani nejde.

Možná je úplně zbytečné psát tyto řádky, ale jsem přesvědčen, že by pomohlo, kdyby se více poslouchaly a reflektovaly názory zaměstnanců AOPK z jednotlivých regionů. Jsou to lidé, kteří mají mnohdy mnohaleté osobní zkušenosti s OPŽP „z první linie“, nejedná se tudíž o zprostředkované informace, a jsou schopni relevantně a mnohem přesněji popsat, kde jsou úskalí OPŽP.

28. 11. 2017 / OLOMOUC

naše 3. příroda KONFERENCE

TÉMA: Příroda ve městě

„Zajedeme do přírody“, říkáme často, když chceme někam ven z města. A přitom si vůbec neuvědomujeme paradoxnost tohoto tvrzení. Neexistují dva oddělené světy - město a příroda. I ve městech je příroda, a často jí není málo. V parcích, na zahradách, ve zpustlých továrních areálech, v městských rybníčcích a vodních tocích... Leccos s námi žije dokonce i pod jednou střechou. Někdy jsou to susedství nežádoucí, většinou však neškodná a mnohdy obohacující. Co vše můžeme ve městech (a jiných větších obcích) vidět? Jak se chovat, aby naše soužití bylo oboustranně bezproblémové? O tom bude letošní konference Naší přírody.

Srdečně Vás zveme na III. ročník konference Naše příroda, pro který jsme zvolili téma „Příroda ve městě“. Věříme, že program, který připravujeme s panem Ing. Janem Moravcem z Českého svazu ochránců přírody, zaujme nejen odborníky, ale i širokou veřejnost, přispěje ke zvýšení povědomí o všem živém, co můžeme pozorovat v naší bezprostřední blízkosti, a především k tomu, jak být ohleduplní, aby nebyla ohrožena ani příroda, ani my samotní. Ať už jste navštívili některý z předchozích ročníků, nebo zvažujete účast poprvé, těšíme se na všechny!

TERMÍN A MÍSTO KONÁNÍ: 28. listopadu 2017,
Clarion Congress Hotel Olomouc (Jeremenkova 36, 779 00 Olomouc)

REGISTRACE: do 19. 11. 2017* na www.konference-priroda.cz
*nebo do naplnění kapacity

POŘADATEL: Naše příroda, z. s., Lazická 297/51, 779 00 Olomouc

ORGANIZAČNÍ ZAJIŠTĚNÍ:

Mgr. Vendula Pávková,

pavkova@nasepriroda.cz, +420 777 714 679

Více informací a program na www.konference-priroda.cz

GENERÁLNÍ PARTNER

Blíž přírodě

HLAVNÍ PARTNEŘI

CONGRESS HOTEL
OLOMOUC

ZÁŠTITA

AGENTURA OCHRANY
PŘÍRODY A KRAJINY
ČESKÉ REPUBLIKY

PŘÍRODA BEZ HRANIC

JAKUB KAŠPAR, HANDRIJ HÄRTEL, TOMÁŠ ROTHROCKL,
PAVEL HUBENÝ, MARTIN STARÝ

Mgr. JAKUB KAŠPAR

Od roku 2010 náměstek ředitele Správy Krkonošského národního parku zodpovědný za komunikaci a zahraniční vztahy. Od roku 2013 prezident EUROPARC ČR, v březnu 2015 zvolen prezidentem EUROPARC Central and Eastern Europe. Člen WCPA IUCN.

Ing. HANDRIJ HÄRTEL, Ph.D.

Náměstek ředitele pro výzkum, monitoring a mezinárodní spolupráci na Správě Národního parku České Švýcarsko. Dlouhodobě se zabývá vegetací a ochranou pískovcových oblastí střední Evropy.

Ing. TOMÁŠ ROTHROCKL

Ředitel Správy Národního parku Podyjí. Podílel se na založení a práci Správy CHKO Podyjí, později i Správy NP Podyjí. Je jedním z iniciátorů bilaterálního národního parku Podyjí – Thayatal.

Mgr. PAVEL HUBENÝ

Ředitel Správy Národního parku Šumava. Ve své odborné praxi se zaměřuje na věk lesa a disturbanční historii Šumavy.

Ing. MARTIN STARÝ

Od roku 2009 pracuje na Správě Národního parku Šumava v odboru ochrany přírody. Od roku 2014 tento odbor jako náměstek ředitele vede.

Správy našich národních parků sdílí již téměř tři desetiletí novodobých zkušeností s bilaterální přeshraniční spoluprací se svými partnerskými organizacemi. Z tohoto pohledu se Česká republika po pádu železné opony stala jednou z evropských "velmocí" i vůdčí silou v oblasti dvojstranných vztahů v péči o chráněná území překračující hranice států.

KRKONOŠSKÝ NÁRODNÍ PARK NA ČESKÉ I POLSKÉ STRANĚ HRANICE

Základy spolupráce mezi oběma národními parky padají hluboko do historie. Už v dobách, kdy hraniční hřeben, rozdělující obě země i oba národní parky, bedlivě střežili českoslovenští, ale zejména polští, pohraničníci se samopaly, existovaly řídké, ale přesto alespoň nějaké, kontakty mezi odbornými pracovníky obou parků, ale i akademických institucí obou zemí. Výsledky bádání na obou stranách Krkonoš se objevovaly v našem odborném periodiku Opera Corcontica. Po pádu komunistického režimu se, pochopitelně a bohudíky, uvolnily hranice i v Krkonoších a kontakty mezi lidmi ze správ obou národních parků začaly být mnohem častější. Systematicky se začalo spolupracovat v první polovině devadesátých let a od roku 2004 dostala spolupráce i smluvní rámeček. V roce 2005 jsme byli, jako druhé území v Evropě, certifikováni Federací EUROPARC

jako Přeshraniční park a od té doby se programu Transboundary Parks Programme velmi aktivně účastníme. Samozřejmě ne kvůli nějakému certifikátu nebo logu navíc, ale hlavně proto, že program sám nás posunuje dál. V první řadě tím, že přeshraniční parky procházejí každých pět let opětovným hodnocením kvality vzájemné spolupráce, kdy se hodnotí i to, jestli v té uplynulé pětiletce dokázaly přijít s něčím novým, s nějakou vyšší úrovní spolupráce. To je docela fajn věc – a pokud je vaše spolupráce už hodně intenzivní, je to někdy docela slušný hlavolam přicházet na to, kde a v čem byste ještě mohli přidat. A tím druhým katalyzátorem je, že díky zmiňovanému programu vznikla také evropská Síť přeshraničních parků (Transboundary Parks Network), která opravdu dobře funguje a kromě vzájemných kontaktů (a skutečně se osvědčuje a hodí mít po celé Evropě přátele, kterých se můžete zeptat, jak to či ono chodí u nich) přináší taky spoustu inspirace.

Vzájemná inspirace je pochopitelně také neodmyslitelným benefitem samotné spolupráce mezi krkonošskými národními parky. Učíme se od sebe – inspirujeme se v dobrém a snažíme se poučit z chyb partnera. Pomáháme si navzájem. Za posledních deset let jsme už společně rozjeli dvacítku společných projektů financovaných z evropských fondů...

Krkonošský národní park. Foto Kamila Antošová

Koordinujeme vzájemně vzdělávací aktivity, propagační a komunikační plány, ale zejména management přírody a návštěvnosti v obou parcích. Pokud jde o management návštěvnosti, projevují se tu zdánlivě drobné, ale z hlediska praxe podstatné, rozdíly v legislativách obou zemí. Nad polskou částí Krkonoš je třeba zcela zakázané motorové létání, zatímco nad českou částí národního parku aktuálně žádné speciální limity neplatí. Místní letci našťástí ve valné většině dodržují uzavřenou džentlmenskou dohodu o letových hladinách, ale z legislativy pro létání nad národním parkem dnes nevyplývají žádná přísnější omezení ve srovnání se zbytkem Česka. V polských Krkonoších se skupiny více, než pěti turistů, musí pohybovat s horským průvodcem. V polské části parku se platí vstupné. Polský národní park ze zákona ručí za bezpečnost turistů, proto na jeho území například nenajdete skoro žádné vyhrazené cyklotrasy, apod. Přesto se snažíme koordinovat, co koordinovat možné je – například hromadné sportovní či rekreační akce v národním parku.

Sladili jsme zcela zonaci národních parků tak, aby k sobě přiléhaly jádrové zóny s nulovým managementem (nebo managementem, vynuceným důvody ochrany přírody), a předpokládáme, byť jsme zatím na počátku jednání s partnery v regionu, že zonace zůstane takto komplementární i po změnách, které přinesla nová pravidla v novele zákona o ochraně přírody a krajiny, platné od 1. června 2017. Managementové zásahy a opatření koordinujeme bez větších problémů i přesto, že polská část Krkonoš (zejména vzhledem k desetinovému rozsahu oproti části české, i vzhledem k rozdílné geomorfologii – v Polsku Krkonoše tvoří fakticky jen hlavní hřeben) patří po právu do kategorie II IUCN, zatímco na české straně stejně tak po právu do kategorie V.

Pokud jde o výzkum a monitoring, pak se snažíme spolupracovat především s externími subjekty z univerzitní a akademické sféry, protože naše vlastní kapacity na pokrytí veškerých potřeb rozhodně nestačí, byť především monitoringu se odborníci z našeho odboru péče o národní park věnují tak intenzivně, jak je to jenom možné. Spolupráce mezi národními parky dvou zemí, byť v jednom pohoří, není samozřejmě vždycky bezproblémovou horskou vycházkou po skvěle upravené cestě, bez zakopnutí a problémů. Přesto naše zkušenosti ukazují, že žádná lepší cesta k dobré

Národní park České Švýcarsko: Křídelná stěna, v pozadí Růžák. Foto Václav Sojka

ochraně přírody Krkonoš, opravdu neexistuje.

NÁRODNÍ PARKY ČESKÉ A SASKÉ ŠVÝCARSKO

Mezi výhody spolupráce v bilaterálním národním parku Česko-Saské Švýcarsko patří zejména poměrně dlouhá tradice spolupráce, navíc smluvně zakotvené dohodou mezi ministerstvy životního prostředí Saská a Česka (1991), dále velmi srovnatelné podmínky obou parků, a to nejen přírodní: oba parky vykazují malý rozdíl v rozloze, mají přibližně stejný počet personálu s obdobnou strukturou, rámcově srovnatelné nastavené přístupy a procesy.

Podstatnější rozdíly se týkají např. organizačního začlenění správy parku: národní park Saské Švýcarsko je součástí státní firmy Sachsenforst, není tedy přímo řízen ministerstvem, a nevykonává státní správu, dále je zde podstatný rozdíl v míře zatížení území parku turistikou a horolezectví, která je na saské straně nepoměrně vyšší (dáno historickými důvody a blízkostí Drážďan). Management v obou parcích sleduje v hlavních rysech stejné principy a cíle: péče o území v souladu s kategorií II IUCN. Při bližším pohledu jsou zde však určité rozdíly. Ten nejdůležitější se patrně týká přístupu k invazním druhům, které jsou v Saském Švýcarsku (podobně jako jinde v německých chráněných územích) tlumeny či eradikovány jen v omezené míře, a to zejména v územích ponechaných samovolnému vývoji, kdežto na české straně není potlačování invazních druhů vnímáno jako rozpor s principem ponechání území samovolnému vývoji, podobně jak tomu odpovídá režim přírodní zóny v novelizo-

vaném ZOPK. Tato novela mimochodem významně přispěla k sjednocení přístupů v obou parcích: Správa NP České Švýcarsko je nově orgánem ochrany přírody i na území CHKO Labské pískovce (tedy stejný model, jako již dlouho platí na saské straně), dále nově vymezovaná klidová území de facto odpovídají územím Kernzone v NP Saské Švýcarsko a nově vymezovaná zónace, nyní již na managementovém principu, dobře odpovídá kategorizaci zón v Saském Švýcarsku (Naturzone, Pflegezone, atd.). Oba národní parky používají již delší dobu společnou managementovou mapu. Z ní je mj. patrné, že rozsah tzv. „bezzásahových“ území je na saské straně podstatně větší, což je dáno jednak tím, že je saský park o 10 let starší, ale také rozdílným výchozím stavem.

V oblasti výzkumu a monitoringu se obě správy potýkají s nedostatkem interních kapacit. I z toho důvodu se nyní zřizuje přeshraniční vědecká rada pro oba národní parky (i obě chráněné krajinné oblasti), která by měla umožnit větší zapojení externího výzkumu a stimulovat nové výzkumné projekty.

Osvěta a PR patří k prioritám v obou parcích, už proto, že oba parky představují významné objekty cestovního ruchu i tradiční turistiky a horolezectví. Na saské straně je však tato zátěž podstatně vyšší, proto i rozsah práce s veřejností (např. množství akcí pro veřejnost, exkursí apod.) je na saské straně větší. Přeshraniční spolupráce v této oblasti je na vysoké úrovni: existuje společný vizuální styl, spolupráce informačních center v obou zemích, společné projekty jako dráha národního parku aj.

S ohledem na skutečnost, že oba parky

v tomto roce obhájily na dalších pět let platnost certifikátu Transboundary Parks, udělovaného Federací Europarc, lze přeshraniční spolupráci mezi oběma parky považovat jistě za nadstandardní, neboť tato certifikace si klade splnění řady konkrétních kritérií, např. existence společné vize a koncepce spolupráce. Přes uvedené příklady společných projektů, je však již od 90. let zřejmé, že úspěch této spolupráce je založen především na velmi blízkých vztazích mezi pracovníky obou parků. K tomu přispívají tradiční setkání několikrát během roku (společné exkurse apod.). Zkušenost z Českosaského Švýcarska říká, že dobré osobní kontakty jsou zdaleka nejdůležitějším předpokladem úspěšné spolupráce a mohou pomoci překonat i řadu nelehkých výzev. K těm se řadí v Českosaském Švýcarsku narůstající návštěvnost a tlak na využití území, nejen v obou parcích, ale i v obou chráněných krajinných oblastech, a z interního pohledu především nedostatek personálních kapacit, zejména pro oblast výzkumu a monitoringu, a také částečně stále přetrvávající jazyková bariéra.

SPOLUPRÁCE SPRÁV NÁRODNÍCH PARKŮ PODYJÍ A THAYATAL

Již v 80. letech minulého století, za dob železné opony, byla rozsáhlá území na obou březích Dyje v prostoru mezi Znojmem a Vranovem n. D. pokryta územní ochranou. Na straně sousedního Rakouska to byla přírodní rezervace Thayatal, na straně naší Chráněná krajinná oblast Podyjí. Neoficiální kontakty v oblasti ochrany přírody byly navázány bohatě před listopadem 1989, avšak až po pádu železné opony mohlo dojít k intenzivní spolupráci. Paradoxem je, že z rakouské strany iniciovala jednání zprvu nevládní organizace - občanská iniciativa, která pár let předtím de facto zabránila výstavbě přehrady Býčí skála v srdci dnešního Národního parku Podyjí. Ta spolu s představiteli obce Hardegg zahájila věcná jednání o konkrétní spolupráci při ochraně daného území s naší Správou CHKO a MŽP. Již tehdy bylo jasné, že se obě strany pokusí zajistit územní ochranu v kategorii národní park. Součinnost rakouských spolkových i zemských orgánů na sebe nenechala také čekat. V porevoluční době plynul čas rychleji než nyní, tak mohl být národní park Podyjí v návrhu připraven a projednán již začátkem roku 1991, kdy byl v březnu vyhlášen vládou. Rakušané, zejména díky složitým majetkoprávním

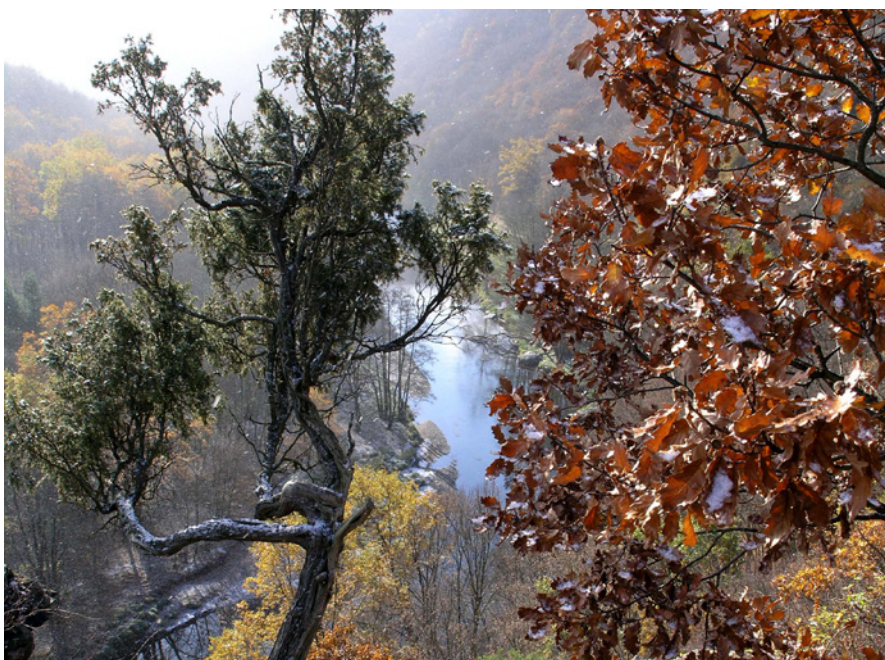
vztahům, na přípravu NP Thayatal potřebovali celé desetiletí. I proto byla devadesátá léta věnována tvorbě analýz a koncepcí na obou stranách. Tato přípravná fáze vyústila v podepsání mezinárodní deklarace o spolupráci při ochraně území Podyjí-Thayatal, kterou podepsali v roce 1999 oba ministři životního prostředí a hejtman země Dolní Rakousko.

NP Thayatal byl zřízen od roku 2000 a oficiální spolupráce započala bezprostředně po konsolidaci nového úřadu NP Thayatal. Zásadní záležitostí bylo vyřešit maximálně možné sjednocení a koordinaci způsobů ochrany národních parků a péče o jejich přírodu a krajinu. Toto nebylo úplně jednoduché - obě správy mají naprosto odlišné statuty, postavení, kompetence, kapacity i rozpočty. Nicméně jsme shodně našli východisko v principech ochrany této kategorie chráněných území, které obě strany ctí a spatřují v podobě zásad kategorie II. (národní park) IUCN. Již v roce 2002 bylo možno na úrovni ředitelů obou správ podepsat dohodu "O společných cílech, východiscích a zásadách managementu NP Podyjí-Thayatal" a o sdílení dat a informací". Tyto základní normy spolupráce, byť dnes již aktualizované, jsou do dnešních dnů základními pilíři kooperace. Garantují, že obě strany, a to i přes rozdílné právní rády a systémy ochrany přírody, budou k péči o území přistupovat shodně. V praxi se spolupráce odbývá na úrovni jednotlivých odborných projektů řešených společně,

"denní" komunikací příslušných pracovišť a pracovníků a pravidelnými koordinačními schůzkami vedení organizací. Vztahy jsou otevřené, přátelské, tvůrčí a v pravdě sousedské. Supervizi zajišťuje každoročně zasedající komise složená ze zástupců příslušných ministerstev, krajských (zemských) pracovišť, předsedů rad národních parků a ředitelů jejich správ. Zde se obě správy zodpovídají ze své činnosti, koordinují se společně zásadní postupy. S trochou nadsázky se tak jednotlivé národní politiky ochrany životního prostředí mají možnost uplatnit a protnout v terénu našeho společného národního parku velmi operativně. Z pohledu efektu péče o území není podstatné, jestli jsou potřebné činnosti zajišťující ochranný management prováděny přímo správou NP, či dodavatelsky. Důležitější je koordinovaný a komplexní přístup k ochraně biotopů a ten je zajištěn.

Obdobně je tomu i na poli výzkumu a monitoringu, kde ctíme zásady koordinace, spolupráce a sdílení informací. Příkladem dobrého řešení je velký odborný projekt Příroda bez hranic, v nedávných dnech prezentovaný na semináři Federace Europarc v Bruselu. Jeho předmětem bylo několik výzkumných segmentů (např. inventarizace motýlů, monitoring mrtvého dřeva v řece, výzkum výskytu kočky divoké a další), které zajišťovaly vybrané řešitelské týmy a experti z obou zemí.

Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta jsou aktivity obdobně koordinova-

Národní park Podyjí. Foto Tomáš Rothrockl

né. V této oblasti je nepochybně leaderem sousední správa NP Thayatal, jejíž činnosti jsou primárně do této oblasti zaměřeny. Obě pracoviště dlouhodobě připravují společné akce pro veřejnost, zejména komentované vycházky, setkání rodičů s dětmi, sdílí v Rakousku připravený vzdělávací projekt pro žáky "Národní park jde do škol". S radostí se angažujeme v oblasti pořádání kulturních akcí, zejména koncertů a výstav. Informační publikace jsou vydávány v obou národních jazycích a v angličtině. Obě návštěvnická střediska kooperují.

Zhodnocení míry a kvality spolupráce musí udělat jiní. Z pohledu Komise pro spolupráci obou zemí v oblasti životního prostředí, kterou založili v minulých letech ministři Rupprechter a Brabec, je spolupráce obou správ národních parků na hranici států prezentována jako příklad výborné spolupráce. Jasně je, že kooperace se musí dále prohlubovat, nepochybně postoupíme od společných projektů ke sdílení společných pracovníků. A v budoucnu po sblížení systémů bude zajišťovat ochranu obou národních parků jedna společná organizace. Ale to nechtě je prozatím vnímáno jako dobrá vize.

SPRÁVA NÁRODNÍHO PARKU ŠUMAVA A SPRÁVA NÁRODNÍHO PARKU BAVORSKÝ LES

Vztahy obou správ procházely za posledních 25 let řadou oscilací. Komplikovaly je především měnící se přístupy na české straně, a to nejen časté změny na postu ředitele, ale i změny v koncepčním přístupu k ochraně přírody a krajiny. V posledních 3 letech se snažíme o stabilizaci pracovního prostředí, jehož základem je společná meta: splnění ukazatelů kategorie II IUCN na obou stranách hranice.

Celý proces pak má řadu dílčích kroků, které postupně plníme. Především nová zákonná úprava na české straně vytvořila dostatečně jasné právní prostředí pro naplnění tohoto cíle. Před orgány ochrany přírody teď stojí praktické cíle: bude nezbytné tento cíl zakomponovat do všech koncepčních materiálů pro management území, zejména do nově vytvořené zonace, zásad péče o území a vyhlášení klidových území. A pochopitelně dohodnuté koncepce naplnit činy.

Obnovili jsme spolupráci a stvrдили ji certifikováním Federace EUROPARC jako Přeshraniční park v roce 2015, a od té doby se programu Transboundary Parks aktivně účastníme.

Národní park Šumava. Foto Hana Cimburová

Spolupracujeme na poli monitoringu stavu a vývoje předmětů ochrany, ekologické výchovy a vzájemné komunikace. Tuto spolupráci zastřešují memoranda o spolupráci a deklarace konkretizující jednotlivé sekce spolupráce. Odvíjí se to od společných schůzek zástupců vedení obou správ minimálně dvakrát za rok na společné výjezdní dvoudenní poradě. Od těchto porad se pak odvíjí přímá spolupráce odborníků na další úrovni řízení. Tato struktura přináší plody v podobě společných projektů, převážně financovaných z prostředků programu přeshraniční spolupráce ČR – Svobodný stát Bavorsko InterReg. Probíhá společný projekt nazvaný Silva Gabreta zaměřený na srovnatelný sběr dat o biodiverzitě, projekt Monitoringu struktury lesních ekosystémů směřuje k poznání funkce těchto ekosystémů – dochází k vytvoření společné přeshraniční trvalé monitorovací plochy, zajištění společného zmapování území laserovou technologií Lidar, opakovaný monitoring populace tetřeva hlušce jako deštníkového druhu ekosystému horských lesů Šumavy a Bavorského lesa a navazující projekt monitoringu jeřábka lesního a tetřívka obecného. Společným projektem je i monitoring a inventarizace hub. Společnou metodikou také provádíme monitoring návštěvnosti území a potřeb návštěvníků v projektu socioekonomické analýzy. Mezi další nové běžící mezinárodní projekty patří sledování rysa ostrovida a přeshraniční sledování populace jelení zvěře. A pracujeme společně samozřejmě i na poli osvěty a vzdělávání: společným projektem obohacujeme technické možnosti pro výměnu škol přes hranici a získávání povědomí o ochraně přírody u školní či předškolní mládeže a dětí. A připravujeme projekty další: například společný marketing ochrany přírody u vybra-

ných zrcadlových informačních středisek a vytvoření nových vzdělávacích aktivit pro návštěvníky v území. Připravili jsme společně velký projekt LIFE, jehož cílem je navrácení vody odvodněným mokřadům. Významnou přidanou hodnotou těchto aktivit je získání cenných mezinárodních zkušeností a znalostí těch pracovníků a pracovníc, kteří jsou do projektu zahrnuti. Otevírají se tak dveře novým možnostem a možným řešením, která by bez společného mezinárodního zážitku nebyla možná. Činnosti správy národního parku tak nabývají nejen na kvantitě, ale především i na kvalitě. Dalším, ale velmi důležitým produktem přeshraniční spolupráce je zajištění dlouhodobé kontinuity práce. Za posledních cca 8 let došlo ke 3 změnám ředitelů. Průměrná doba „životnosti ředitele“ Správy národního parku tak klesla pod 3 roky. To má za následek významnou fluktuaci nejen na pozici ředitele, ale zároveň i jeho podřízených. Tyto změny mají na fungování této organizace zásadní negativní význam a společné přeshraniční závazky snad zajistí větší stabilitu činnosti Správy. Nejdůležitějším „vedlejším produktem“ množství běžících společných projektů a činností je však užší provázanost aktivit obou Správ. Pracovníci se častěji potkávají, sdílejí zodpovědnost za vykonávané projekty a společně pracují na vyhodnocení a prezentaci výsledků svého společného snažení. Vznikají tak osobní kontakty a přátelství, která jsou často více důležitá než vlastní plnění závazných cílů projektů.

NATURA 2000 V ZAHRANIČÍ – NĚKOLIK POSTŘEHŮ

PETR ROTH, JAN DUŠEK

RNDr. PETR ROTH, CSc.

Pracoval nejprve v základním výzkumu, později působil jako vedoucí správy CHKO Kokořínsko a poté na Ministerstvu životního prostředí v oblasti ochrany přírody, kde od roku 1998 odpovídal zejména za naplňování povinností, spojených s přípravou na vstup do EU. Od 2010 nezávislý konzultant se zaměřením na Naturu 2000, územní ochranu, monitoring a reporting.

Pracuje především v zemích západního Balkánu.

Mgr. JAN DUŠEK

viz str. 5

Čas dává zapomenout na většinu zlého a v paměti zůstávají jen pěkné vzpomínky. Nejinak je tomu při vzpomínání na roky 1998–2004, kdy se Česká republika chystala na vstup do EU a kdy jsme v podstatě navzdory tehdejšími vládám i vedení MŽP „stvořili“ českou Naturu 2000. Přínos tohoto procesu pro naši ochranu přírody je nedocenitelný. To si je ovšem možné plně uvědomit jen tehdy, máme-li srovnání s ostatními zeměmi EU. A protože žádné oficiální srovnání neexistuje, přináší tento článek alespoň několik kusých osobních poznatků a subjektivních zkušeností.

ZÁPAD VERSUS VÝCHOD

Když jsme se přes 20 lety začali učit, co je Natura, předpokládali jsme, že v tehdejší EU 15 je už dávno „hotová“. Opak byl pravdou: bylo to právě „velké“ rozšiřování EU, které přimělo Komisi, aby intenzivněji požadovala po státech EU 15 udělat to, co podle směrnic měly v té době mít už dávno hotové. U některých států se to nepodařilo dodnes: Rakousko nemá zdaleka úplnou soustavu ptačích oblastí, Německo stále doplňuje EVL – a to jsou země, které svoje nedostatky přiznávají. Jak to vypadá ve státech, zejména středomořských, z nichž nejsou k dispozici téměř žádné informace, lze jen odhadovat. V zájmu objektivy je třeba ale přiznat, že astronomické zpoždění např. v Rakousku není důsledkem místní

ignorance směrnic, ale důsledné politiky respektování vlastnických práv. Naši sousedé prohlásili, že „nepustí“ ani jedno naturové území, kde by neměli souhlas všech vlastníků – a získávání souhlasů trvá léta. Země, které měly vždy režimy respektující vlastnická práva, to prostě mají těžší než my; pravděpodobně však jsou potom jejich hodnoty, tedy i naturové lokality, daleko stabilnější.

KOLIK „NATUR“ JE V EVROPĚ?

Svůj díl soustavy Natura 2000 vytváří každá členská země podle směrnic o ptácích a o stanovištích. Princip směrnic EU je, že stanoví obecné cíle a povinnosti, ale způsob jejich naplnění je na každém členském státu v souladu s tzv. principem subsidiarity. Laik by tedy očekával, že dnes máme v EU 28 různých přístupů k Naturě 2000, což by samo o sobě bylo na pováženou – jedna soustava, budovaná dvaceti osmi způsoby, by stěžejně mohla fungovat jako celek. Realita je ale daleko horší. Část zemí EU je federálních a řada z nich podle zmíněného principu subsidiarity vytváří a především pečuje o „své“ Naturology podle vlastní provinciální legislativy, zpravidla bez kontinuální koordinace. A když začneme počítat – Velká Británie 4 země, Španělsko 17 autonomních oblastí a 2 autonomní města, Itálie 20 regionů, Německo 16 a Rakousko 9 zemí – vyjdou nám vyš-

Rozdíly v hospodaření v různých státech jsou výrazné, zde česko-bavorská hranice. Foto mapy.cz

ší desítky autonomních správních celků s vlastní legislativou a vlastním přístupem k Naturě. To platí i v případě zmíněné Itálie či Španělska, kde regiony a autonomní provincie společně svěřily vědeckou přípravu návrhu Natury buď odborným nezávislým společnostem, nebo centrální vládě; za management včetně naturového hodnocení však již potom odpovídají jednotlivé regiony. Zatímco většina evropských zemí je na stále větší demokratizaci státních zřízení pyšná, z pohledu efektivity ochrany přírody na to lze nahlížet jako na palčivý problém. Logickým důsledkem totiž je, že ani v rámci většiny federálních států, minimálně do posledního unijního reportu v roce 2013, neexistoval kvalitativní přehled, jak zde vůbec Natura vypadá a jak se o ni pečuje (zde by byly často namísto spíše uvozovky). Není proto divu, že už vůbec není k dispozici žádný celkový přehled na úrovni EU kromě informací, zahrnutých do tzv. standardních datových formulářů pro jednotlivé lokality; webový vyhledávač „Natura 2000 network viewer“ (<http://natura2000.eea.europa.eu/>) je sice výborný pro získání údajů pro jednotlivá území, neumožňuje však žádné syntézy a neříká nic o způsobech řízení a managementu. Evropská komise v tomto směru dodnes neprojevuje potřebu zjednat nápravu (jinou otázkou je, zda by to dnes ještě bylo technicky možné). Po dvacet let se její pozornost zaměřovala na to, aby členské státy splnily svoji základní povinnost a Naturu vymezily a nahlásily. Budiž, to by měl být samozřejmý předpoklad a jeho naplnění bylo třeba vynutit. Od počátku ale bylo jasné, že má-li se naplnit hlavní deklarovaný cíl Natury, tj. efektivně chránit („conserve“) vybrané druhy a typy stanovišť v celé EU, potom zde musí být důraz na přeshraniční sjednocování managementu - a tedy v prvé řadě na management samotný. Krátce po našem vstupu vnesla Komise na základě analýzy Evropského tematického střediska pro biodiverzitu (ETC/BD) oficiální dotaz, jak je možné, že řada českých i německých lokalit končí přesně na státní hranici. Tehdy nebyl problém odborně zdůvodnit, že díky zcela odlišnému managementu po obou stranách hranice (normální hospodářské využívání v Německu *versus* železná opona do r. 1961 na východoněmecké, do r. 1989 na západoněmecké hranici) tyto lokality

Idylický pohled na rumunskou přírodu je někdy jen dočasným mámením. Foto Claudiu Constantin

skutečně většinou kopírují státní hranici. To je však zcela výjimečná situace v rámci EU - v naprosté většině případů jsou přeshraniční poměry zcela identické. Víme jen, že ETC/BD tyto skutečnosti po roce 2004 prověřovalo, ale výsledky tohoto prověřování nebyly na evropské úrovni významně zohledněny.

Aby se Natura 2000 nestala jen drahou malůvkou na mapě, potřebuje ochránářský management, tedy péči o jednotlivé lokality. Komise se však spokojuje jen s formální kontrolou naplňování článku 6(1) směrnice o stanovištích, která shodou okolností probíhá právě v tomto roce a jejíž výsledky, obáváme se, nemusí být nikdy zveřejněny¹. Nicméně z kusých poznatků vyplývá nepříliš překvapivé zjištění, že státy, kde je silná tradice územní ochrany přírody, kde má většina chráněných území plány péče a kde historicky probíhá management na systematickém základě, tj. nikoli jen na úrovni namátkových projektů, pečují i o Naturu relativně dobře. Naopak ty ostatní mají velké problémy a jejich „péče“ se zpravidla omezuje jen na vydání základních ochranných podmínek (řečeno slovy našeho zákona) v právních předpisech, které v reálném životě často nikdo nedodržuje. Co s těmito zjištěními Komise udělá, je otázkou. Důvodů k optimismu není mnoho - úředníci bez odpovídajícího vzdělání, kteří si pod pojmy „management“ nebo „plán péče“ neumějí představit vůbec nic konkrétního, mohou těžko pochopit, že formální kontrola plnění požadavků v podobě „odfajfkování“ a případné následné trestání na úrovni EU nejsou cesty, jak vybudovat a udržovat funkční tak obrovskou, složitou a variabil-

ní konstrukci, jakou soustava Natura 2000 v celoevropském měřítku je. Na úrovni Evropské komise lze vyzorovat ještě jednu nebezpečnou tendenci: pro účely Natury 2000 se všechno vymýšlí (byť za účasti zástupců členských států) nově, jakoby „na zelené louce“. Zcela se ignoruje fakt, že existuje cosi jako ochránářská biologie a že zásady péče o chráněná území (a Natura není nic jiného než soustavou chráněných území, byť původní záměr směrnic byl poněkud ambicióznější) jsou celosvětově dávno známé a stačilo by je tedy aplikovat i na Naturu. Pro to by ovšem předpokladem muselo být, že takové zásady odpovědné osoby a instituce znají. Každému praktikovi je jasné, že přírodní zákonitosti nelze podřídit politickým deklaracím či uměle vymyšleným principům, byť by byly ve směrnici od samého počátku - narážíme zejména na „stav příznivý z hlediska ochrany“ jako hlavní politický cíl směrnice o stanovištích, který odporuje přírodním zákonům a je tudíž nenaplnitelný. Je-li to ale Brusel vůbec schopen pochopit (o politické vůli nemluvě), je velkou otázkou.

BALKÁN A NATURA 2000

Často se říká, že přijetí Rumunska a Bulharska za členské státy EU snížilo kvalitu práva a jeho vymahatelnosti v celé unii. V oblasti ochrany přírody by to teoreticky mohlo být jinak, neboť přínos těchto zemí Evropské unii z hlediska biodiverzity je obrovský - stačí si vzpomenout na úchvatná rumunská panoramata Karpat nebo deltu Dunaje. Je však pravdou, že návrh naturových území zde byl připraven na základě zcela nedostatečných dat, odpovídajících tamním

¹ Evropská komise se totiž řídí pochybnou zásadou, že žádná syntetická zpráva na úrovni EU nesmí jmenovitě poukazovat na konkrétní země - nanejvýš v případě tzv. dobré praxe, ale zásadně ne v případě pochybení či nedostatků. Na to, zdali takový přístup může vést k pozitivnímu posunu vpřed, nechť si každý odpoví sám...

povrchním znalostem a korespondujících spíše s dlouhodobě vnímanými kvalitami přírodního prostředí než s příslušnými kritérii evropských směrnic. V Rumunsku to nelze přičítat na vrub profesních kvalit tamních ochranářů, ale systému a podmínkám, v jakých musí pracovat. Umíme si například představit, že v rámci správy chráněného území v únoru vyčerpáme rozpočet na pohonné hmoty na celý rok a budeme se obávat, že v sezóně do terénu už nevyrazíme? Od toho se odvíjí pro nás nepředstavitelné porušování zákonů kupříkladu v podobě stavby rekreačních středisek v evropsky významných lokalitách bez povolení nebo zcela divoké výstavby malých vodních elektráren na chráněných tocích. Na kontrolu ani vymáhání práva tam není ani síla, ani pravomoci. O Bulharsku toho (nejen) autoři tohoto článku příliš nevědí. Alarmující je však skutečnost, že mimo centrum státu tam – na rozdíl od Rumunska – neexistují samostatné orgány ochrany přírody a výkon státní správy je tak svěřen tradičním hospodářským resortům (lesy, vody, zemědělství) – výsledek si asi každý dokáže představit. Natura 2000 byla sice vymezena za pomoci německých odborníků, ale o tom, jak je v praxi „chráněna“, vypovídá nejlépe skutečnost, že Soudní dvůr EU již vynesl proti Bulharsku dva rozsudky pro flagrantní porušování „naturových“ směrnic.

To, že „prokletý Balkán“ naštěstí nemá jen negativní stránky, ukazuje přístup zatím posledního člena EU – Chorvatska². Chorvatsko se přímo zoufale chtělo stát členskou zemí, a bylo proto ochotno splnit téměř jakékoli podmínky. V případě Natury 2000 se k tomu přidal i velký zájem se strany teprve v roce 2004 založeného Státního ústavu ochrany přírody (DZZP). Podobně jako v Česku, i jeho první kmenoví zaměstnanci (na samém počátku jich bylo pět) vytyčili, že Natura nabízí i nedocenitelnou možnost získání velkého množství dat i poznatků pro „domácí“ ochranu přírody. Chorvatsko se ovšem připravovalo na vstup v době, kdy se v EU již naplno rozjela mašinérie projektů zemí EU na pomoc státům kandidátským. Chorvatsko to pochopilo jako šanci pro získání dodatečných finančních prostředků a nových

zkušeností. Zatímco základní práce byly financovány jako kdysi u nás ze státního rozpočtu, DZZP využil všech možných příležitostí a získal řadu projektů EU, jejichž kvalita a přínos byly sice často sporné, jako celek však umožnily doplnit „mandatorní“ činnosti i dalšími aktivitami typu diskusí se stakeholdery, vydávání informačních publikací, vytváření databází a informačního systému ochrany přírody. Je třeba si uvědomit, že Chorvatsko na tom ve srovnání s námi bylo nesrovnatelně hůře – následky války měly velké finanční dopady a státní správa si nemohla dovolit ani náznakem to, co jsme my považovali za samozřejmé – a kromě toho zde byla tradice ochrany přírody a tomu odpovídající soubory dat nesrovnatelně slabší, než u nás. Přesto se Chorvatům podařilo během osmi let vytvořit koncept Natury, který odpovídá skutečné ekologické síti, provést mapování biotopů (byť velmi hrubé, v měřítku 1 : 100 000, s řadou extrapolací a odhadů, které byly logické v zaminovaných územích, ale často nevysvětlitelné v oblastech volně přístupných), a celý koncept uvést do reality (včetně naturového hodnocení, které Chorvati berou stejně vážně, jako my) ještě dávno před vstupem, a tak si v předstihu „otestovat“ pozitiva i úskalí Natury 2000. Podobně jako u nás, Chorvati také neskončili s prací se vstupem do EU, využili skutečnosti, že jim EU povolila čerpat prostředky z předvstupních fondů ještě několik let po vstupu, a v letech 2015–16 provedli nové mapování nelesních biotopů v měřítku 1 : 25 000. Kromě toho chystají již s využitím prostředků strukturálních fondů rozsáhlý sběr dat pro přípravu plánů péče pro svých 780 naturových lokalit a pro zavedení systematického monitoringu. Přes vysoký stupeň decentralizace státního zřízení je Natura 2000 všeobecně akceptována a navzdory tomu, že pokrývá 36 % území státu, nevyvolává zatím žádné velké potíže – obyvatelstvo není viditelně dotčeno, dálniční síť byla dobudována dávno před vstupem do EU a velké konfliktní rozvojové projekty země téměř neplánuje. V Chorvatsku navíc každý ví, že velká část národního důchodu pochází z cestovního ruchu a že zachovalá příroda je vedle moře hlavním turistickým artiklem, čemuž

odpovídá i vztah občanů k přírodě: k ideálu má sice daleko, ale v leccems bychom mohli Chorvatům závidět (mj. i proto, že naštěstí nikdy nezažili totální kolektivizaci zemědělství a v jejich lesích je, jako ostatně na celém Balkánu, zákonem zakázáno holosečné hospodaření).

Chorvatský přístup navíc vynikne i ve srovnání s okolními zeměmi bývalé Jugoslávie, která se rozpadla na sedm států³, z nichž tři již jsou kandidátskými zeměmi EU a Kosovo o to usiluje. V Černé Hoře, Makedonii i v Srbsku se spoléhají pouze na rozvojové projekty EU, aniž by si uvědomovali nutnost vytváření vlastních odborných a správních kapacit a finančních zdrojů; přitom stav poznání přírody je zde tristní a sběr elementárních dat o flóře a fauně, jaká u nás máme již 150 let, zde systematicky nikdy pořádně ani nezačal. Zajímavá je také zkušenost s ústavu ochrany přírody: zatímco za Titova režimu měla každá jugoslávská republika takový ústav, v Makedonii dnes není žádná odborná instituce, v Černé Hoře byl ústav v roce 2011 zrušen pro korupci a přičleněn k Agentuře pro životní prostředí, takže fakticky neexistuje. V Srbsku naopak jsou ústavy dva: bělehradský, který je pod silným politickým vlivem a neprodukuje téměř žádné výsledky, a novosadský, jehož odborná úroveň je vysoká, ale bývá odříznut od aktuálních informací a neustále musí bojovat proti pokusům o zrušení. Důsledkem této situace je, že na národní úrovni příprava podkladů pro Naturu neprobíhá v žádné z těchto zemí a s výsledky projektů rozvojové pomoci nemá kdo pracovat. Je to škoda mimo jiné i proto, že pokud se ještě skutečně bude EU rozšiřovat, právě na jihu Balkánu se nacházejí přírodní hodnoty, které mohou celou unii významně obohatit – za předpokladu, že budou ochráněny před zničením neregulovaným ekonomickým rozvojem, na nějž se tamní politici doslova třesou. A k tomu je právě Natura 2000 tím nevhodnějším nástrojem, jak ukazují zkušenosti napříč celou EU.

² Chorvati jsou velmi citliví na to, když je jejich země označována za součást Balkánu – podle nich jsou poslední „evropskou“ zemí na jihovýchodě Evropy. Je pravdou, že kulturně a nábožensky Chorvatsko skutečně patří k západoevropskému kulturnímu okruhu, nicméně geograficky se k Balkánu řadí.

³ Mezinárodní status Kosova, které neuznává nejen Srbsko, ale ani tři členské země EU, je sporný – nicméně Kosovo navenek i uvnitř jako samostatný stát funguje.

SPRÁVY NP A CHKO – UNIKÁTNÍ MODEL V RÁMCI EU

PETR ROTH

RNDr. PETR ROTH, CSc.

viz str. 28

V Evropské unii existují stovky národních parků a chráněných území, které odpovídají našim CHKO – ta se zpravidla nazývají přírodní či regionální parky, ale na názvu nezáleží. Většina těchto území má to, co my nazýváme správami – tedy instituce, zpravidla s kmenovými zaměstnanci, které zajišťují péči o ně. Proto český systém správ CHKO a NP není na první pohled ničím nápadný, snad s výjimkou relativně vysokého počtu zaměstnanců správ v porovnání s okolními zeměmi – což je mimochodem skutečnost také ne zcela doceněná, již se zde ale nebudeme dále věnovat. Ovšem teprve máme-li možnost cestovat a „služebně“ se seznamovat s fungováním takových správ v zahraničí, postupně si uvědomíme, že u nás máme cosi významného navíc: speciální státní správu.

Když se v roce 1991 vytvářel nový zákon o ochraně přírody a krajiny, bylo to v krátkém období, kdy jsme se všichni opájeli nadšením ze získané svobody. A kdy se dařilo prolomit nejedno tabu minulého režimu a prosadit řadu velmi pokrokových opatření právě na základě zkušeností s (ne)fungováním v předchozích desetiletích. Jedním takovým „poučením z krizového vývoje“ bylo právě fungování a role bývalých Krajských středisek krajské památkové péče a ochrany přírody (spadajících pod Ministerstvo kultury). Pod ně byly podřazeny tehdejší správy CHKO (tento model v podstatě korespondoval s dnešním modelem AOPK ČR), i správy tehdejších tří národních parků. Všechny tyto instituce byly metodickými a odbornými organizacemi s právem (a povinností) vydávat odborná stanoviska, aniž ovšem měl kdokoli povinnost se těmito stanovisky řídit. Je pravdou, že i za těchto okolností správy dokázaly zabránit řadě fatálních rozvojových záměrů a prosadit takovou péči o jednotlivá území, která zabránila jejich degradaci. Cena za to ovšem bývala často neúměrná výsledku – výjimkou nebyly osobní perzekuce, a k prosazení pozitivních věcí či zabránění „rozvojovým“ záměrům bylo nutno využívat především

různé neoficiální cesty, jak tomu bylo za minulého režimu běžně v celé společnosti. Celkově tento model nefungoval ve prospěch ochrany přírody, a to navzdory tomu, že režim z propagandistických důvodů postupně umožnil zřídit ZCHÚ na téměř 15 % rozlohy území státu. Právě skutečnost, že především velkoplošná zvláště chráněná území pokrývala významnou rozlohu země (navíc ještě v roce 1990 za platnosti starého zákona přibýlo 5 nových CHKO) a že institut odborných stanovisek nemohl ani náhodou zajistit účinnou ochranu těchto unikátních území, vedla tvůrce stočtrnáctky k tomu, že pro správy CHKO a NP navrhli model kombinující odbornou organizaci a orgán státní správy. Ještě předtím (v roce 1990) došlo k personálnímu posílení správ a jejich vyčlenění z resortu Ministerstva kultury do samostatné organizace – Českého ústavu ochrany přírody – pod zcela novým resortem životního prostředí. Tak byly připraveny základní podmínky pro to, aby správy v novém pojetí byly schopny vykonávat kvalitativně zcela nové úkoly a uplatňovat předtím nikdy nepoznané pravomoci v oblasti státní správy, které jim tvůrci zákona přičklí zejména díky nenápadnému § 44 zákona. Je záhadou, jak je možné, že tento model při projednávání návrhu zákona nikdo nenapadl – v tehdejší revoluční době, kdy už byly v plném proudu malá i velká privatizace, měli zřejmě zastánci liberálních teorií jiné starosti. A tak byl zákon v únoru 1992 schválen a k 1. červnu onoho roku vznikly správy CHKO a NP s rozsáhlými správními kompetencemi, které také od té doby na sto procent (občas bohužel i více) využívají – ne vždy sice ku prospěchu ochrany přírody, ale tak tomu je v každém společenském odvětví, nadaném exekutivními pravomocemi. K tomu ještě v průběhu let přistoupilo vykonávání dalších funkcí - přímé hospodaření s majetkem státu, odborné činnosti, strážní služba, ekologická výchova a další.

Zhodnotíme-li tento model z pohledu ochrany přírody, je jednoznačně pozitiv-

ní a užitečný – i když samozřejmě různé zájmové skupiny „na druhém břehu“ na to mají pohled odlišný: tuto skutečnost si ovšem nejlépe uvědomíme právě v zahraničí. Pokud se mi podařilo zjistit, je Česká republika jediným státem EU, kde správy VZCHÚ jsou správními orgány. Ve všech ostatních státech vykonávají státní správu v takových územích orgány životního prostředí a správní orgány jiných resortů stejně jako ve „volné“ krajině. Absence správních pravomocí u správ velkoplošných území není vždy pocíťována jako handicap. Zejména v některých západních státech s vysokou tradicí administrativní kultury, kde k dobrému chování patří snaha se se všemi domluvit a nikoli spáchat co největší podraz, možná ani takový model nepostrádají a leckde si ho vůbec nedokáží představit – historicky se tam nic takového nevyvinulo a nikoho to nikdy ani nenapadlo. V zemích, které jsou nám (bohužel) kulturně bližší, ale všude vidíme obrázek, jaký jsme u nás znali před rokem 1992: správy velkoplošných území často nemají pravomoci vůbec žádné, svoje odborná vyjádření a posudky musí tvrdě obhajovat vůči privátnímu sek-

toru a silnějším hospodářským odvětvím, často se stávají odkladištěm vysloužilých politiků či naopak pašalíky pro politiky budoucí. Takže i jejich odborná úroveň bývá leckdy sporná, protože tito „vedoucí“ je neřídí, pokud se v nich vůbec vyskytují; a velmi často jsou podfinancované, neboť jakési odborné organizace, které nikdo nebere vážně, stát příliš nezajímají. Naše správy, které se na základě prostého popisu vykonávaných činností a pravomocí mohou nezaspěčenému jevit jako zdánlivý hybrid, ve skutečnosti naplňují požadavek na komplexní pojetí ochrany přírody v praxi – a právě toto sepjetí správních kompetencí a odborných a ekonomických nástrojů nám v zahraničí (právem) hodně závidějí...

Zajímavé je, že přestože stočtrnáctka prošla již osmatřiceti novelizacemi a za svůj relativně dlouhý život čelila bezpočtu principiálních útoků směřujících k jejímu oslabení – díky čemuž je v dnešní podobě již zcela nefunkční – nebyl nikdy podniknut vážnější pokus o likvidaci speciální státní správy. Prvních deset let existence zákona se sice povídalo leccos, ale vypracováním návrhu na zrušení stávajícího systému

a jeho nahrazení nějakým jiným se nikdo vážně nezabýval. Jak je v resortu životního prostředí smutným zvykem, k nejméně vážnému ohrožení modelu došlo za minulé vlády ze strany tehdejšího ministra ŽP, nicméně i toto ohrožení pominulo s neslavným koncem oné vlády. Uvidíme, jakých překvapení se dočkáme v brzké budoucnosti. Ochrana přírody by si však vždy měla uvědomovat jedinečnost a význam stávajícího modelu a měla by být připravena jej věcně obhájit, a to nejen odbornými argumenty: bylo by například zajímavé vytvořit přehled, kde a proč mají své chalupy ti pravicoví politici a podnikatelé, kteří by resort životního prostředí nejraději zrušili, a představit si, jak by ona území pravděpodobně vypadala, kdyby poslední čtvrtstoletí nebyla „pod kuratelou“ správ...

Děkuji Ing. Tomáši Rothrockovi za cenné poznámky ke stavu před rokem 1992.

POZNATKY Z ČESKÉ VĚDY A VÝZKUMU

Hejda M., Štajerová K., Pyšek P. (2017): *Dominance has a biogeographical component: do plants tend to exert stronger impacts in their invaded rather than native range? Journal of Biogeography 44: 18-27*

DOMINANTNÍ DRUHY POTLAČUJÍ BIODIVERZITU VÍC VE SVÝCH INVAZNÍCH AREÁLECH

V rámci tohoto výzkumu si vědci položili otázku, zda se dominance rostlinných druhů ve společenstvu liší podle toho, zda rostou ve svém původním nebo invazním areálu. Analyzovali původně severoamerické druhy (hvězdnice novobelgická (*Aster novi-belgii*), vlčí bob mnoholistý (*Lupinus polyphyllus*) a zlatobýl kanadský (*Solidago canadensis*)) invadující do Evropy a evropské druhy (psineček obecný (*Agrostis capillaris*), sveřep střešní (*Bromus tectorum*) a pcháč rolní (*Cirsium arvense*)) zamožující Severní Ameriku. Všechny tři severoamerické druhy potlačují druhovou bohatost ve společenstvech, které obývají v Americe, ale jen hvězdnice a vlčí bob ovlivňují stejný ukazatel v Evropě. Z evropských druhů pouze psineček potlačuje druhovou bohatost v Evropě, kdežto všechny potlačují druhovou bohatost společenstev v Severní Americe. Celková druhová bohatost společenstva je silněji potlačena invazními než domácími dominantními druhy bez ohledu na to, na kterém kontinentu k tomuto jevu dochází.

-simpolak-

BOJ O ZÁCHRANU BOSENSKÝCH ŘEK

ZUZANA VACHŮNOVÁ, VLASTIMIL KARLÍK

Mgr. ZUZANA VACHŮNKOVÁ

Působila jako dobrovolnice v brněnské Veronice a dva roky pracovala pro Asociaci ekologických organizací Zelený kruh. V Arnice se od srpna 2016 zabývá zahraničními aktivitami Centra pro podporu občanů a vedení odborných projektů v Bosně a Hercegovině.

Ing. VLASTIMIL KARLÍK

Statutární zástupce Koalice pro řeky. Věnuje se přípravě a vedení projektů a finančnímu řízení. Zabývá se ochranou přírody, zejména vodních toků, říčních niv a soustavy Natura 2000. Jeden ze zakladatelů neformální Koalice NNO pro Naturu 2000

ZDE JSOU ŘEKY JEŠTĚ ŘEKAMI

Balkánské řeky patří k přírodním klenotům Evropy. Členitý terén vytváří podmínky pro morfologicky nesmírně pestré vodní toky a jejich nivy. Od krasových útvarů, romantických soutěsek a vodopádů, přes větvičí se a divočící řeky vytvářející široká řečiště se stěrkovými lavicemi až po meandrující nížinné toky s přílehlými mokřady a s přímořskými i vnitrozemskými deltami, balkánské řeky nám stále ještě předvádějí, jakých divů je nespoutaná příroda schopna. Pestrá morfologie a minimální ovlivnění lidskou činností jsou předpokladem pro vysokou biodiverzitu. Balkánské řeky hostí až 69 endemických druhů ryb; vyskytuje se zde 28 % z ohrožených druhů evropských sladkovodních ryb a až 40 % sladkovodních druhů měkkýšů [Obr. 1].

Bosenské řeky patří k těm nejkrásnějším. Většina z nich náleží k povodí Sávy (přítok Dunaje), část plyne přímo do Jaderského moře. Podle hydromorfologického posouzení lze považovat až 32 % z celkové říční sítě (cca 4 000 km) za toky v přírodním nebo přírodě blízkém hydromorfologickém stavu a 55 % ve stavu mírně až středně modifikovaném. Pouze 6 % toků je výrazně a 7 % silně modifikovaných. Vysoký stupeň přirozenosti se také odráží v hodnocení významu pro ochranu přírody. Až v 52 % jsou přírodní hodnoty říční sítě hodnoceny jako velmi vysoké, v 37 % jako vysoké, pouze ve 4 % nízké a 7 % tvoří umělé nádrže [Obr. 3].

OHROŽENÍ

Jak dlouho tento unikátní stav vydrží, je ovšem otázka. Ani Bosně a Hercegovině se nevyhnul problém celého Balkánu – masivní výstavby vodních elektráren. V Bosně a Hercegovině je v současné době připravováno více než 300 nových hydroelektráren, což je při celkové délce říční sítě 4 000 km ohromující počet.

Můžeme diskutovat o dopadech na migrační propustnost, hydromorfologický stav, pestrost biotopů a biodiverzitu, nejzávažnější je však srovnání současného

stavu a stavu po realizaci navrhovaných projektů. Uskuteční-li se plány na výstavbu tří set vodních elektráren, navrhovaných v kaskádě se vzdáleností mezi jednotlivými stupni často jen několik kilometrů, změní se přírodní toky v technické dílo – soustavu nádrží, tunelů a kanalizovaných úseků. Například u řeky Bosny se kromě výstavby elektráren plánuje i souvislá regulační úprava, při které se současné až 200 m široké řečiště zúží na pouhých 30 m.

Investoři vodních elektráren užívají řadu triků, jak obelstít proces EIA. Uvádějí např. v dokumentaci nižší instalovaný výkon, aby se vyhnuli nutnosti dokumentaci EIA vůbec zpracovávat, a pak při stavbě výkon zvýší na původně zamýšlenou hodnotu. Jedním z nejvýraznějších nedostatků dokumentů EIA je, že neposuzují kumulativní účinky záměrů. Pomáhá jim v tom chaos administrativně roztržštěné federace Bosna a Hercegovina, kdy v zemi s 3,5 milióny obyvatel existuje až 14 ministerstev životního prostředí.

Varovnou předzvěstí budoucí devastace jsou dopady již instalovaných elektráren. Slabá kontrola umožňuje provozovatelům zcela ignorovat uložené podmínky, včetně minimálního průtoku. Některé ovlivněné úseky již zcela vysychají, což má dopady již nejen na přírodu, ale i na dostupnost vody pro místní obyvatelstvo.

MÍSTNÍ KOMUNITY PROTI ELEKTRÁRNÁM

Rizika spojená s rozvojem hydroelektráren si začínají uvědomovat i místní obyvatelé a na mnoha místech se ve velkých počtech staví proti plánované výstavbě. Právě v těchto dnech (psáno na konci srpna) protestují stovky lidí v obci Kruščica ve střední Bosně, aby zabránili výstavě dvou malých vodních elektráren na řece stejného jména. Obyvatelé Kruščice jsou na místě výstavby nepřetržitě už od začátku srpna a nemají v plánu se vzdát, přestože jejich shromáždění bylo nedávno velmi násilným způsobem rozehnáno policií [viz mapa].

Obr. 1 Prameny řeky Sávy. Jen několik kilometrů po proudu probíhá výstavba vodní elektrárny Medna, kterou investuje rakousko-německá společnost Kelag. Foto Majda Slámová

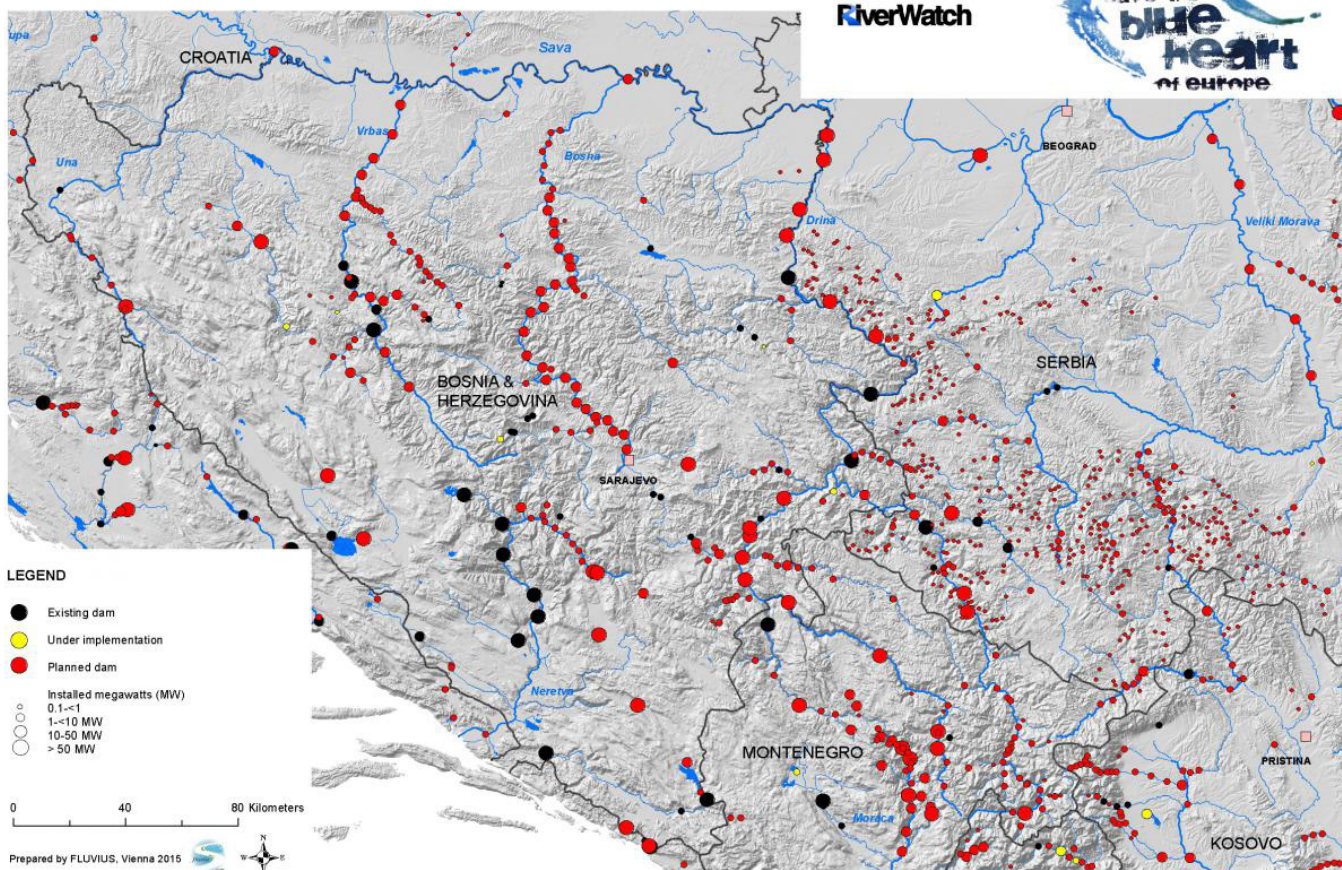
Přestože místní komunity stále více využívají právních nástrojů a možností zapojovat se do rozhodování o svém prostředí, zůstává fyzická blokáda často jedinou možností, jak se domoci zákonných práv. V nedaleké Fojnici blokovali občané vstup

strojů do říčního koryta nepřetržitě dnem i nocí po dobu těžko představitelných 325 dnů, a to včetně vánočních svátků. Řeku se jim nakonec podařilo zachránit a nelegální výstavbu dvou hydroelektráren, kterým chyběla potřebná povolení, odvrátit. Za

suplování vládní práce ale nebyli odměněni, nýbrž potrestáni pokutou ve výši 3000 eur. Místní lidé se ve skutečnosti domnívají, že řeky nejsou věci, že řeky nejsou něco, co by nemělo být chráněno. Považují je za živé bytosti, a podle toho s nimi zacházejí.

Hydropower plants in Bosnian & Herzegovina rivers

EURONATUR FOUNDATION
RiverWatch

Mapa vodních projektů v Bosně a Hercegovině. Zdroj riverwatch.eu

Obr. 3 Vodní elektrárna na řece Ugar. Provozovatel nedodrží minimální ekologické průtoky. Foto Majda Slámová

BALKÁNSKÉ ŘEKY NEDÁME

Na ochranu řek Bosny a Hercegoviny se začala v minulém roce formovat neformální koalice, která sdružuje občanské iniciativy i jednotlivce a jejímž cílem je zastavit boom výstavby vodních elektráren a upozorňovat na problém i za hranicemi balkánských zemí. Zakládajícím členem koalice je bosenská Centrum pro životní prostředí [4],

díky jehož dlouholeté kampani byl před vodními elektrárnami zachráněn mimo jiné i kaňon divoké řeky Hrčavka v národním parku Sutjeska. Partnerem koalice je i česká nevládní organizace Arnika, která pracuje v Bosně a Hercegovině již čtvrtým rokem [5] a snahy bosenských aktivistů dlouhodobě přímo podporuje.

O kráse a ohrožení balkánských řek se

v České Republice zatím příliš nemluvalo, proto Arnika v září spouští kampaň „Balkánské řeky nedáme“, aby toto důležité téma představila i české veřejnosti. Kampaň je možné podpořit na webových stránkách <http://arnika.org/reky>.

ZDROJE A ODKAZY:

Schwarz, U. (2016): *Sava White Book. The River Sava: Threats and Restoration Potential.* Radolfzell/Wien: EuroNatur/Riverwatch.

Outstanding Balkan River landscapes – a basis for wise development decisions. Bosnia & Hercegovina. FLUVIUS, Vienna 2010-2014.

<http://english.arnika.org/news/riot-police-forcibly-remove-residents-defending-river-against-hydropower>

www.czs.org

<http://arnika.org/bosna-a-hercegovina>

POZNATKY Z ČESKÉ VĚDY A VÝZKUMU

Szabó P., Gálová A., Jamrichová E., Šumberová K., Šipoš J., Hédl R. (2017): *Trends and events through seven centuries: the history of a wetland landscape in the Czech Republic.* *Regional Environmental Change* 17: 501-514

LIDÉ URYCHLUJÍ DLOUHODOBÉ PROCESY PROBÍHAJÍCÍ V MOKŘADECH

Environmentální změny jsou důsledkem kombinace dlouhodobých procesů a náhlých událostí. Ovšem o těch posledně jmenovaných se špatně získávají informace. Tým profesora Szaba zkoumal 700letou historii českých nížinných mokřadů na základě paleoekologických, ekologických, archeologických a archivních dat. Dopady trendů a událostí byly hodnoceny na základě druhově specifických indikátorů. Ukázalo se, že sukcese mokřadů v našich podmínkách jakožto proces vede k eutrofizaci, vysychání a zarůstání. Krátkodobé události měly vliv na stav mokřadů především od druhé poloviny 19. století, což odpovídá i historii odvodňování těchto míst. Z výsledků vyplývá, že lidé usnadnili a urychlili dlouhodobé procesy, které vedou k sukcesi otevřených mokřadů směrem k terestrickým ekosystémům.

-simpolak-

DRUHOVÁ OCHRANA V ČESKU A VE ŠVÉDSKU

PAVEL BÍNA

PRAXE ZE ZÁCHRANNÉHO PROGRAMU HNĚDÁSKA OSIKOVÉHO

Mgr. PAVEL BÍNA
viz str. 7

Hnědásek osikový (*Euphydryas maturna*) patří k ohroženým druhům motýlů v mnoha evropských zemích. V Česku i Švédsku je k jeho záchraně využíván institut záchranného programu – chytrý a srozumitelný nástroj druhové ochrany. Jeho tradice, struktura a míra využití se v obou zemích liší, řada srovnání se přesto nabízí. Jak tedy jeho realizace v obou zemích vypadá?

ROZŠÍŘENÍ A STAV POPULACE

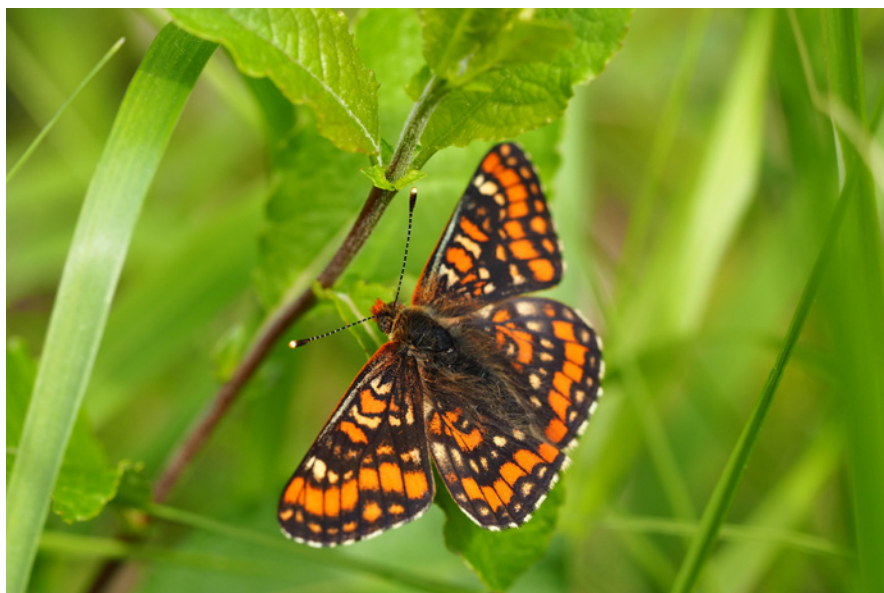
Historické rozšíření hnědáská osikového ve Švédsku bylo ve dvou oddělených částech na jihu a ve středě. Z celé jižní a většiny střední části druh úplně mizí v 60. a 70. letech minulého století (Eliasson 1995). V současné době je výskyt omezen na dvě izolované oblasti – kraj Örebro a sousední kraje Uppsala a Stockholm. V kraji Uppsala byl druh považován za vymřelý od konce 80. let minulého století, znovuobjeven byl nedávno, v roce 2013. Dílčí populace v obou oblastech vykazují pro hnědáská charakteristické tzv. metapopulační chování, kdy je zjednodušeně řečeno lokální vymírání vyvažováno (znovu)obsazováním

jiných ploch a území. Ani jedna z lokálních populací však není zajištěna proti náhodnému vymření. Také proto je druh zařazen do kategorie Ohrožený (EN) v třetím švédském Červeném seznamu po sobě (ten aktuální je z roku 2015, příští vyjde v roce 2020). Legislativní ochrana je podobná té české – hnědásek osikový je ve Švédsku na seznamu druhů chráněných zákonem (Artskyddsförordningen), dále je v Příloze II. a IV. Směrnice o stanovištích a v Příloze II Bernské úmluvy.

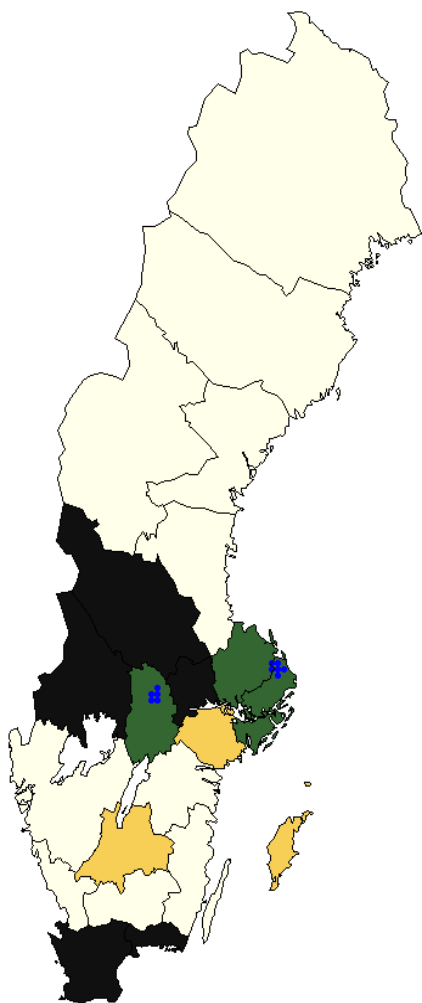
Historické rozšíření hnědáská v Česku je uváděno z Polabí, jedné lokality v Podorlíčí a pak z jižní, jihovýchodní a střední Moravy, kde byl druh rozšířenější než v Čechách a ve více populacích ještě do poloviny minulého století (Čížek et al. 2011). Druh postupně vymírá ve všech oblastech, na Moravě koncem 90. let minulého století. V současné době se vyskytuje na jediné lokalitě v Polabí.

POZNÁMKY K BIOLOGII

Jednou z ekologických odlišností švédských populací je, že housenky v prvním

Sameček hnědáská osikového. Hummelsvedjan, kraj Stockholm, červen 2017.

Historické a recentní rozšíření hnědáška osikového ve Švédsku (kraje). Černá barva – vymřelý, žlutá – nejistý výskyt, zelená – recentní výskyt, modré body – aktuální výskyt. Převzato a upraveno dle www.artfakta.se.

roce života, kdy žijí v koloniích, využívají jako živnou rostlinu také kalinu obecnou *Viburnum opulus*, která se tak stává plnohodnotnou alternativou k jasanu ztepilému *Fraxinus excelsior*. Dalším důležitým rozdílem je, že díky chladnějším klimatickým podmínkám ve Švédsku se vývoj housenek prodlužuje a může dosahovat 1 až 4 roky (kolem 70 % housenek má víceletý vývojový cyklus, nejčastěji dvouletý). V tomto případě housenky v druhém roce (či v následujících letech), kdy žijí soliterně, provádí krátký jarní žír a poté upadají do diapauzy do jara příštího roku.

Housenky hnědáška jsou obecně velmi náchylné na vysychání. U švédských populací se tento fakt ještě umocňuje víceletým vývojem, kdy jsou housenky v diapauze většinu období v roce, a tento proces se může opakovat vícekrát. Extrémní sucha jsou zase limitujícím faktorem pro českou populaci a do budoucna budou velmi prav-

děpodobně představovat větší problém. Při kladení vajíček samičky v každém případě preferují vlhká místa a nároky živné rostliny to v tomto případě usnadňují – lužní a horský ekotyp jasanu upřednostňuje místa s dostatkem vláhy po celý rok.

OHROŽENÍ A NEGATIVNÍ VLIVY

V dnešní době je z hlediska ochrany druhu pro obě země nejvíce problematický standardní (neupravený) způsob lesního hospodaření nebo naopak nečinnost (zarůstání), dále vysoké stavy zvěře a nekróza jasanu. Ve Švédsku jsou specifická lokální poškození vyrašených jasanů v důsledku pozdních mrazů.

V obou zemích je základním problémem na lokalitách nedostatek živné rostliny, jasanu (a kaliny ve Švédsku), případně nevhodná expozice či věk jasanů. Způsob hospodaření ve švédských lesích je holosečný s prakticky neomezenou velikostí holin (žádné zákonné omezení neexistuje). V případě, že je lesní porost certifikován FSC, jsou ponechávány výstavky nebo tzv. přírodní skupiny k rozpadu, nicméně ve většině případů jsou voleny olše, osiky a brízy, případně smrkové a borové výstavky. Při prořezávkách a probírkách jsou pak jasanové a kaliny vyřezávány ve prospěch výsadby smrku a borovice. V Česku je zákonná velikost holin maximálně 1 ha. Pokud je uplatňován standardní holosečný způsob hospodaření s touto výměrou, který je spojen s naoráváním půdy před výsadbou, chemickou

ochranou proti buření (postřiky) a především eliminací tzv. necilových dřevin (mezi něž jasan většinou patří), pak nejsou podmínky pro vývoj hnědáška příznivé.

Ve Švédsku jsou škody na jasanech a kalinách okusem losí zvěři rozsáhlé a leckdy fatální. Pod tlakem losů mizí listy se snůškami vajíček a intenzita okusu výrazně snižuje potravní nabídku pro hnědáška. V Česku jsou vysoké stavy zvěře na lokalitě hnědáška problematické mimo oplocené plochy s výsadbami, kde je díky intenzivnímu okusu a spásání prakticky vyloučena přirozená obnova (nejen) jasanu.

Nekróza jasanu zapříčiněná houbou *Chalara fraxinea* byla ve Švédsku poprvé konstatována v roce 2001 (Wulff 2016) a v různých časových vlnách způsobila intenzivní úhyn jasanů. V posledních letech se zdá, že intenzita odeznívá. První doložený nálezk choroby z Česka pochází z roku 2005, počátky výskytu však jako jinde v Evropě nejspíše sahají do 90. let minulého století (Havrdová et al. 2013). Pro českou populaci hnědáška může být do budoucna problematická dostupnost sazenic (výstavků) jasanu na umělou obnovu. Hlavní riziko v obou zemích spočívá v nepředvídatelnosti intenzity choroby.

OPATŘENÍ NEBOLI MANAGEMENT

Základem opatření na ochranu hnědáška je vždy péče o biotop, která je zaměřena na zlepšení stanoviště a je prováděna aktivními zásahy (management). To není

Živnou rostlinou pro housenčí kolonie hnědáška osikového je kromě jasanu ve Švédsku také kalina obecná *Viburnum opulus*. Dala, kraj Uppsala, srpen 2017.

Poměrně typický obrázek švédských holin. Jasan je u losů velmi oblíbený a od cca 140 cm výše toho z mladých nárostů moc nezůstává. Rista, kraj Uppsala, září 2017.

nic nového a v moderní ochraně přírody to platí také pro ostatní druhy motýlů, potažmo hmyzu. Těžko plánovat cokoli jiného, pokud není zajištěno to základní – vhodné podmínky pro to, aby hnědásek mohl dokončit vývojový cyklus. Tím vývojovým stadiem, na které se praktický ochranář potřebuje zaměřit v první řadě, je housenka – nejcitlivější stadiem, s nejvyšší úmrtností a nejdelším časovým úsekem v rámci vývojového cyklu. Pokud se prak-

tickému ochranáři podaří vytvořit vhodné podmínky pro vývoj housenek, urazil výrazný kus cesty. Základní opatření prováděná v obou zemích lze zjednodušeně shrnout do tří okruhů: ochrana proti zvěři, prořezávky (v mladších porostech) či probírky (ve starších porostech) a úprava či změna lesního hospodaření.

V Česku se na ochranu výsadeb jasanů používá oplocení, běžný a účinný, ovšem také velmi drahý prostředek mechanické

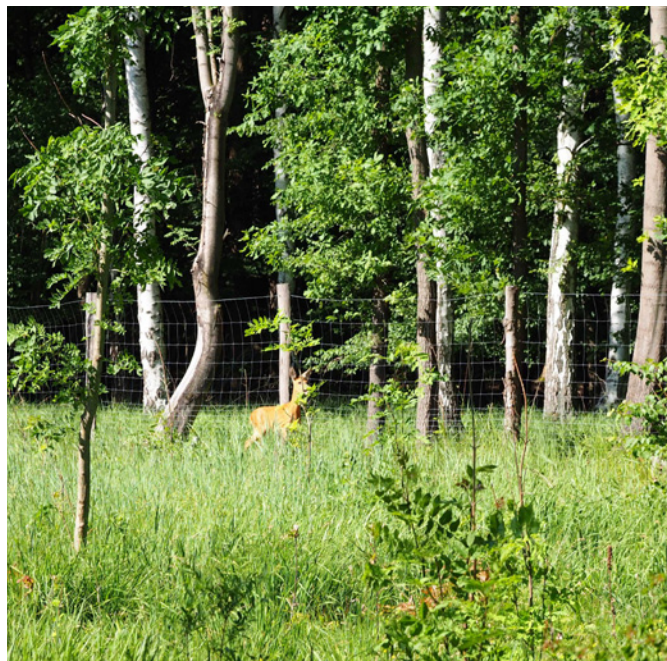
ochrany proti škodám zvěří. Ve Švédsku je ochrana lesa jako taková na minimální úrovni, stavění oplocenek je pro vysoké náklady a velké rozměry holin prakticky vyloučeno. Na ochranu proti okusu losí zvěří je na lokalitách hnědásk úspěšně používána čerstvá ovčí vlna umístěná na koncové části mladých jasanů a kalin, která losy odradí většinou na dvě sezóny.

Prořezávky a probírky se v obou zemích provádí především na místech s výskytem housenčích hnízd, která zarůstají. Při standardním hospodaření jsou prořezávky v rámci lesnických výchovných zásahů (které podporují jiné cílové dřeviny) upraveny tak, aby nebyl odstraňován jasan (a kalina). Při upraveném hospodaření je pak možné jasan aktivně podporovat a v podstatě eliminovat vše ostatní. Ve Švédsku patří prořezávky k jednomu z nejčastějších opatření na ochranu druhu.

Úprava a změna lesního hospodaření je používána v obou zemích, panují zde však dost velké rozdíly v praktickém provedení, které jsou dány především různými způsoby a tradicí lesního hospodaření jako takového. Ve Švédsku se mimo chráněná území (u hnědásk asi 60 % území výskytu) používá tzv. Smlouva o ochraně přírody, která je uzavírána s vlastníkem na předem vybraném území. Ve smlouvě je přesně definováno, co zde vlastník a ochrana přírody smí a nesmí a k čemu se zavazují. Území je pak v terénu zaměřeno a vyznačeno. Vlast-

Ochrana proti okusu losí zvěří ve Švédsku pomocí čerstvé ovčí vlny, která se umísťuje na vrchní partie mladých jasanů a kalin. Valkrör, kraj Uppsala, květen 2016.

Nevýhodou větších oplocenek nad cca 0,4–0,5 ha bývá, že se jim (nejen) srnčí zvěř nevyhýbá, často se dostává dovnitř a může tak způsobovat škody. Oplocenky menší velikosti zvěř obchází. Dománovický les, plocha rekonstrukce v PR, červen 2017.

Čerstvě odstraněná oplocenka po cca 4 letech v místě prvotního zásahu, clonné seče, která ukazuje, jak velký efekt oplocení má proti spásání zvěří. Ve středu a v pravé části obrázku je plocha bývalé oplocenky s bohatým zmlazením a nárstem. V místě pletiva a v levé části obrázku je plocha mimo bývalou oplocenku, s nízkou vegetací zcela bez zmlazení, které díky silnému tlaku zvěře nemá šanci odrůst. Dománovický les, PR, červen 2017.

níkoví je jednorázově kompenzován ušlý zisk. Smlouva se uzavírá na dlouhý časový úsek (desítky let). V případě hnědáka jde hlavně o možnost odstranit vysazované kultury smrku a borovice, dále prořezávky, probírky i úmyslná těžba ve prospěch jasanu a kaliny – tedy jak podpora přirozeného zmlazení, zachování výstavků jasanu při obnově porostů, tak uvolňování zastíněných jedinců tak, aby byli atraktivní pro samičky při hledání vhodných míst pro kladení snůšek.

V Česku jsou na území přírodní rezervace prováděny tzv. prvotní zásahy formou prosvětlování porostů clonnými sečemi (dosadba odrostků jasanu, podpora zmlazení,

oplocenky jako ochrana proti zvěři), které umožňuje do budoucna různé varianty lesního hospodaření. Mimo přírodní rezervaci je přístupeno k úpravě holosečného hospodaření – holiny jsou menších rozměrů (do 0,5 ha, snižuje extrémy větších ploch, hlavně vysoké teploty, tedy snižuje riziko vysychání housenek), jako doplňková dřevina jsou vysazovány odrostky jasanu (10 %) a není používána chemická ochrana proti buření. Na vhodných místech lze v lesnické terminologii provést tzv. rekonstrukci porostu (obnova porostu před zákonnou dobou obmýtí, vykácení nevhodných dřevin a obnova jasanem). Možné varianty lesního hospodaření byly nedávno shrnuty

v souboru doporučených opatření pro EVL Dománovický les (Pipek & Tremlová 2016) – je to střední les, výstavkový les, podrostní hospodaření a upravené holosečné hospodaření.

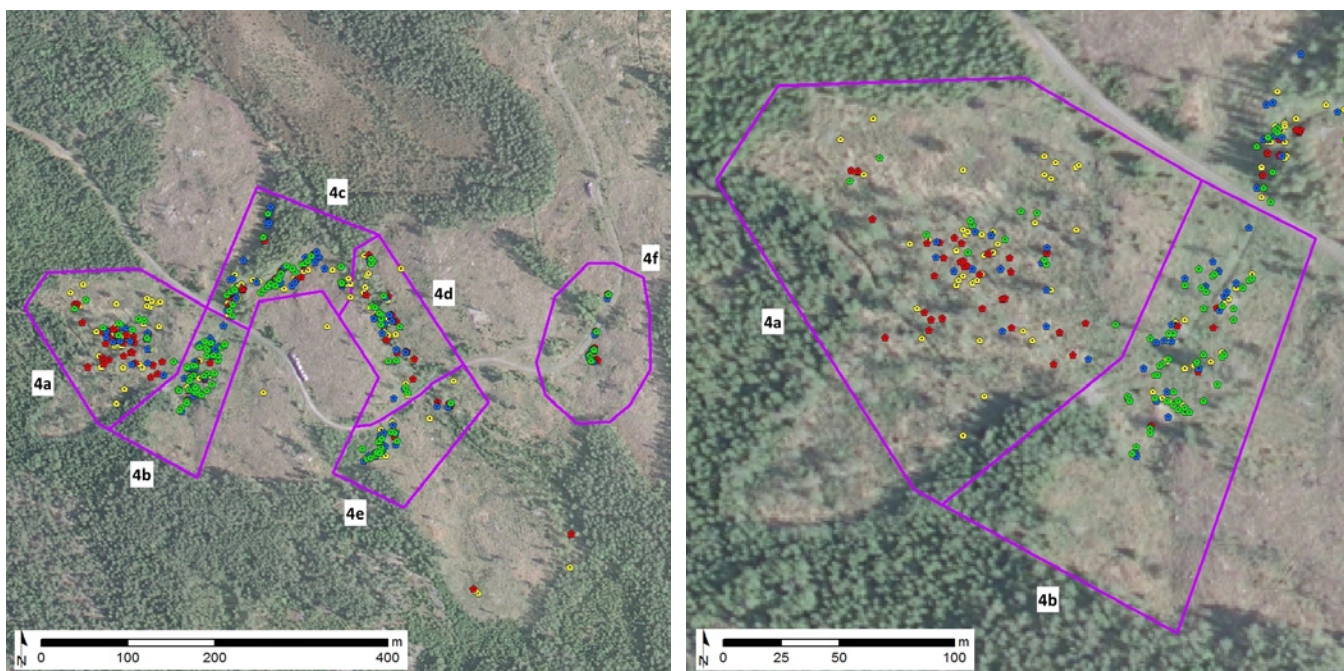
PLÁNOVÁNÍ A VYHODNOCOVÁNÍ ZÁSAHŮ

Bylo a je v obou zemích vždy prováděno dle výskytu housenek, tedy podle toho, kde a v jakém počtu jsou zaznamenávány stromy (keře) s hnízdy housenek. Jejich výskyt je pro praktického ochránáře nejdůležitějším zdrojem informací – ukazuje, která místa jsou druhem na lokalitě preferována, jak se výběr mění v čase, dává signál o nutnosti zásahů při zarůstání a paralelním úbytku hnízd a v neposlední řadě o tom, zda a kde zásahy fungují či nefungují. Tyto signály jsou vyhodnocovány v souvislosti s ostatními faktory na lokalitách (počasí v průběhu sezóny, vlastnosti stanoviště v jeho různých částech, nekroza jasanu, škody zvěří apod.) a společně se znalostí terénu.

Při plánování i vyhodnocování jsou odlišovány dvě úrovně – celkový stav populace a situace na jednotlivých plochách. Z celkového počtu hnízd a hnízdních stromů (keřů) je možné stanovit celkovou velikost populace, sledovat trendy a fluktuační. Nicméně dva roky s podobnou sumou hnízd z celé lokality nemusí znamenat totéž, a to právě kvůli metapopulačnímu chování druhu, kdy jsou některé plochy opouštěny a jiné obsazovány. Je tedy sledován vývoj na jednotlivých plochách, aby bylo možné reagovat na změny a podchytit včas negativní trendy či naopak podpořit pozitivní vývoj. Lokality jsou rozděleny na jednotlivé pracovní

Český sen – střední les tak, jak jej praktikují na lokalitě hnědáka v Německu. Výstavky jsou různého věku, převažuje dub, v menší míře je přítomen jasan. Vlevo zapojenější část lesního komplexu se spodní etáží (nárstem), vpravo čerstvě odstranění spodní etáže na ploše několika hektarů. Na české lokalitě hnědáka se ovšem ukazuje, že to není jediný vhodný tvar lesa a že lze úspěšně použít i jiné způsoby lesního hospodaření. Gräfholz und Dachsberge, Bad Windsheim, květen 2017.

Jedna ze švédských lokalit hnědáška se zobrazením stromů/keřů s housenčími hnízdy v letech 2013 – žluté body, 2014 – červené body, 2015 – modré body, 2016 – zelené body. Valkrör, kraj Uppsala.

Vlevo – příklad rozdělení lokality na 6 pracovních ploch 4a–4f, které lze v terénu lehce odlišit. V každé pracovní ploše je pak plánován a vyhodnocován management. Dohromady mají plochy okolo 10 ha. Na plochy 4a–4e je uzavřena Smlouva o ochraně přírody na následujících 20 let.

Vpravo – detail pracovních ploch a příklad jednoduchého porovnání plochy 4a (bez zásahu) a plochy 4b (prořezávka v zimě 2015/2016). Na ploše 4a byl po zásahu, tedy v roce 2016, zjištěný počet hnízd nezměněn a pokračoval tak v trendu poklesu za poslední 4 roky. Na ploše 4b vzrostl počet hnízd po zásahu meziročně z 27 (v roce 2015) na 64 hnízd (v roce 2016), viz tabulka. Na tomto jednoduchém příkladu lze dobře ilustrovat vhodnost a efekt zásahů, v tomto případě prořezávek. Převzato a upraveno z Bína (2016).

Plocha	Počet hnízd v roce			
	2013	2014	2015	2016
4a	46	37	14	14
4b	25	13	27	64

Tab. Počet hnízd na plochách 4a a 4b v letech 2013–2016. Převzato a upraveno z Bína (2016).

plochy, které mohou odpovídat tzv. patches (v populační ekologii termín označující zjednodušené území nebo plochu určitého tvaru a prostorového uspořádání, využívanou daným druhem k reprodukci a vývoji), často je však třeba jít do většího detailu, aby bylo možné efekt sledovat.

Neméně důležitým aspektem je dobrá spolupráce s vlastníky. V případě plánování a realizace opatření je to aspekt naprosto klíčový jak v Česku, tak ve Švédsku. V Česku je např. zákonnou povinností tzv. lesní hospodářský plán (pro vlastníky lesa o výměře větší než 50 ha), který je vypracováván na 10 let a je nástrojem vlastníka pro lesní hospodaření. Problematika umístění těžeb a jejich intenzita, velikost obnovních ploch a způsob obnovy jsou naprosto konkrétní praktické body, které je třeba s vlastníkem diskutovat v předstihu. Při úpravách lesního hospodaření (kvůli hnědáskovi) je to často vlastník, který musí žádat o případné výjimky nebo prostředky k náhradě (tzv. újmy). Spolupráce a ob-

jasňování problematiky ochrany hnědáška osikového má svá nesporná pozitiva v dlouhodobém měřítku a často motivuje vlastníka samotného. Ve Švédsku se daří navázat spolupráci s vlastníky, kteří provádí část opatření na vlastní náklady a dobrovolně upravují lesní hospodaření.

MONITORING

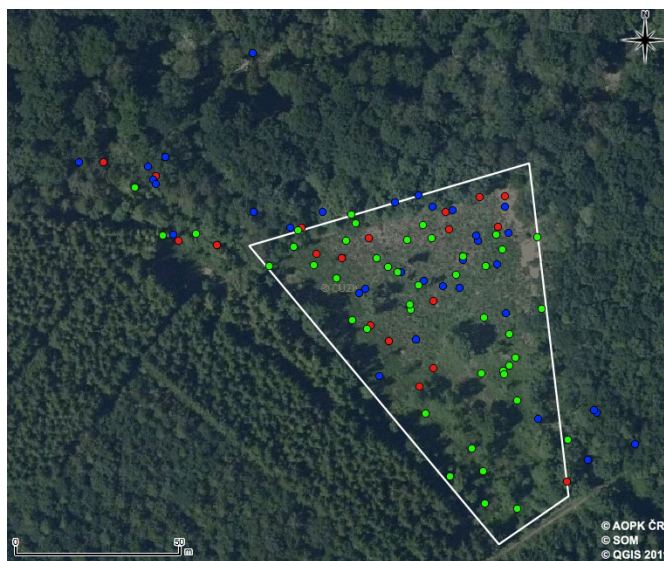
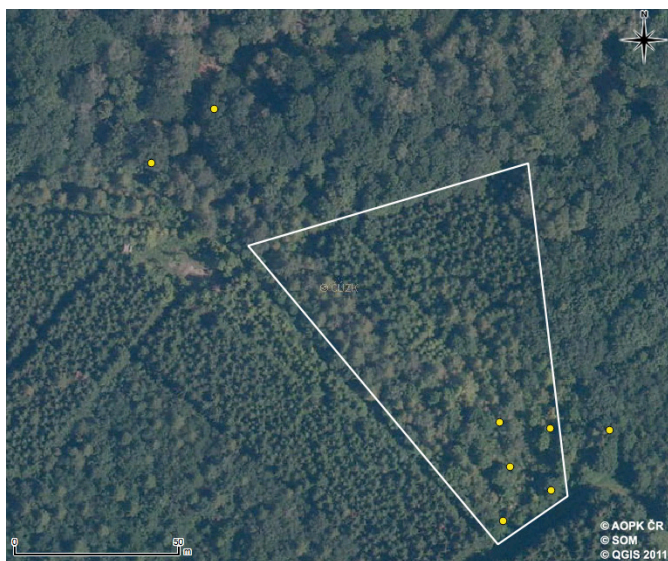
V obou zemích probíhá víceúrovňový monitoring, tzn. je monitorováno více stádií a v různém detailu. Základem v Česku i Švédsku je standardní monitoring hnízd a hnízdních stromů (keřů), kdy se zaznamenávají koordináty hnízdních stromů a počet hnízd na nich. Dále může být zaznamenávána např. výška umístění hnízd, výška stromu, v jakém vývojovém stadiu jsou housenky v hnízdě apod. Tento typ monitoringu je zásadní pro plánování, realizaci a vyhodnocování opatření na ochranu hnědáška, jak ostatně vyplývá z tohoto textu. V Česku jsou přístupná a využitelná data od roku 2005, ve Švédsku v kraji Örebro již od roku 1992, v kraji Stockholm od roku 2002 (mimo rok 2004) a v kraji Uppsala od roku 2013.

Monitoring je dle vhodnosti doplňován monitoringem snůšek a dospělců. Ve Švédsku jsou oba typy používány jako doplňkové.

Pro potřeby záchranného programu je při střídavých návštěvách vizuálně sledován a zaznamenáván vývoj během roku, od jarního výskytu soliterních housenek až po aktivitu dospělců, kladení snůšek a výskyt parazitického druhu lumčíka *Cotesia acuminata*, u něhož parazitace housenek ve Švédsku dosahuje přes 30 % (Eliasson & Shaw 2003). Výskyt dospělců je v hojné míře registrován od dobrovolníků ve webové aplikaci Artportalen, největší a otevřeně švédské databázi druhů (v říjnu 2017 přes 60 mil záznamů). Data jsou také využívána při realizaci záchranného programu. Ve Švédsku nikdy nebyla použita metoda zpětných odchytů dospělců. V Česku je naopak na tuto metodu kladen poměrně silný důraz. Český monitoring dále využívá metodu transektů a vizuální sledování jednotlivých vývojových stádií během roku.

VÝSLEDKY A ZKUŠENOSTI

V Česku byl záchranný program schválen na začátku roku 2011. V té době se populace pohybovala v podstatě na hranici zániku a bylo jasné, že je třeba jednat rychle a rázně. Již během schvalovacího procesu byly proto připraveny a vyjednány historicky první managementové zásahy na začátek roku 2011, následovala velká vlna

Česká lokalita hnědáška a příklad efektu managementu (rekonstrukce porostu v bíle ohraničené části) na vybrané pracovní ploše (= celý výřez leteckého snímku). Zde bylo v minulosti před přijetím záchranného programu zaznamenáno množství hnízd, jež klesalo kvůli postupnému zarůstání a vysoké atraktivitě pro zvěř (stávaníště, kaliště, plocha je vlhkým stanovištěm s odvodňovacím příkopem). Na ploše bylo stále přítomno množství jasanů. Zásah byl proveden v roce 2013 a od roku 2015 je patrný pozitivní efekt. Počet hnízd z této plochy tvořil v roce 2016 29 % z celkové počtu hnízd na lokalitě, počty v jednotlivých letech viz tabulka. Dománovický les, PR.

Vlevo – mapový podklad z roku 2011 (první rok realizace záchranného programu) s vyznačením hnízdních stromů v roce 2011 – žluté body.

Vpravo – mapový podklad z roku 2016 s vyznačením hnízdních stromů v posledních třech letech – v roce 2014 – červené body, 2015 – modré body, 2016 – zelené body. Zdroj dat AOPK ČR a SOM.

v zimě 2011–2012 (prvotní zásahy formou clonné seče, úprava lesního hospodaření). Cílem bylo kromě cíleného managementu kolem jádrové zóny výskytu hnědáška začít s rozbitím vysoké věkové struktury porostů v PR (80 % porostů bylo starších 60 let, 40 % dokonce 100 let). Výsledky za prvních 5 let ukazují jasný pozitivní efekt. V době přijetí záchranného programu byla populace na svém minimu 13 hnízd (AOPK 2011), po 5 letech v roce 2016 byl počet hnízd 178 (SOM 2016), nejvíce za celou dobu sledování populace.

Co lze z výsledků a zkušeností v Česku konstatovat?

1) Druh odpovídá dobře a poměrně rychle na aktivní zásahy, to je velmi pozitivní konstatování, zvláště do budoucna.

2) Pro kladení snůšek a následný vývoj housenek jsou jednoznačně preferována vlhká stanoviště – plochy s největším nárůstem počtu hnízd (hnízdních stromů) jsou v blízkosti odvodňovacích příkopů nebo na vlhkých místech.

3) Vhodnou volbou míst, kde panují příznivé stanovištní podmínky a management lze mimořádnými zásahy hnědáskovi „ušít na míru“, je možné dosáhnout velké koncentrace výskytu hnízd a využít tak danou plochu na maximum. Dobré zjištění, které může hrát roli v budoucnu např. při případné reintrodukcii (možnost využití ploch pro odchov). Taková místa jsou dnes na lokalitě dvě a v roce 2016 představovala více než

50 % z celkové počtu hnízd (celých 60 % počtu hnízdních stromů). Je to zároveň křehká rovnováha, stav na těchto plochách má velký efekt pro celkovou početnost populace. Je to tedy signál, že je třeba větší diverzifikace, více ploch s větší koncentrací hnízd (mají největší úspěšnost přežívání), aby celkový stav populace nebyl tolik závislý na dvou malých plochách.

4) Hnízda se objevují jak na místech prvotních zásahů clonnými sečemi, tak na místech úpravy lesního hospodaření (holiny do 0,5 ha a snížení zakmenění na 0,7 mezi holinami), plochy s clonnými sečemi byly obsazeny později, s o něco vyšším počtem

Počet hnízd v roce						
2011	2012	2013	2014	2015	2016	
10	14	23	23	49	52	

Tab. Počet hnízd na ploše rekonstrukce porostu v letech 2011–2016. Zdroj dat AOPK ČR a SOM.

hnízd, po celé ploše.

5) Obsazovány jsou také plochy s klasickými holinami s rozměry 1 ha, kam byly dosazeny odrostky jasanu, převážně jen na okrajích oplocenek.

Ve Švédsku byl záchranný program schválen v roce 2007 a prošel si dvěma vyhodnoceními, posledním v roce 2016 (Holst 2016). V obou bylo navrženo prodloužení

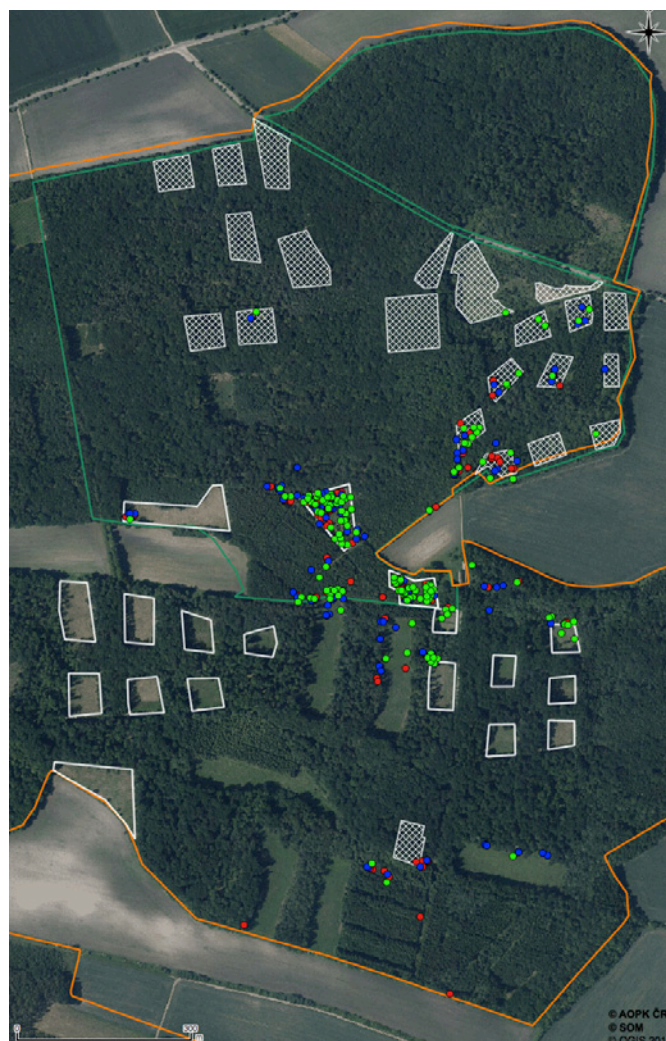
Uvolnění porostu v blízkosti výskytu hnízd hnědáška, kde klesala početnost kvůli zastínění. Těžba byla provedena z jihu kvůli zajištění dostatečného přísunu slunečního světla. V levé i pravé části obrázku ponechány výstavky jasanu na zmlazení, na ploše byly označeny a ponechány nárosty a zmlazení jasanu. Zásah byl proveden na náklady vlastníka v roce 2016. V roce 2017 byla na téžené ploše zaznamenána nová hnízda a na sousední ploše nárůst počtu hnízd. Hålmossen, kraj Uppsala, srpen 2016.

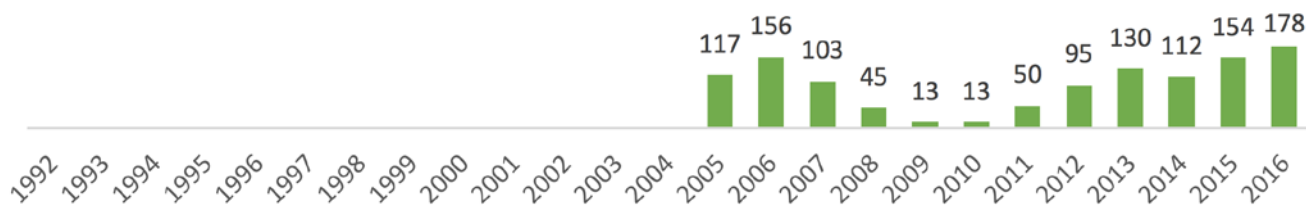
Parazitický lumčík *Cotesia acuminata* (zakroužkován), kterého lze při monitoringu často pozorovat, jak čeká na vhodnou příležitost a hlídá potenciální hostitele svých larev, housenky hnědáška osikového, zde v prvním instaru. Valkrör, kraj Uppsala, srpen 2016.

záchranného programu na dalších 5 let. V roce 2016 bylo zjištěno celkem 878 hnízd, v kraji Örebro 387 hnízd a v krajích Stockholm/Uppsala celkem 491 (271+220) hnízd (Holst 2016). V kraji Örebro se podařila zajistit územní ochrana pro všechny dílčí jádrové populace. V kraji Stockholm komplikuje management velké množství vlastníků a rozsáhlé plochy lesa ve středních věkových kategoriích, tedy odrostlých a zároveň nevhodných pro těžbu. V kraji Uppsala byly provedeny první aktivní zásahy s pozitivním výsledkem a uzavřena první Smlouva o ochraně přírody. A co lze konstatovat z výsledků a zkušeností ve Švédsku?

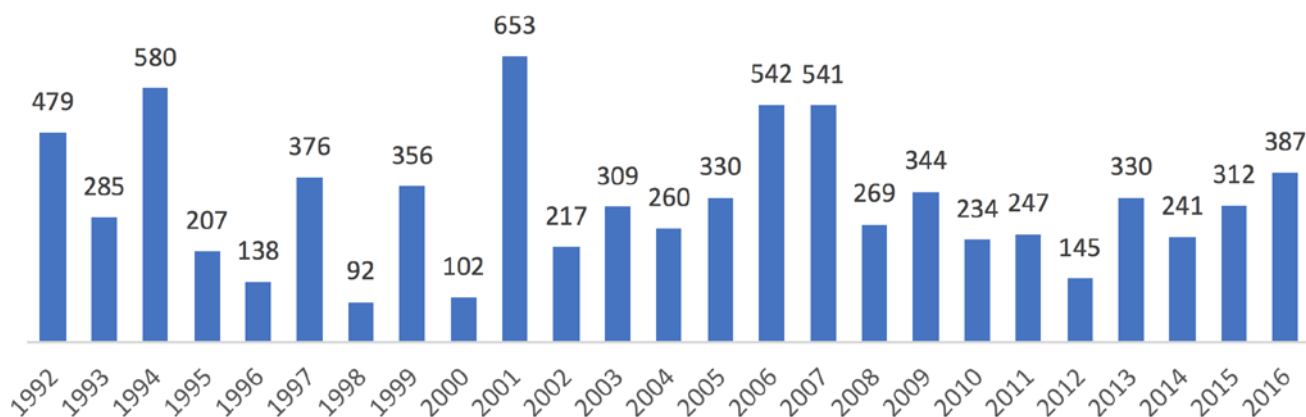
1) Stejně jako v Česku druh dobře odpovídá na aktivní zásahy, rychlost a intenzita je ovšem různá a je ovlivněna víceletým

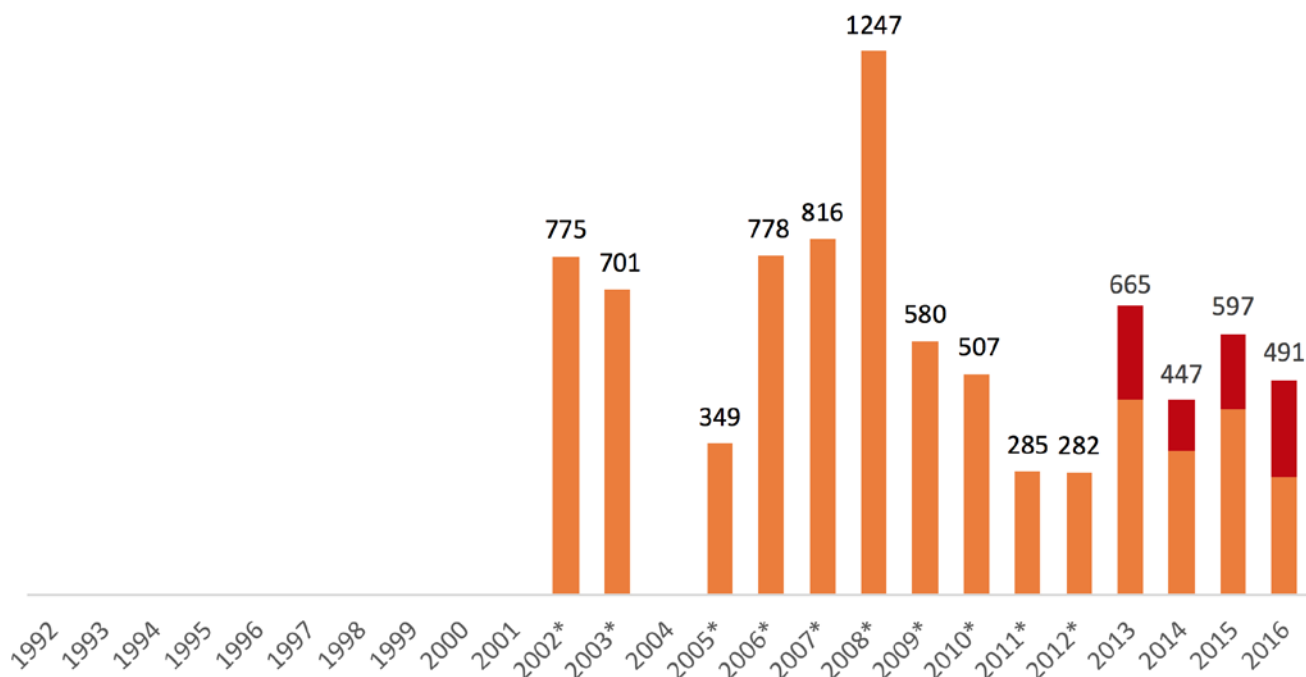
Proměna lokality v místě jádrové zóny výskytu housenčích hnízd a výsledky managementových zásahů – porovnání stavu v prvním roce realizace záchranného programu (2011) a současnosti (2016). Dománovický les, hranice PR zeleně, hranice EVL oranžově.
Vlevo – mapový podklad z roku 2011 s vyznačením hnízdních stromů v roce 2011 – žluté body.
Vpravo – mapový podklad z roku 2016 s vyznačením hnízdních stromů v posledních třech letech – v roce 2014 – červené body, 2015 – modré body, 2016 – zelené body. Bílé plochy se šrafováním – tzv. prvotní zásahy formou clonné seče provedené v letech 2011–2012, bílé plochy bez šrafování – úprava lesního hospodaření v letech 2011–2013. Je patrné postupné obsazování managementových ploch především v blízkosti jádrové zóny výskytu v roce 2011 a preference vlhkých stanovišť v rámci lokality.
Zdroj dat AOPK ČR a SOM.

Počet hnízd - Dománovický a Žiželický les

Počet hnízd - kraj Örebro

Počet hnízd - kraj Stockholm (oranžové sloupce) a Uppsala (tmavě červené sloupce)

*monitoring v těchto letech pouze v kraji Stockholm

Velikost populací vyjádřená celkovými počty hnízd v jednotlivých letech z ucelených oblastí v Česku (Dománovický les) a ve Švédsku (kraj Örebro a Stockholm/Uppsala). Sloupcové grafy jsou vytvořeny tak, aby bylo možné jednotlivé oblasti navzájem porovnat. Zdroj dat AOPK ČR, SOM, Bína (2016), Holst (2016).

vývojovým cyklem. Nemusí se proto projevovat následující rok. Na druhou stranu díky kratší vegetační periodě je zabuřeňování holin pomalejší než v Česku.

2) Pro vývoj housenek druh také jednoznačně preferuje vlhká stanoviště. Na rozdíl od českých jsou ovšem housenčí kolonie

i na plochách s přímým sluncem. Naopak rychle mizí z ploch se zastíněním, které odpovídají těm, jež jsou v Česku vytvářeny clonnou sečí a hnědásek je využívá.

3) Efekt zásahů ovlivňují klimatické faktory – obecné poměry v jednotlivých územích výskytu, průběh vegetační sezóny (vliv

na rychlost vývoje a mortalitu housenek) a velké lokální výkyvy počasí v době letu dospělců.

4) Nekróza jasanu a silný tlak losí zvěře jsou dalšími vnějšími faktory, které ovlivňují populace hnědásky a mohou je lokálně silně redukovat.

5) Jako velmi vhodnou alternativou k jasanu, citlivého k chladným teplotám a nekróze, je kalina, která je preferována, pokud je na lokalitách přítomna. Je proto vhodné ji maximálně podporovat.

NA ZÁVĚR

Ve Švédsku je hnědásek jedním z prioritních druhů v rámci záchranných programů a lze předpokládat, že mu dále bude věnována nezměněná pozornost. Záchranné programy se však dlouhodobě potýkají s podfinancovaným rozpočtem a není tak vždy snadné udržet tempo aktivních zásahů. Velkou nadějí vzbuzuje trend švédské ochrany přírody, kdy se rostoucí pozornost

věnuje strategiím na zachování biologické rozmanitosti v krajině (mimo chráněná území). V rámci tohoto procesu stále více vlastníků a správců území jako standard přijímá vlastní odpovědnost a přírodu na svém území působnosti chrání, což v praxi znamená finanční prostředky a péči o lokality mimo chráněná území. Management hnědásky na několika lokalitách je tak financován právě z těchto zdrojů. Tento způsob je zároveň dobrou osvětou a příležitostí, jak do ochrany přírody angažovat více aktérů z veřejného i soukromého sektoru. V Česku vzbuzuje velkou radost fakt, že hnědásek zde utekl hrobníkovi z lopaty. Populace má však stále velký kus cesty

k tomu, aby mohla být považována za stabilní. AOPK ČR má v rámci souhrnu doporučených opatření vytvořenou dobrou lesnickou kuchařku podoby managementu, jejíž varianty reflektují reálný stav lesa, strukturu porostů a možnosti ochrany přírody i lesního hospodaření. Pravdou nejspíše bude, že managementové zásahy budou probíhat jako kombinace těchto variant a budou odrážet zkušenosti s již provedenými opatřeními. Lze jen doufat, že se je podaří uvést do praxe v takové míře, aby populace pokračovala v růstu a bylo možné s ní pracovat dál.

BOX 2: ZÁCHRANNÉ PROGRAMY VE ŠVÉDSKU

Ve Švédsku jsou si vědomi toho, že zachování biologické rozmanitosti je třeba řešit jako celek a věnovat péči jak chráněným územím, tak volně krajině. Záchranné programy jsou zde jedním z nástrojů k zajištění existence druhů a stanovišť ve volně krajině – opatření hrazená z těchto prostředků jdou primárně právě tam. Celkem je vytvořeno kolem 150 záchranných programů pro téměř 400 prioritních druhů (jak pro jednotlivé druhy, tak skupiny druhů) a 15 stanovišť. Kritéria výběru jsou např. přítomnost druhů na seznamech evropských směrnic/mezinárodních úmluv, úroveň znalostí, ohroženost, reálná možnost zlepšit stav ochrannými opatřeními apod. Každý program má koordinátory na krajských úřadech v krajích, kde se druh či stanoviště vyskytuje a kde je prováděna vlastní realizace. Koordinaci na národní úrovni zajišťuje jeden z krajů. Doba platnosti záchranného programu je pět let, pak se vyhodnocuje a buď ukončí nebo prodlouží (a v případě potřeby aktualizuje). Volbu a aktualizaci druhů a stanovišť provádí ArtDatabanken (Swedish Species Information Centre), schválení programů a rozhodnutí o prodloužení či ukončení Naturvårdsverket (Swedish Environmental Protection Agency) a Havs- och Vattenmyndigheten (Swedish Agency for Marine and Water Management). Záchranné programy v současné široké podobě existují od roku 2004. Roční rozpočet byl v roce 2004 asi 80 miliónů švédských korun, po nástupu pravicové vlády klesl mezi lety 2006–2010 na asi 50 miliónů, na této úrovni je dodnes. Částka se do krajů přerozděluje dle počtu programů a jsou z ní hrazeny jak lidské zdroje, tak vlastní realizace, detailní přerozdělení prostředků a volba opatření je v rukou krajských úřadů.

LITERATURA

- AOPK 2011.** Zpráva o realizaci Záchranného programu hnědásky osikového (*Euphydryas maturna*) v ČR v roce 2011. AOPK ČR, 8 pp.
- Bína P. 2016.** Inventering av asknätfjäril *Euphydryas maturna* i Uppsala län 2016. Länsstyrelsen Uppsala län, 32 pp.
- Čížek O., Konvička M., Beneš J., Fric Z. & Utínek D. 2011.** Záchranný program hnědásky osikového (*Euphydryas maturna*) v České republice. AOPK ČR a MZP ČR, 78 pp.
- Eliasson C. U. 1995.** *Euphydryas maturna* Asknätfjäril. Artfaktablad. Rev. 1999, 2005, 2007. ArtDatabanken SLU.
- Eliasson C. U. & Shaw M. R. 2003.** Prolonged life cycles, oviposition sites, foodplants and *Cotesia* parasitoids of *Melitaeini* butterflies in Sweden. *Oedipus* 21: 1–52.
- Havrdová L., Černý K. & Pešková V. 2013.** Nekróza jasanu. *Hymenoscyphus pseudoalbidus* V. Queloz, C. R. Grünig, R. Berndt, T. Kowalski, T. N. Sieber et O. Holdenrieder (anamorfa *Chalara fraxinea* T. Kowalski). *Lesnická práce* 6/2013, příloha, Lesní ochranná služba, I–IV.
- Holst I. 2016.** Redovisning av arbetet med åtgärdsprogrammet för asknätfjäril 2012–2016. Länsstyrelsen Örebro län, 19 pp.
- Kolektiv autorů SOM 2016.** Zpráva o monitoringu hnědásky osikového (*Euphydryas maturna*) pro AOPK ČR. SOM, 19 pp.
- Pípek J. & Tremlová K. 2016.** Souhrn doporučených opatření pro evropsky významnou lokalitu Dománovický les. AOPK ČR, Regionální pracoviště Střední Čechy, 18 pp.
- Wulff S. 2016.** Askskottsjukan - externwebben. Institutionen för skoglig resurshushållning, SLU. <https://www.slu.se/institutioner/skoglig-resurshushallning/miljoanalys/skogsskadeovervakningen/askskottsjukan/>

DATABÁZE VÝSKYTU DRUHŮ A JEJICH VYUŽITÍ

KAREL CHOBOT

Mgr. & Mgr. KAREL CHOBOT, Ph.D.
Ředitel odboru monitoringu biodiverzity na Agentuře ochrany přírody a krajiny v Praze. Zabývá se také ochranářskou entomologií a správou dat o biodiverzitě. Díky tomu se podílel na nové edici červených seznamů ČR a dalších publikacích shrnujících znalosti o rozšíření a stavu druhů či biotopů. Z oboru historie entomologie publikoval knihu Dějiny hmyzu v obrazech (2010).

Pravděpodobně každý zájemce o informace o výskytu a rozšíření druhů se již setkal s on-line databázemi jejich pozorování a nálezů, jejichž základem je georeference položek, tedy možnost zobrazení nálezů v mapě. V Česku to jsou např. specializované databáze Databanka flóry České republiky Florabase (<http://www.florabase.cz/>) či Faunistická databáze pozorování ptáků Avif (<http://birds.cz/avif/obs.php>), popř. univerzální Nálezová databáze ochrany přírody udržovaná AOPK ČR (<http://portal.nature.cz>). Motivem vzniku těchto databází je vždy vědomí o hodnotě a využitelnosti dat, jejichž míra v zásadě roste s množstvím. Cílem správců je tedy snaha o efektivní a rychlý přístup k informacím, jejich sdílení a také snaha o aktivizaci zájemců a jejich zapojení do sběru dat.

Databáze nejsou samozřejmě jen domácí, českou aktivitou a nejsou ani novinkou. Cílem článku je představit jejich principy na příkladu databází druhových nálezů v ostatních evropských zemích.

MOTIVY VZNIKU A STADIA VÝVOJE

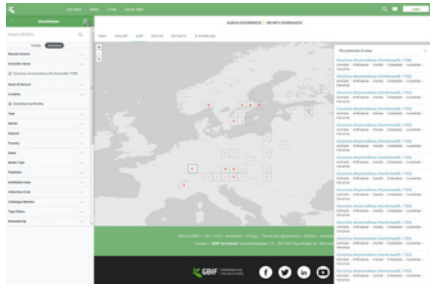
Uvedené tři české příklady ilustrují tři základní obecně platné důvody či motivy, proč databáze vznikají, kdo je jejich původcem a jaké také očekává primární využití dat, na jakou uživatelskou skupinu cílí i jak je tvorba databáze financována. Nejprve jde v zásadě o motivy akademické - pod ně můžeme zahrnout i u nás nepřilíš rozvinuté snahy muzeí - původcem databáze je akademický subjekt, jeho cílová skupina jsou badatelé a očekává využití především jimi, tedy data nabízí jako výzkumný materiál. Dalším okruhem původců jsou zájmové organizace, principem je sdílet zajímavé poznatky. Mnohdy nepostrádají takové databáze prvky soutěže mezi uživateli. Třetí skupinu původců je možné shrnout jako ochranu přírody. V jejím rámci pak mají nálezová data cenu jako nástroj péče o svěřená území či jako argumentační podklad při úředních postupech. Všechny tři skupiny se však v závěru, díky tomu, že sebraná data jsou obdobného charakteru,

v oslovovaných skupinách překrývají a vzájemně propojují výsledky je v posledku prospěšné všem uživatelům i správcům. Databáze mají také svá vývojová stadia. Můžeme pominout surová fyzická data, jakými jsou například muzejní i soukromé sbírky lokalizovaných exemplářů. Dalším stadiem jsou sbírkové katalogy či terénní zápisníky pozorování, které jsou poté předmětem digitalizace a sdílení. Databáze mohou být specializované či omezené přístupem, ty nejznámější nejsou omezeny a jsou přístupné širokému spektru uživatelů. S růstem počtu dat i s početnější množinou uživatelů rostou i požadavky na funkce prostředí, v němž se s obsahem databáze pracuje. Nárůst požadavků na databáze je v zásadě hlavním principem jejich rozvoje. S růstem počtu dat ale rostou i možnosti jejich využití. Ve výzkumné oblasti jsou omezeny jen kreativitou a schopnostmi analytiků, v oblasti využití v ochraně přírody jde vždy spíše o nastavení oficiálních postupů a role druhových záznamů v nich - to je značně odlišné v každém státě. Masivní využití však tyto soubory mají na pomezí výzkumu a praktické ochrany přírody, při hodnocení ohrožení druhů na různých prostorových i časových měřítcích.

MEZINÁRODNÍ DATABÁZE

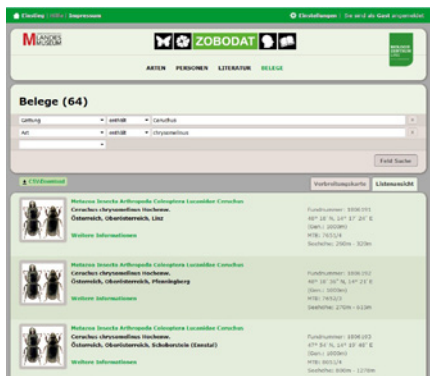
Na rozsáhlém sdílení dat a jejich rozsáhlých zdrojů je založena celosvětová databáze GBIF (*Global Biodiversity Information Facility*, <https://www.GBIF.org>). GBIF je mezinárodní výzkumně zaměřená platforma iniciovaná v roce 1999 OECD. Jejím cílem je otevřený přístup k datům, jde vlastně o meta-databázi, tedy databázi databází a pro celosvětový přehled je velmi podstatným přínosem (849,7 mil. údajů). Data jsou jednak od institucí (účastníků a poskytovatelů), které mají své vlastní databázové systémy a do GBIF je poskytují až sekundárně, jednak od původců, kteří ho využívají jako svou jedinou on-line platformu. GBIF ocení zejména badatelé při kompilaci znalostí rozšíření druhů, data lze jednoduše exportovat a dále zpracová-

vat, badatelé jsou zjevně primární cílovou skupinou. Metadatabázový charakter však záhy ukáže limity využití – ještě více než u jiných databází jsou data z GBIF hrubým materiálem, který je pro konkrétní využití nutno probírat, ba prosívat a mnohdy jsou i data poskytovaná GBIF pouze zjednodušenou interpretací.

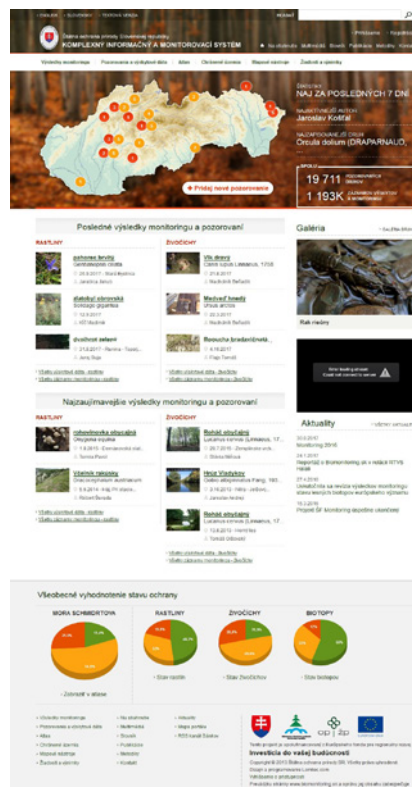
EVROPSKÉ DATABÁZE

GBIF můžeme použít jako rozcestník pro evropské databáze, zavede nás i do sousedních zemí, ač z dat v GBIF je patrné, že střední a východní Evropa je v něm zastoupena značně nereprezentativně. Rakouská data jsou přebírána ze systému ZOBODAT (Zoologisch-Botanische Datenbank, <https://www.zobodat.at>). ZOBODAT je jedním z příkladů, kdy je původcem muzejní instituce, hornorakouské muzeum v Linci, resp. Horní Rakousy jako jeho zřizovatel, a navazuje na delší muzejní tradici analogových databází. Jeho náplní je nejen databáze výskytu druhů, ale i velmi bohatá databáze historické literatury. Jeho technické řešení je specifické, uživatelsky poněkud složitější, široká veřejnost není jeho hlavní cílovou skupinou.

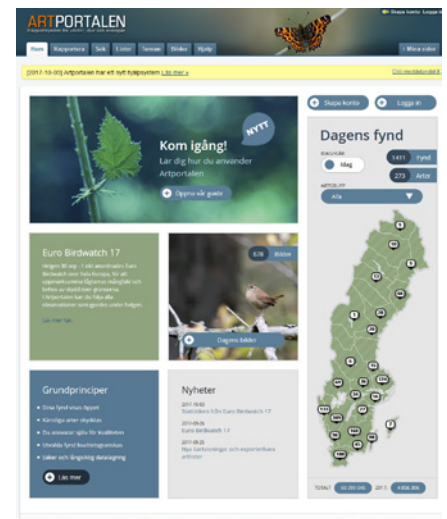
Na rozdíl od Rakouska, kde ZOBODAT hraje roli centrálního zdroje informací, v Německu nejsou on-line databáze dat příliš rozšířeny. Ačkoli databáze údajů, které shromažďují úřady ochrany přírody, existují, nejsou on-line a zůstávají většinou skryty hluboko v jejich interních systémech. Kupodivu podobně na tom

bylo donedávna i Slovensko, kde Štátna ochrana prírody svůj systém KIMS (Komplexný informačný a monitorovací systém) také nezveřejňovala. V nedávné době se však díky rozsáhlému projektu monitoringu na webu www.biomonitring.sk sběr dat oživil a zároveň jsou i aktuální data publikována. Web slouží především jako prezentace výsledků monitoringu podle evropských směrnic, resp. projektu, ale i po jeho skončení žije a představuje tak menší (1,19 mil. záznamů) a jednoduchou, fungující slovenskou databázi převážně aktuálních druhových nálezů.

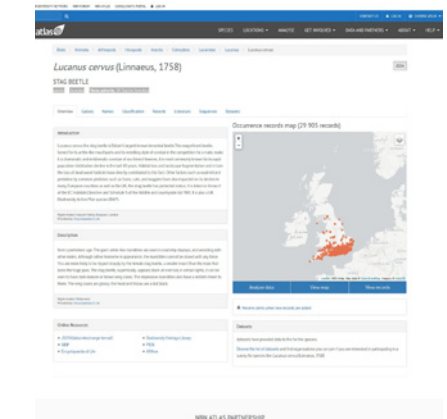

V GBIF představují podstatnou část údajů data ze Skandinávie. Je tomu především díky importu dat z mnoha ohledch vzorového systému ArtPortalen <https://artportalen.se> švédského Střediska pro druhové informace (Swedish Species Information Centre) při Univerzitě v Uppsale (ArtDatabanken). ArtDatabanken je v Evropě unikátní institucí, formálně univerzitním výzkumným centrem, které ovšem plní státní objednávky, jednak publikovat červené seznamy, popř. další monografické publikace, jednak vést ArtPortalen. ArtPortalen je početně v Evropě druhou největší národní databází (letos překonal 60 miliónovou hranici), jeho základem byla (na rozdíl od české historie vzniku NDOP) ornitologická databáze (ptáci jsou také

nejpočetněji zastoupenou skupinou), ze které se postupně stala databáze univerzální. ArtPortalen je zaměřen na ochrannářské i výzkumné využití, je využíván regionálními úřady i lesníky, řada institucí jej používá jako jediné prostředí pro ukládání dat. V sousedním Norsku má Artportalen pod patronací státního Norského centra pro informace o biodiverzitě (Norwegian Biodiversity Information Centre) technický klon <http://www.artobservasjoner.no> se 17,4 miliony záznamy. Švédský (i norský) systém jsou v mnoha přístupech velmi inspirativní. Jde o moderní, atraktivní i uživatelsky příjemný design webu, lákavý je, odvážím se odhadnout, i pro širokou veřejnost.

Dalším významným zdrojem inspirace může být v letošním roce spuštěný Atlas <https://nbnatlas.org> britské Národní sítě pro biodiverzitu, který využil původně australské technické řešení (Atlas of Living Australia). National Biodiversity Network je konsorcium téměř všech britských ochrannářských institucí a společností, které do atlasu poskytly své datové sady.

Na atlase je v současné době veřejně (pod licencí Creative Commons) většina dat, s 215,8 miliónu záznamů je největší databáze v Evropě. Počet dat je v případě Británie skutečně impozantní, jde o data z mnoha četných a rozmanitých monitorovacích projektů, od populárních motýlů a ptáků počínaje po vodní plošnice či pestřenky. NBN data prezentuje za podobným účelem jako ostatní databáze, podle vlastních formulací: s úmyslem vzdělávat, informovat a především podporovat rozhodování i hodnocení v ochraně přírody.

Vedle těchto dvou databázových obrů zaslouží zmínku i další národní systémy. Ve Finsku jde o portál <https://laji.fi> Finského centra o informace o druzích, velmi podobný švédskému systému, s 26,9 milióny záznamů.

ZAMĚŘENO NA VEŘEJNOST

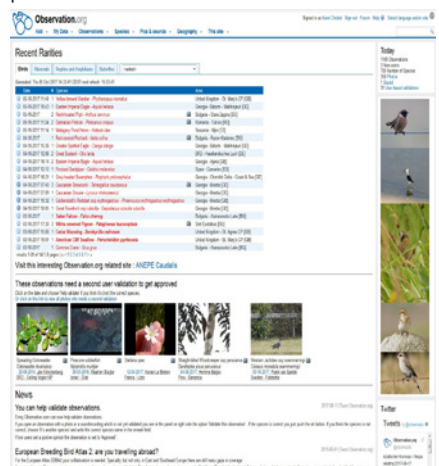
V Dánsku je provozován nevládní organizací Naturbasen ve spolupráci s Přírodovědeckým muzeem v Aarhusu dánský národní druhový portál <https://www.fugleognatur.dk>. V porovnání se Švédskem je menší (2,3 mil. záznamů), ale zajímavý například cílenými projekty (mapování motýlů, fenologická sledování), zaměřenými na veřejnost. Ta je ostatně významnou cílovou skupinou i ostatních národních portálů (britského a švédského ostatně také), které vedle centralizace existujících dat a podchytení dat získaných placenými průzkumy nepomíjí ani pozorovatele z řad veřejnosti, kteří přispívají bez nároků na honoráře. Jako irský portál pro občanskou vědu (citizen science) se prezentuje i datový portál <http://www.biodiversityireland.ie> irského Národního centra pro data o biodiverzitě (*National Biodiversity Data Centre*), provozovaného státním Fondem pro národní dědictví (*Heritage Fund*).

Na rozdíl od ostatních databází odděluje data od veřejnosti od datových sad získaných v rámci jednotlivých projektů (např. monitoringu motýlů či čmeláků). Ta jsou souhrnně k dispozici jen jako síťové mapy (<http://maps.biodiversityireland.ie/#/Home>) s rozlišením 10 km.

Podobně je tomu v případě švýcarské fauny, kde data o výskytu druhů živočichů, jako síťové mapy <https://lep.usunine.ch/carto/>, publikuje švýcarské centrum pro kartografii fauny (*Centre Suisse de Cartographie de la Faune*) při univerzitě v Neuchâtelu nebo v případě italské flóry, kde lze mapy rozšíření druhů rostlin najít v systému anArchive (<http://www.anarchive.it>) sdružující data z významných italských univerzit.

Občanská věda zaměřená na evidenci pozorování druhů veřejností je relativně populární, i mimo uvedené velké zastřešující národní systémy je dílčích, specializovaných či projektově omezených aktivit velké množství a zájemce si je snadno dohledá sám. Zmínku zaslouží na komunitě expertů stávící *Observado* (<https://observado.org>). *Observado* je webová stránka nizozemské neziskové nadace *Observation International* shromažďující od roku 2005 druhové nálezové údaje od veřejnosti (19,6 mil. záznamů), které otevřená data publikuje. *Observado*, podobně jako další projekty občanské vědy, má i svou mobilní aplikaci pro sběr.

Ostatně mobilní aplikace přinesly do zaznamenávání druhových pozorování zcela nový rozměr, kvalitu i kvantitu, což se potvrdilo i v případě české aplikace BioLog (<http://biolog.nature.cz>). Hodnota dat ze speciálních projektů občanské vědy roste především po jejich validaci a včlenění do rozsáhlejších databázových systémů,

vzhledem k jejich počtu není efektivní data sledovat samostatně – ostatně právě britské či švédské databáze jsou v tomto ohledu nejuspěšnější a také největší.

V ostatních evropských zemích jednotné národní databázové řešení chybí, často je nedostatek kapacit, prostředků či vůle. Mnohdy jsou budovány dílčí databáze, buď specializované či jednoúčelové, vázané na

konkrétní projekty a ve srovnání s uvedenými národními systémy příliš neobstojí. Uvedené příklady bohatě ilustrují společný účel tvorby těchto databází, kterým je využití především na rozhraní výzkumu a ochrany přírody. Atraktivní tvář některých systémů pak má i nepominutelný eko-výchovný potenciál a představování druhové bohatosti veřejnému publiku tak vede i k většímu povědomí o jejím významu a hodnotách. Na úplný závěr je na místě poznamenat, že přestože jde v případě databází druhových nálezů o soubory právem zasluhující moderní označení *big data*, na svůj důkladný *data mining* v zásadě pořád čekají.

FAREMNÍ ENVIRONMENTÁLNÍ PLÁNOVÁNÍ – MÁ U NÁS VŮBEC BUDOUCNOST?

MARTIN STŘELEČ

Mgr. MARTIN STŘELEČ
Působí v organizaci Juniperia. Těžištěm jeho zájmu je vliv hospodaření na přírodu a krajinu. Věnuje se poradenství pro zemědělce, propagaci a vzdělávání, navrhování změn v zemědělské krajině, monitoringu dopadů, dotačním nástrojům apod. Dlouhodobě se podílí na rozvoji metody faremního environmentálního plánování.

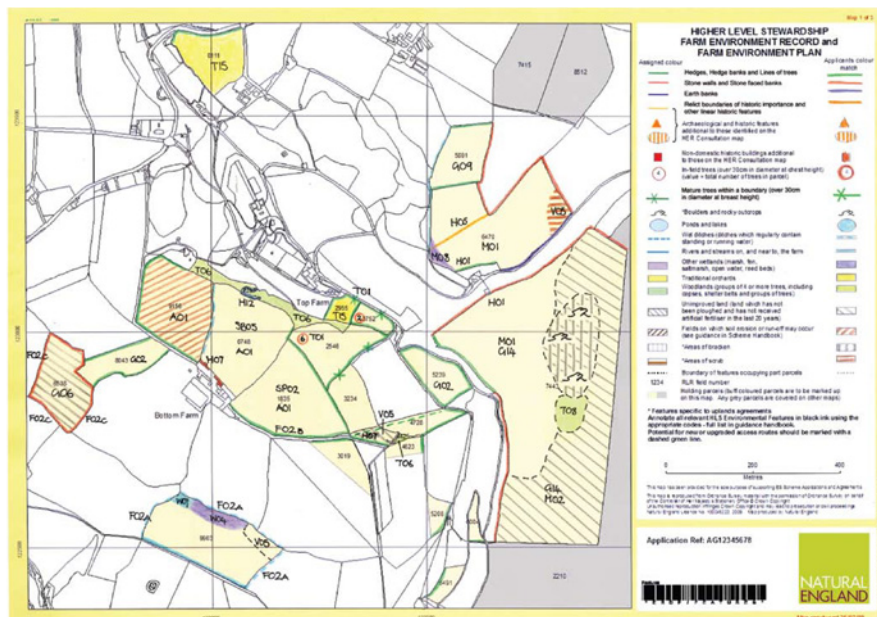
„Faremní plány“ budou možná pro mnohé čtenáře neznámým pojmem. Mezi lidmi zabývajícími se v České republice agro-environmentálními dotacemi či obecně nástroji řídicími vliv zemědělství na přírodu jsou však velkou výzvou. Již přes deset let se o nich diskutuje a všelijak se testují pro případné použití u nás. Logika této metody, ale i její dobré výsledky v zahraničí totiž slibují, že by faremní plány mohly výrazně zlepšit péči o druhy a biotopy v zemědělské krajině a zefektivnit využívání různých cílených dotací.

Vedle výhod faremních plánů je však známa i řada problémů s nimi spojených, zejména pokud by měly být zavedeny jako standardní součást procesu vstupu do určitých dotačních programů. Faremní plány totiž musí pomáhat jak přírodě, tak zemědělcům, a to se nestane jen tak samo od sebe. Naopak, mohou vnést do již dosti zregulovaného zemědělského prostředí další zátěž a stát se tak kontraproduktivními. Co jsou vlastně faremní plány zač, jak

fungují v zahraničí a co se na nich udělalo v ČR za práci? A jak by to mohlo vypadat, aby taková veskrze užitečná věc fungovala i u nás?

CO JE FAREMNÍ ENVIRONMENTÁLNÍ PLÁN

Předně je nutno říct, že faremní environmentální plán není nijak ustálený, natož kodifikovaný pojem. Je to pouze vžitý pojmenování pro specifickou metodu, jejíž různé aplikace mají určité společné rysy. Faremní plán slouží k nastavení takových opatření na pozemcích farmy, která plní nějaké environmentální cíle. Často je cílem právě ochrana a podpora biodiverzity, tj. péče o druhově bohaté travní porosty, hospodaření umožňující hnízdění ptáků, udržující populace motýlů apod. Důležité však je hledání řešení právě na faremní úrovni. Proč? Především má každá farma jiný potenciál k přizpůsobení svého hospodaření potřebám přírody, což je dáno např. počtem a druhem chovaných zvířat,

Mapa k faremnímu plánu v rámci anglické vyšší úrovně agro-envi. Obsahuje prvky plošné (zemědělské pozemky), liniové (živé ploty, příkopy aj.) i bodové (solitérní stromy). Ručně vepsané kódy označují zvolené managementové tituly.

1.4.3 Example Environmental Features Data Sheet

This example Data Sheet lists many (but not all) of the features shown on the example FEP/FER Map at the back of this Manual. It can be partially cross-referenced.

Land Parcel Number	Boundary Reference	Feature Group	Feature List	Feature Detail	Designation	Designation Reference	Grid Ref	Feature Quantity	Feature Unit of Measure	Feature Condition	Notes
SW63259156								6.54	ha		Currently arable CREATE: Go4 - Lowland calcareous grassland - BAP habitat; K = good potential; SS = P index 0, K index 1
SW64250748		Species	SB05 - Grey Partridge					4	No.		4 breeding pairs present on farm
SW64250748		Historic Environment and Landscape	H07 - Building - Farm - Traditional roofed	Cow shed			SW64011234	1	No.	B	Failed on 4 (ivy)
SW64250748		Historic Environment and Landscape	H12 - Built water feature	Industrial			SW64248732	1	No.	C	Failed on 2, 3 & 4
SW64251835		Species	SPO2 - Uncommon Vascular Plants	Pillwort							
SW64257443		Heathland and Moorland	MO1 - Grass Moorland					12.25	ha		No heather, low potential for restoration
SW64255239		Grassland	GO2 - Semi-improved grassland					3.65	ha	B	RESTORE: Go4 - Lowland calcareous grassland - BAP habitat; K = good potential; SS = P index 1. Failed on 3

Záznamový formulář k faremnímu plánu u anglických agro-envi. Identifikuje nalezené přírodní hodnoty (biotopy, druhy, krajinné prvky), zaznamenává hodnocení kvality (Feature Condition) a další detaily.

strojním vybavením, bilancí krmiv a hnojiv apod. S tím souvisí i zvládnutelnost všech přírodě prospěšných opatření jakožto celku - nároky na velké omezení hnojení nebo např. sečení příliš diverzifikované v čase a prostoru zkrátka mohou být ekonomicky i organizačně nereálné.

Z výše uvedeného vyplývá další důležitý princip faremních plánů: musí být prospěšné i pro samotné farmáře. Rozhodne-li se farmář zavázat k určitým opatřením pro přírodu, necht' je mu pomozeno vymyslet to tak, aby to pro něj bylo zvládnutelné a přijatelné. Toto hledání rovnováhy mezi environmentálním přínosem a dlouhodobou zemědělskou proveditelností je ústřední zásadou faremního plánování a systém faremních plánů musí být vždy zaváděn tak, aby dokázal tento cíl garantovat.

Základem faremního plánu je spolupráce zemědělského podniku s odborníkem - poradcem, který dokáže prakticky rozpoznat potřeby životního prostředí a ochrany přírodních hodnot na farmě a provést jejich průzkum. Faremní plánování obvykle zahrnuje tyto po sobě jdoucí fáze:

1. Základní poznání farmy - navázání komunikace s farmářem, seznámení s hospodařením, shromáždění podkladů

2. Terénní hodnocení farmy - časově efektivní zhodnocení biodiverzity faremních pozemků, záznam informací dle metodiky

3. Návrh a přizpůsobování opatření - volba a specifikace opatření v návaznosti na předchozí fáze, úprava na základě komunikace s farmářem

4. Vypracování konečného dokumentu faremního plánu - shrnutí výsledků předchozích fází do předepsané podoby, event. příprava podkladů k žádosti o dotaci

5. Návazné kroky a poradenství - hodnocení průběhu zavedených opatření a jejich případná úprava (tato fáze nebývá vždy využívána)

V nejužším slova smyslu je faremní plán dokument vytvořený zpracovatelem a projednaný se zemědělcem, který shrnuje údaje o životním prostředí a přírodních hodnotách na farmě, dohodnutých způsobech hospodaření a dotačních titulech či další potřebné údaje.

Faremní plány se nejčastěji využívají právě

pro nastavování dotačních opatření určených k péči o přírodu a krajinu (nejčastěji agro-environmentální opatření v rámci Společné zemědělské politiky EU), ale nalezly vhodné uplatnění i jako součást certifikačních schémat. Pár ukávek z reálných implementací faremních plánů shrnuje následující podkapitola.

JAK FUNGUJÍ FAREMNÍ PLÁNY VE VELKÉ BRITÁNII

AGRO-ENVIRONMENTÁLNÍ OPATŘENÍ

V Anglii mají faremní plány tradici již několik desítek let. Agro-environmentální dotace se zde dělí na základní, plošně dostupnou úroveň (Mid Tier) a na vyšší nadstavbovou úroveň (Higher Tier), pro niž je povinné mít zpracovaný faremní plán. Vlastní metodika faremního plánu je důkladně rozpracovaná. Základním stavebním kamenem metodiky je detailní katalog prvků rozdělených do skupin: orná půda, pobřežní biotopy, prvky ohraničující pozemky, travní porosty, vřesoviště, historické krajiny, mokřady, křoviny a vyšší vegetace, prvky s dřevinami a jednotlivé druhy. Stěžejní

Contents

1	Farm Details	1
1.1	Farm	1
1.2	Landscape	1
1.3	Designations	1
2	Objectives	1
3	Action Plan	2
4	Key Wildlife Habitats	3
4.1	Hedgerows	3
4.2	Stonewalls	4
4.3	Ditches / Watercourses	4
4.4	Trees	4
4.5	Field Margins	5
4.6	Habitat Banks	5
4.7	Conservation Headlands / Habitat Provision	5
4.8	Arable / Uncropped Land	6
4.9	Farm Roads / Tracks	6
4.10	Grassland	6
4.11	Wetland (delete this section if not applicable)	7
4.12	Heathland (delete this section if not applicable)	7
4.13	Moorland	8
4.14	Verger	8
4.15	Ponds (Delete this section if not applicable)	8
4.16	Woodland (Delete this section if not applicable)	8
4.17	Orchards (Delete this section if not applicable)	8
4.18	Scrub (Delete this section if not applicable)	9
5	Key Species	10
5.1	Key Species 1 - ???	10
5.2	Key species 2 - ???	10
5.3	Key species 3 - ???	10
5.4	Farmland Birds	10
6	Archaeological / Historic Features	11
7	Access	12
8	Future Opportunities	13
8.1	Entry Level Scheme	13
8.2	Higher Level Scheme	13
9	Further Help	14
10	Farm Maps	15

Example Farm

Landscape and Nature Conservation and Enhancement Plan

Integrated Farm Management

"A whole farm policy aiming to provide efficient and profitable production which is economically viable and environmentally responsible. It integrates beneficial natural processes into modern farming practices using the most appropriate technology, and aims to minimise the environmental risks while conserving, enhancing and recreating that which is of environmental importance."

Mr/Mrs Name
Farm
Address
Address
Post code

Telephone: 01000 000000
Reference: farmname\00.00.00report.doc

Šablona faremního plánu pro certifikační schéma LEAF. Popisuje klíčové biotopy, druhy i prvky, specifikuje konkrétní požadavky a uvádí dotační možnosti.

charakteristikou definovanou pro každý prvek v katalogu je tzv. posouzení stavu (condition assessment). To je prováděno na základě seznamu jasně vyhodnotitelných kritérií specifických pro každý prvek. Podle počtu splněných/nesplněných kritérií je následně stanoven výsledný parametr (A – vše splněno, B – 1 nesplněno atd.). V záznamové tabulce k faremnímu plánu se následně uvádějí čísla (kódy) nesplněných kritérií, takže výsledná informace o stavu daného prvku je poměrně přesná, ačkoli samotný záznam je neobsáhlý a nenáročný. Hlavní efekt faremního plánování je pochopitelně umožněn díky nabídce managementových titulů, které jsou provázány na kategorie mapovaných prvků a všechny z hodnocených prvků pokrývají. Vedle agro-environmentálních titulů tvořících většinu nabídky využívají anglické faremní plány i dalších opatření, jako např. neproduktivní investice, zalesňování apod. Katalog prvků obsahuje doporučení pro management každého prvku, a to v závislosti na konkrétním vyhodnoceném stavu.

Nabídka managementových titulů obsahuje různé úrovně variability. Pro většinu prvků, u nichž je to relevantní (většinou různé biotopy), existují managementové varianty: „údržba“ (maintenance), „obnova“ (restoration) a „vytvoření“ (creation). Další variabilita je přidána prostřednictvím tzv. „doplňků“ (supplement). To jsou části managementu, které nemají smysl samy o sobě, nýbrž jako doplněk hlavnímu managementu (např. zvláštní management in-

vazních druhů jako doplněk péče o biotop). Doplnky mají rovněž svou dotační sazbu a je stanoveno, s kterými managementovými tituly jsou kombinovatelné. Nejjemnější složka variability opatření je pak v ruku samotného zpracovatele, který má možnost upravit předem definované parametry managementu v rámci určitých rozmezí (např. různé termíny, zatížení atd.), které nemají zásadní vliv na náročnost a tedy na platbu, ale pro konkrétní biotop jsou důležité.

Systém nadstavbových opatření v Anglii má v sobě začleněnu i fázi návazných kroků s možností úprav managementu. Pro plochy s nadstavbovým managementem jsou ve faremním plánu popsány „indikátory úspěchu“ (indicators of success), které napovídají, zda má zvolený management očekávaný dopad na daný předmět ochrany. Tyto indikátory se vyhodnocují při pravidelných návštěvách odborného poradce na farmě (většinou 1x ročně) a v případě potřeby je možné provádět menší změny managementu.

Poradci jsou u anglických agro-envi placeni formou jednorázové částky za zpracování faremního plánu, odstupňované dle velikostní kategorie farmy. Částku nejprve platí zemědělec, po schválení přihlášky dostane proplaceno 75 %.

CERTIFIKAČNÍ SCHÉMATA

Certifikační schémata jsou jakési „značky environmentální kvality“ zaručující splnění určité úrovně šetrnosti k životnímu prostře-

dí ze strany farmáře. Používají se k označování potravin a dalších zemědělských produktů jako informace pro zákazníka. Faremní certifikační schémata s tematikou životního prostředí či přímo biodiverzity fungují většinou jako privátní iniciativy operující na národní úrovni a jen v Anglii/Velké Británii jich existuje několik. Faremní plány v tomto případě plní poněkud jinou roli než při cílení dotací a tudíž i jejich metodika je definována specificky pro potřeby toho konkrétního certifikačního schématu.

První ze dvou certifikačních schémat, na nichž si ilustrujeme použití faremního plánu, je značka LEAF (Linking Environment And Farming). Jedná se o plošné, často využívané schéma s relativně významným podílem na trhu (potraviny s touto značkou běžně dostupné v supermarketech apod.). Faremní plán je jedním z povinných bodů (Critical Failure Point) a má část auditovou (Whole Farm Conservation Audit), která zachycuje všechny definované prvky mající vztah k biodiverzitě: území s jakýmkoli statutem ochrany, útvary povrchových vod, přírodní a polopřírodní biotopy (cenné travní porosty, mokřady aj.), krajinné prvky, výskyt významných druhů. Druhou částí je pak vlastní faremní plán (Whole Farm Conservation Plan), který pro všechny prvky zmapované v rámci auditu specifikuje managementové opatření – konkrétní povinné či volitelné podmínky požadované certifikačním schématem.

Příkladem podmínek takto specifikovaných prostřednictvím faremního plánu mohou být např.: omezení frekvence a času údržby krajinných prvků (příkopy, liniové hraniční prvky – seč a zástřih mimo hnízdní období, údržba 1x za 2–3 roky, u příkopů seč pouze jedné strany v daném roce), 2m široké ochranné pásy kolem polí (bez hnojiv a pesticidů, stanovené frekvence seče), alespoň jedna konkrétní aplikace pro každý z prvků tzv. „velké trojice“ (Big 3) pro ptáky zemědělské krajiny (hnízdní stanoviště, jarní potravní nabídka – hmyz a zimní potravní nabídka – semena).

Druhým schématem využívajícím faremní plán je Conservation Grade. Jedná se o náročnější, ambiciózní schéma postavené na povinnosti vyčlenit 10 % farmy pro managementy/stanoviště na podporu biodiverzity (pylové a nektarové směsi, potravní výsevky pro ptactvo, trsnatá a jemnostěbelná travnatá stanoviště, ostatní biotopy). Faremní plán (Conservation Grade Farm Environment Plan) je povinnou podmínkou

Metodická publikace navržená pro faremní plány v ČR. Popisuje vybrané druhy a biotopy zemědělské krajiny včetně jejich požadavků na hospodaření a obsahuje i základní minimum zemědělských znalostí.

certifikace a specifikuje konkrétní podobu výše uvedených podmínek (umístění a rozměry konkrétních požadovaných biotopů, osevní směsi dle stanovených možností, údržbu vytvořených biotopů apod.).

FAREMNÍ ENVIRONMENTÁLNÍ PLÁNY U NÁS

První experimenty s faremními plány u nás začaly již krátce po vstupu do EU (období cca 2005–2008). Zejména environmentální neziskové organizace tehdy začaly na několika málo farmách testovat, jak vůbec metodicky uchopit terénní hodnocení farem, jak uspořádat vlastní dokument faremního plánu, jak komunikovat se zemědělci a zda vůbec faremní plán může přinést nějaké změny.

Druhá fáze vývoje byla úzce provázána s přípravou na nové dotační období EU (2013+) a probíhala cca od roku 2009. Faremní plán byl jedním z uvažovaných nástrojů pro podporu lepšího využití nových agro-environmentálních titulů. V rozvoji metody bylo klíčové především navrhnout časově zvládnutelnou metodiku terénního průzkumu a standardizovat osnovu výsledného dokumentu.

V rámci této přípravy zavedení faremních plánů do systému čerpání agro-environmentálních dotací byla zafinancována příprava následujících výstupů: šablona dokumentu faremního plánu, draft metodiky pro zpracovatele, zpracování 12 modelových

faremních plánů, vzdělávací publikace pro zpracovatele, osnova školení zpracovatelů. Metoda faremního plánování však nakonec nebyla do procesu vstupu do agro-environmentálních titulů implementována. Důvodem pro nezačlenění faremních plánů do systému byla celková nepřipravenost této metody pro plošné uplatnění, zejména z hlediska lidských kapacit pro zpracování faremních plánů. Rovněž ze strany zemědělské veřejnosti stále převládají obavy, aby faremní plán nebyl jen další administrativní a komunikační zátěží.

Práce na metodě faremního plánování pokračují dále po nezávislých liniích pod taktovkou neziskových organizací. Jihočeská Juniperia, z.s. navázala na předchozí metodickou přípravu a v rámci projektu zaškolila ve dvou vlnách 14 nových zpracovatelů, z nichž každý zpracoval faremní plán pro farmu reálně vstupující do zemědělských dotací v počátečních letech nového plánovacího období (2015 a 2016). Naopak DAPHNE - Institut aplikované ekologie, z.s. spolu s KRNP nasadily faremní plány na péči o druhově bohaté louky a v projektu LIFE CORCONTICA zaplatily farmářům řadu specifických opatření alokovaných na pozemky právě skrze zpracovaný faremní plán.

A JAK TEDY DÁL?

Jak jsme si shrnuli výše, máme zajímavé a velmi funkční inspirace ze zahraničí i kus práce odvedený na domácí půdě. Dlouhodobě je zřejmé, že systémové zavedení faremních plánů v ČR nelze vyřešit pouhým převzetím kteréhokoli ze zahraničních modelů. Systém přiřazování agro-environmentálních titulů na konkrétní pozemky je u nás totiž relativně zaběhlý a již zčásti naplňuje podstatu některých fází faremního plánování.

Za přiřazování naprosté většiny dotačních titulů a jejich dílčích parametrů na jednotlivé pozemky zodpovídá orgán ochrany přírody, a to především ve zvláště chráněných územích. V současné době jsou tedy tyto orgány tím, kdo má s problematikou největší zkušenosti. Je velmi nepravděpodobné, že by celý systém přešel dle zahraničního vzoru na nezávislé odborníky, kteří u nás de facto ani nejsou.

Přes nesporné zkušenosti pracovníků ochrany přírody je však celý systém kapacitně velmi poddimenzován. Nastavování dotačních titulů na travních porostech znamená pro jednoho pracovníka kvalifi-

kovaně vyřešit několik tisíc zemědělských pozemků a komunikovat s desítkami až stovkami zemědělců v období několika měsíců. Pravidla pro hodnocení pozemků či komunikaci s farmářem nejsou dostatečná a není stanoven dostatečný časový prostor, aby celý proces mohl proběhnout v potřebné kvalitě.

Jako řešení se tedy zdá posílení současného systému o některá pravidla, metodiky a lidské kapacity. Některé z bodů mohou vypadat např. takto:

1. Zavedení předběžného přihlášení do (nadstavbových) dotačních programů. V zahraničí je běžný institut nezávislého přihlášení během sezóny předcházející konečné přihlášce o dotace. Od termínu přihlášení běží stanovená lhůta pro zpracování faremního plánu (tj. návrhu konkrétních dotačních titulů), jeho revizi a následnou administraci.

2. Vyčlenění kapacit pro zpracování faremních plánů. Toto vyčlenění kapacit je možné právě ve vazbě na předchozí předběžné přihlášení. Zejm. v rakouském systému je obvyklé, že se faremní plány provádějí narázově a externí zpracovatel faremního plánu je vlastně nasmlouvaný orgánem ochrany přírody.

3. Rozpracování terénní metodiky. Terénní metodika musí umožnit rychlé posouzení pozemků a zároveň poskytnout klíčová data zdůvodňující volbu dotačního titulu (např. přítomnost indikačních druhů).

4. Definování povinných kroků v procesu zpracování. Dílčí požadavky jako povinnost terénní návštěvy farmy, potvrzení konzultace zemědělcem, stanovení lhůt k projednání atd. Je potřeba zajistit, že i komunikace s farmářem bude na dostatečné úrovni a splní svůj smysl.

Na závěr zbývá jen vyslovit přání, aby problematika faremních plánů a environmentálních nástrojů v zemědělství vůbec přitáhla ještě větší pozornost ochranné komunity. Jedině tak lze totiž vnést do zemědělského resortu znalosti, metody i lidské kapacity, které umožní lépe řešit působení zemědělství na naši přírodu.

BEZ TLAKU EU BY MNOHO VĚCÍ NEFUNGOVALO

ROZHOVOR S RASTISLAVEM RYBANIČEM

JAN DUŠEK

Mgr. RASTISLAV RYBANIČ

Dlouholetý pracovník v oblasti ochrany přírody na Slovensku a na evropské úrovni. Působil v nevládních organizacích na Slovensku, v Bruselu a dále na slovenském MŽP ve funkci generálního ředitele zodpovědného za ochranu přírody, biodiverzity a krajiny. V průběhu nedávného předsednictví Slovenska v EU byl hlavním vyjednavčem za biodiverzitu. V současnosti je nezávislým konzultantem.

Slovensko se může pyšnit mnoha přírodními skvosty. Jak je to ale s vaší ochranou přírody, které prvky v ní považujete za jednoznačně příkladné?

Ano, hlavní devizou Slovenska je nádherná a stále zachovaná příroda a bohatá biodiverzita. Proto je prioritou ochrana těch lokalit, které jsou stále ještě cenné. Bohužel, na Slovensku toho není mnoho, za co bychom se mohli při organizaci ochrany přírody pochválit. Vyzdvihl bych především všechny ty, ať už z řad profesionálních či dobrovolných ochránců, kteří se navzdory různým překážkám stále snaží o ochranu našich přírodních skvostů. V porovnání se sousedními zeměmi si nemyslím, že by Slovensko v systému ochrany přírody v něčem vynikalo, systémy v sousedních zemích jsou víceméně podobné jen s tím, že v oblasti legislativy je něco lépe vyřešeno v jedné zemi, něco v druhé... Ale v jedné oblasti má Slovensko přeci jen výhodu, a tou jsou relativně zdravé populace velkých šelem, což přináší také více zkušeností s jejich ochranou a managementem. Na druhé

straně je potřebná také větší zodpovědnost a objevují se i problémy.

Aktuálně je v ČR tématem návrat vlků. Na jednu stranu srdce ochránců pookřívá, na druhou ale hospodáři poukazují na místy až drastické dopady na napadaná stáda. Co se v této oblasti na Slovensku dělá pro uklidnění situace při zvažování různých zájmů?

K situaci určitě přispívá fakt, že v některých oblastech Slovenska nikdy vlci ani medvědi úplně nevyzimeli a mezi místními chovateli dobytka jsou velké šelmy akceptované jako přirozená součást přírody. Samozřejmě, oblíbení nejsou a bez mechanismu kompenzací škod farmářům by to také nešlo. Na zaplacení škod způsobených velkými šelmami musí být událost dobře zdokumentovaná a musí být splněny podmínky dané zákony. Například farmář musí použít kombinaci některých preventivních opatření, aby škodě zabránil (hlídání pastevcem, oplocení a hlídací ovčáctí psi). Každý případ škody prověřují orgány ochrany

Velký Rozsutec, NP Malá Fatra. Foto Rasto Rybanič

přírody. Osvěta a pravidelná komunikace s představiteli sdružení chovatelů jsou velmi důležité. Tradiční chov dobytka a ovcí na loukách je pro ochranu přírody na Slovensku velice důležitý kvůli udržování biotopů. Proto by bylo dobré, aby farmáři mohli pocítit ještě větší podporu státu, jako například podporu preventivních opatření nebo podporu při prodeji jejich produktů. K situaci českých a moravských farmářů bych konstatoval, že vlci se dokáží velmi dobře přizpůsobit novým podmínkám a dříve či později se etablovávají stabilnější populace i v ČR a je dobré se tomu přizpůsobit předem. Podstatné je, že to, co na velké šelmy funguje, je na Slovensku vyzkoušené a my se o zkušenosti rádi podělíme.

Jaké slabiny naopak vidíš na slovenské ochraně přírody?

Myslím, že se slabiny v oblasti ochrany přírody se potýká většina států v oblasti střední Evropy. Problémem je slabá politická a občanská podpora ochrany přírody. Na Slovensku to způsobilo více chyb při budování ochrany přírody v období po pádu komunismu. Jednou z největších bylo odevzdání půdy v nejceněnějších územích ochrany přírody soukromým vlastníkům, místo toho, aby byly jejich nároky vyplaceny jako v ČR a stát si ponechal kontrolu nad pozemky v národních parcích a rezervacích. Další problém je, že Štátna ochrana přírody (ŠOP), agentura, která řídí praktickou ochranu přírody, nespravuje cenné pozemky v chráněných územích. Patová situace s pozemky a snahy o zakonzervování tohoto stavu znemožňují inovace a progresivní změny v ochraně přírody na Slovensku. Reforma, kterou by si slovenská ochrana přírody zasloužila, by bylo zavedení moderních přístupů, otevření ochrany přírody pro lidi a regionální rozvoj. To by pomohlo větší podpoře ochrany přírody a uvědomění si její důležitosti pro všechny.

Zmínil ses o ŠOP, umíš si představit, že by podobně jako v ČR vykonávala státní správu v národních parcích a chráněných krajinných oblastech?

O takové změně v kompetencích ŠOP SR se už uvažovalo, samozřejmě by to chtělo posílit kapacity i odbornost v organizaci. Změna zasahující do kompetencí bude však především politickou otázkou. Momentálně na Slovensku řídí státní správu ochrany přírody MŽP SR jen metodicky, jinak je v kompetenci Ministerstva vnitra SR

v rámci spojených okresních úřadů. Každopádně by posun kompetencí státní správy na ŠOP SR v chráněných územích mohl přinést efektivnější rozhodování.

Na Slovensku, podobně jako v ČR, není mnoho lidí s přehledem o fungování ochrany přírody v jiných evropských státech. Ty ale dlouhodobě znalosti máš - jsou v našem oboru oblasti, jejichž fungování bys rád převzal z jiných zemí? Máš konkrétní příklady?

Líbí se mi myšlenka, že bychom uměli namixovat systém ochrany přírody z fungujících příkladů v evropském kontextu. Ale realita je bohužel složitější. Myslím si, že v rámci EU už k vzájemnému ovlivňování systémů do jisté míry dochází právě prostřednictvím společného vyjednávání při tvorbě politik a rozhodování o jejich implementaci. Pokud bych měl zmínit konkrétní příklady, kde se dá pozitivně inspirovat v ochraně přírody a biodiverzity, tak bych mix začal s pozitivním vztahem k přírodě plným respektem ve Slovinsku. V Německu a Velké Británii převládá velmi systémový, i když střídavý, přístup k ochraně přírody. V ČR máte velmi dobrý systém hodnocení vlivu plánů a projektů na území Natura 2000. Při obnově ekosystémů jsou velice napřed ve Finsku a nezaostávají ani pobaltské země. Myslím si, že Španělsko a Portugalsko jsou velice dobré v ochraně mořských chráněných území a endemitů, které se u nich nacházejí. Abych nevynechal ani malé země, tak vysoce pozitivně hodnotím posun v oblasti potírání nelegálního zabíjení ptáků na Maltě v porovnání s předchozími obdobími. Bohužel některé země, jako Holandsko a Dánsko, které byly ještě v roce 2000 lídry v ochraně životního prostředí, nyní nepůsobí příliš ochránářsky kvůli změně vnitropolitické situace, která ochraně přírody moc nepřeje.

Ale je potřeba říci, že situace v ochraně přírody a biodiverzity není ideální v žádné evropské zemi a že se každá potýká se svými specifickými problémy, se kterými si i sama musí poradit. Proto je velmi cenné, že si umíme v Evropě vzájemně předávat zkušenosti a že se dokážeme inspirovat tím, co již někde funguje.

Je některá taková inspirace natolik silná, aby vedla k novelizaci zákona nebo jinému razantnímu zásahu do systému slovenské ochrany přírody?

Jak už jsem zmínil, slovenská ochrana

přírody by si zasloužila reformu a změna legislativy by mohla přinést mnoho dobrého. Například systém hodnocení vlivů na území Natura 2000 by se měl zkvalitnit, bylo by vhodné zapracovat víc proaktivních opatření na obnovu ekosystémů a podporu biodiverzity v krajině, tedy mimo chráněná území. Pro občany by bylo pozitivní zjednodušit a zefektivnit státní správu v ochraně přírody.

Jak moc pomáhá slovenské ochraně přírody členství v EU? Respektive byla by situace odlišná v případě, kdyby Slovensko nebylo členskou zemí?

Předpokládám, že si mnozí čtenáři pamatují proces přístupu a přizpůsobování ochrany přírody politikám EU. Mnoho věcí pro nás bylo nových a nepochopitelných. S odstupem času je však jasné, že vstup SR do EU ochraně přírody na Slovensku pomohl. Bez zbytečného eurooptimismu třeba říci, že na rozdíl od předchozího systému nám Natura 2000 přinesla víc standardizace do definování chráněných území, povinnost průběžného monitoringu druhů a biotopů a jiné nástroje na ochranu lokalit. Když k sobě budeme upřímní, dokážeme si přiznat, že bez tlaku EU by mnoho z těchto věcí u nás nefungovalo. Navíc společný přístup v ochraně přírody a biodiverzity v EU zlepšuje možnosti pro přeshraniční ochranu druhů, výměnu zkušeností a také mezinárodní vyjednávání EU s třetími krajinami.

Možná trochu provokativní otázka na závěr – kdy podle Tebe bude na Slovensku dokončen kompletní návrh soustavy Natura 2000 akceptovatelný Evropskou komisí?

Podle mých informací bylo na konci října slovenskou vládou schváleno doplnění území Natura 2000. Seznam nových lokalit byl již zaslán Evropské komisí. Potom bude na rozhodnutí Evropské komise, zda bude návrh po bilaterálním geografickém semináři akceptovat. Bylo by ideální, aby Slovensko už proces identifikace území Natura 2000 dokončilo, tak jako již ostatní země v EU, a mohlo se věnovat ochraně a managementu lokalit.

Děkuji za rozhovor.

